

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2021

BOSANCIC, Boris: Information, data, and knowledge in the cognitive system of the observer. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 76. (2020) 4., p. 893–908.

Az információ, az adatok és a tudás a megfigyelő kognitív rendszerében

Információ; Kommunikáció; Könyvtártudományi kutatás

A megfigyelő kognitív nézőpontját, valamint az információk, adatok és tudás szerepét jól megközelíthetjük a konstruktivista hagyomány (*Maturana – Varela*) és a kommunikációelmélet (*Shannon – Weaver*) egyes aspektusainak felhasználásával. Mivel a kommunikáció elkülöníthető az ismeretszerzés folyamatától, az információnak két hangsúlyos szerepét azonosíthatjuk a megfigyelő kognitív rendszerén belül. Az első szerep a kommunikáció matematikai elméletének azon szempontjaihoz kapcsolódik, amelyek a kognitív entitások adatrepresentációkként való kódolására irányulnak. A második szerep magában foglalja az adatrepresentációkként kódolt kognitív entitások közötti kapcsolatok létrehozását a megfigyelőt jellemző kognitív ismeretszerzési folyamat során. Az ezzel kapcsolatos elméletnek tehát része, hogy amikor adatok jönnek létre, az egyszerű kognitív entitásokat valamilyen módon kódolni kell, így minden adathalmaz létrehozása mögött kódolási rendszerek állnak.

Általános értelemben az adatrepresentációk közötti kapcsolatok létrehozása, mint egyfajta információfeldolgozás, a kognitív tartomány azon képességét jelenti, hogy felépítsük saját tudásstruktúránkat. Az ismeretszerzési folyamat összefüggésében nyilvánvaló, hogy az adatrepresentációk informativitása (az információ mennyisége) számos kapcsolattól függ, amelyeket a tudásszerkezeten belül az egyes adatrepresentációk képesek létrehozni. Ha megalapozottabb kapcsolatokat találunk, az azt jelenti, hogy az adott adatrepresentáció

a megfigyelő tudásstruktúrája szempontjából informatívabb is. Más szavakkal szólva azt mondhatjuk, hogy egy bizonyos adatrepresentáció informativitása arányos azon kapcsolatok teljes számával, amelyeket képes létrehozni a tudásstruktúrában meglévő adatrepresentációkkal. Az informativitáson túlmutatva, az információ az adatrepresentációk relációs tulajdonságának tekinthető, metaforikus értelemben pedig az adatrepresentációk közvetítőjének/hordozójának a megfigyelő kognitív rendszerének „adatfelszíne” és tudásstruktúrája között.

A kognitív tudomány fejlődésének eredményeként a könyvtár- és információtudományba is bekerült a kognitív nézőpont, amelynek legfontosabb tétele az, hogy az információt a potenciális befogadó tudásállapota közvetíti. Az 1990-es évektől kezdve azonban ezt a nézőpontot sokan kritizálták, mivel az marginalizálja a kultúra és a társadalom szerepét.

(Koltay Tibor)

Terminológia

2/2021

KOZLOVA, Elena Igorevna – CVETKOVA, Valentina Alekseevna: Terminologičeskie aspekty v processah standartizacii bibliotečno-informacionnoj deatel'nosti In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 3., p. 11–22.

Res. angol nyelven

Terminológiai szempontok a könyvtári szabványosítási tevékenységben

Nyelvészeti kérdések; Szabvány -könyvtári; Terminológia

Napjainkban a könyvtári tevékenység számos olyan területet érint, amely megköveteli az információtechnológia legújabb módszereinek alkalmazását a hatékony felhasználói szolgáltatások kialakításához. Az információs rendszerek fejlődése az információfeldolgozás új feltételeinek megteremtésével és a megvalósításukhoz szükséges korszerű eljárások bevezetésével jár, ami folyamatos megújulást feltételez. A már meglévő szakszókincs bővítését az indokolja, hogy az adott szakterület *aktuális állapotát* kell leírni, s ehhez a terminológiai rendszer átdolgozására van szükség. Az új eszközökre és eljárásokra megfelelő elnevezést kell találni, ebből fakadóan felmerül az

igény egy egységes nemzeti terminológiai rendszer kialakítására a könyvtárügyben.

A szakkifejezések képzését alapvetően két tényező befolyásolja: a köznyelv, valamint a terminológia egységesítése a nemzeti és a nemzetközi szabványok révén. Az orosz nemzeti terminológia folyamatos bővítése összhangban történik az új nemzetközi szabványokkal és az aktuális jogszabályokkal. A fő cél, hogy az adott szakterület fogalmainak minél teljesebb köre bekerüljön a rendszerbe.

A modern kori szabványosítás egyik jellemző vonása a számítástechnika területéről származó határterületi kifejezések átvétele. A számítástechnika mint külön tudományterület megjelenése azt eredményezte, hogy a használók számára nyújtott információs szolgáltatásokat külön könyvtári és információs szolgáltatásokra osztották fel. Jelenleg azonban ez a két terület egyre inkább közös irányba halad. Különböző típusú elektronikus információforrások jönnek létre, amelyek a könyvtári szolgáltatásokon keresztül érhetők el, így az információs központok szerepét fokozatosan a könyvtárak is átveszik.

A könyvtári munka szerves részévé vált az elektronikus források mind aktívabb igénybevétele a használók információellátásának megkönnyítése érdekében. Az információs tevékenység könyvtárakban alkalmazott módszereit és fogalmait a SIBID (Információs, könyvtári és kiadói szabványosítási rendszer) szabványaiban rögzítették. Az információtechnológia széles körű használata a meglévő terminológia elavulásához vezetett, ezért szükségessé vált a kifejezések aktualizálása. A SIBID-nek jelenleg tizenegy terminológiai szabványa van, amelyek közül hét 2003 előtt jött létre, így ezeket frissíteni kell.

A könyvtári és információs tevékenység új nemzeti szabványának kidolgozása során számos probléma merült fel a köznyelvi fogalmakkal, valamint az angol kifejezések nem megfelelő használatával kapcsolatban. A terminológia szabványosításának feltétele, hogy csak *állandósult lexikai kifejezéseket* vegyenek fel a nemzeti szabványokba. A nemzeti szabványosítás során az alábbi fogalomalkotási szempontok az irányadók: *egyértelműség/átláthatóság, rugalmasság* (szóképzésre alkalmas szakkifejezés), *nyelvhelyesség, anyanyelvesség*, végül a kifejezés *meghonosodottsága* az adott szakterület és a határterületek fogalomkészletében. A szabványok nem tartalmazhatnak vitatott értelmű kifejezéseket, vagyis a szakkifejezéseket össze kell hangolni a hatályos jogszabályokkal és az adott tudományterület normáival. A lexikai egységek kiválasztásánál és értelmezésénél az adott

szakterület tényleges jellemzőire kell összpontosítani. A könyvtári-információs területen a legnagyobb nehézséget a következő fogalmak jelentik: szabad és nyílt hozzáférés, ingyenes források, a tartalom megjelenítésének hálózati technológiái. Az elektronikus környezettel kapcsolatos fogalmak megjelenése egy kifejezés sokféle meghatározásához vezetett. Erre példa a vonatkozó 2018-as állami szabványban az „otkrytyj dostup” (szabad, ill. nyílt hozzáférés) fogalma, amely egyrészt a fizikai hordozón lévő dokumentumok önálló keresését és kiválasztását jelenti a könyvtár állományában (szabadpolc), másrészt a hálózati elektronikus források ingyenes használatát. Az egyes kifejezéseknek a vonatkozó szabványokba való felvételénél kiemelt figyelmet kell fordítani a használat nemzetközi gyakorlatára és a nemzeti sajátosságokra. Ehhez forrásként szolgálhatnak a gyakorlati alkalmazás és a bevált gyakorlat példái, továbbá a szakterület jelenléte az információs rendszerekben a kulcsszavak, különösen a gyakorlati szótárak alapján.

(Lengyel Szilvia)

Történet

3/2021

VINCENTI, Raffaella: The Vatican Library and the IFLA between 1928 and 1929. – Bibliogr. In: *Journal of education for library and information science.* – 61. (2020) 3., p. 308–318.

A Vatikáni Könyvtár és az IFLA, 1928–1929

Cédulakatalógus; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Egyházi könyvtár; Konferencia -nemzetközi; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtártörténet -egyetemes; Könyvtárügy története

A Vatikáni Apostoli Könyvtár (a továbbiakban: Vatikáni Könyvtár) a XIX. század utolsó éveit és az 1920-as évek között jelentős fejlődésen ment keresztül, ám a gyűjtemény gazdagodása egyúttal elhelyezési és katalógizálási gondokat is vont maga után. Az 1920-as években a problémák orvoslására nemzetközi együttműködés kezdődött a Vatikáni Könyvtár munkatársai és neves egyesült államokbeli és európai könyvtárosok között. Ennek részleteit és folyomá-

nyait mutatja be a cikk, kitérve az IFLA 1928-as és 1929-es olaszországi konferenciáira is.

Noha a XIX–XX. század fordulóján a Vatikáni Könyvtár számottevő kézirat-, ősnymtatvány- és nyomtatványgyűjteménnyel gyarapodott, a megfelelő tájékoztatói források nem álltak rendelkezésre a gyűjtemény korszerű katalógizálásának hiányában, amit az állomány széttagolt elhelyezése is tetézett. A következtlenül és nem teljeskörűen feltárt anyaghoz való hozzáférést – amire pedig nagy igény mutatkozott a világ minden tájáról érkező kutatók részéről – elsősorban egy átfogó katalógus hiánya akadályozta. Különösen az amerikaiak érezték a kontrasztot a náluk már bevett, modern cédulakatalógus-rendszerrel. A Vatikáni Könyvtár megújulási törekvéseit az I. világháború akasztotta meg, amely alatt és után a Szent-szék nem tudta biztosítani a szükséges forrásokat. Ám ez a korszak hozta magával a nemzetközi szervezetek, így az 1910-ben *Andrew Carnegie* által létrehozott Carnegie Nemzetközi Béke Alapítvány (*Carnegie Endowment for International Peace*) hathatós fellépését is, amely támogatni kívánta az európai könyvtárakat a háború utáni helyreállításban és megújulásban. 1925-ben az alapítvány elnöksége döntést hozott a Vatikáni Könyvtárnak nyújtandó szakmai és anyagi támogatásról, amiben központi szerepet játszott az olaszul is beszélő, Rómát is megjárt *William Warner Bishop* (a Michigani Egyetem Könyvtárának igazgatója). Hamarosan kétoldalú együttműködés vette kezdetét a felek között. Bishop vatikáni helyzetfelmérő tanulmányútja során azt tapasztalta, hogy az ottani könyvtárosok nem ismerik a modern könyvtárakkal szemben támasztott kívánalmakat. Ezt követően *Eugène Tisserant*, a Vatikáni Könyvtár egyik vezető tisztségviselője Bishoppal együtt Amerikába utazott, ahol felkereste a legjelentősebb könyvtárakat (Kongresszusi Könyvtár, Princeton, Philadelphia, Baltimore, Pittsburgh, Chicago, Ann Arbor stb.). 1927-ben négy (1929 és 1932 között pedig további három) vatikáni könyvtáros kapott lehetőséget arra, hogy elsajátítsa a modern könyvtári munka jellemzőit a Kongresszusi Könyvtárban, illetve a michigani Ann Arborban és a New York-i Columbia Egyetemen. (A Kongresszusi Könyvtárban ők is tudtak segíteni amerikai kollégáiknak a teológiai, liturgiai és kánonjogi művek tartalmi feltárásában.) A Vatikánba visszatérve rögtön elkezdheték kamatoztatni a tanultakat, egy nemzetközi szakmai csoport vezetésé alatt. 1928-ban ugyanis amerikai és európai könyvtárosok válogatott csoportja érkezett a Vatikáni Könyvtárba: *Charles Martel* (Kongresszusi Könyvtár),

J.C.M. Hanson (Chicagói Egyetem), William Madison Randall (Kennedy Missziós Iskola), John As-teinson (Norvégia), továbbá az ösnyomatványok elismert szakértője, Isak Collijn (Stockholmi Királyi Könyvtár). A projekt gyümölcse a vatikáni könyvtárosok katalogizálási továbbképzése, egy cédulakatalógus létrehozása és a nyomtatványok katalogizálási szabályzatának kiadása volt (*Norme per il catalogo degli stampati*, 1931), utóbbi az 1908-as amerikai katalogizálási szabályzaton és az 1922-es olasz katalogizálási szabályzaton alapult.

A nemzetközi együttműködésnek köszönhető fel-lendülés további mérföldkövei a következők voltak:

- új, háromszintes könyvtári szárny kialakítása a Va-tikán régi istállóinak a helyén;
- új bejárat építése;
- több mint 22 km-nyi, amerikai gyártmányú öntött-vas polcrendszer felállítása a hozzá tartozó modern szellőzőrendszerrel;
- a központi olvasótermek átrendezése;
- a referenz gyűjtemény és az új könyvek katalo-gizálása és osztályozása a Kongresszusi Könyvtár rendszere szerint;
- gyakorlati orientációjú könyvtárosképzés indítása egyházi könyvtárosok számára az amerikai modell alapján (1934-től, az első évfolyamban 30 hallga-tóval 8 országból).

Ugyanebben az időszakban, amikor több ország könyvtárosai munkálkodtak a Vatikáni Könyvtárban, alakult meg a nemzetközi könyvtáros egyesület (*International Library and Bibliographical Committe*, 1927). A már említett Isak Collijn, a szervezet első elnöke felelt az első nemzetközi találkozó megszervezéséért, amelyet 1928-ban Rómában tartottak. A következő évi hivatalos kongresszust szintén Olaszországban rendezték meg, három helyszínen (Róma, Firenze, Velence). Az egyesület ekkor vette fel ma is használt nevét (*International Federation of Library Associations*). Az esemény megnyitóján felszólalt Benito Mussolini, továbbá XI. Pius pápa is köszön-tötte az egybegyűlteket – nemcsak mint egyházfő, hanem mint kolléga, ugyanis korábban könyvtáros-ként szolgált a milánói Ambrosiana Könyvtárban és a Vatikáni Könyvtárban –, és személyesen érdeklődött a Carnegje Nemzetközi Béke Alapítvány és a Vati-káni Könyvtár együttműködéséről. Az IFLA 1929-es kongresszusának számos résztvevője is kíváncsi volt a Vatikáni Könyvtárban zajló, úttörőnek számító fejlesztésekre, hogy tapasztalatokat cseréljenek saját könyvtáraik átszervezéséhez.

(A publikáció alapját képező előadás az IFLA 2019-es, a Vatikáni Könyvtárban tartott szatellit konferen-ciáján hangzott el.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 16

Kutatás

4/2021

LODYGINA, Polina Aleksandrovna: Naučnaâ rabota v central'nyh bibliotekah v sub'ektov RF : pravovye osnovy, formy organizacii, klüčevye problemy In: Biblio-tekovedenie. – (2020) 3., p. 231–242.

Res. angol nyelven

Tudományos munka az Oroszországi Föderáció szövetségi alanyainak központi könyvtáraiban: jogi alapok, szervezeti formák, kulcskérdések

Felmérés; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár; Publikálás -tudományos kiad-ványoké; Regionális könyvtár; Tudományos kutatás

A cikk célja, hogy képet adjon a regionális könyv-tárakban folyó tudományos kutatómunka szervezé-si problémáiról, és vizsgálja a nemzeti könyvtárak tudományszervezési tapasztalatai alkalmazásának lehetőségeit a tudományos kutatóintézményekkel szemben támasztott követelményeknek megfelelően. A kutatómunka fő irányait a 2018. májusi, az ország 2024-ig szóló fejlesztési céljait és stratégiai feladatait előíró elnöki rendelet fekteti le. A kultúra területén a kutatások a Kulturális Minisztériumhoz tartozó négy tudományos kutatóintézet tevékenységére épülnek. A könyvtári szféra vezető tudományos intézményei az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) és az Oroszországi Állami Könyvtár (RGB). A törvények szerint a tudományos intézmények olyan jogi szem-élyek, amelyek alaptevékenységében szerepel a tudományos vagy tudományos-műszaki munka; ezt a tevékenységet a vonatkozó könyvtári törvény is rögzíti, ennek megfelelően a könyvtárak működési szabályzata is tartalmazza. A kutatási irányokat a Kulturális Minisztérium megrendelése határozzák meg, a témákat az egységes országos kutatás- és fej-lesztés-nyilvántartásban regisztrálják.

Az Oroszországi Föderációban 85 szövetségi alany (szubjektum) van, ezek központi könyvtárai jelentős helyet foglalnak el a tudományos intézmények sorá-

ban. Az 1990-es években bekövetkezett gazdasági és társadalmi átalakulás miatt csökkent az állami támogatás, a könyvtárakban megszűnt a tudományos és módszertani munka, amelynek megújítása a központi könyvtárakban 2010 után kezdődött. A tudományos munkához a jogi alapot a tevékenységnek a regionális szintű normatív-jogi dokumentumban való rögzítése képezi.

Jelen kutatás során a könyvtári tevékenységet szabályozó 79 regionális törvényt néztek át, továbbá a könyvtárak alapító okiratában a kutatási tevékenység feltüntetését vizsgálták. 62 központi könyvtár alapító okiratában van utalás alapfeladatként a könyvtár tudományos kutatási tevékenységére; 65 központi könyvtárban létezik tudományos-módszertani osztály, néhányban tudományos kutatócsoport is működik. A könyvtárak nyilvános adataiból (éves beszámolók, publikációk stb.) megállapítható, hogy a kutatások fő területe az *információs-bibliográfiai és könyvtári szolgáltatások*; a regionális központokban pedig a *muzeális könyvek*, a *dokumentumok konzerválása* és a *helytörténeti bibliográfiák*. A regionális könyvtárak tudományos kutatási projektjei az állományokban található *régi és ritka kiadványok* tanulmányozására, a régió közös katalógusaival és *évkönyveivel* kapcsolatos munkákra, az *olvasói igények* vizsgálatára és az *olvasásfejlesztésre* összpontosulnak. Az elemzés bebizonyította, hogy a regionális központi könyvtárakban a kutatómunka a tevékenység egyik fő iránya, a támogatásáról szóló döntéshez azonban szükség van a most folyó munkák eredményességének előzetes értékelésére, majd a könyvtárak tudományos publikációinak feltárására, mennyiségi elemzésére és tudományos jelentőségük vizsgálatára. A könyvtárakban folyó tudományos munkáról 2014-ig tájékozódni lehetett az *országos könyvtártudományi versenyek* anyagai és az *Év szakkönyve* pályázat alapján; ezek újraindítását a Kulturális Minisztérium támogatja.

Következtetések:

- A regionális központi könyvtárak az ország könyvtári rendszerének alapját jelentik; ezen intézmények a kulturális politika alakításának és megvalósításának regionális módszertani és koordinációs központjai. Tudományos potenciáljuk nincs kihasználva, aminek oka a kellő figyelem hiánya a szövetségi hatóságok és a szövetségi jelentőségű könyvtárak-módszertani központok részéről.
- Szükség lenne a tudományos kutatások rendszerezésére, országos szintű tervezésére és koordinálására.

A nemzeti könyvtárak a regionális könyvtárakat (a kiegészítő szakképzési rendszerben történő) továbbképzések szervezésével, a legjobb kutatómunkák gyűjteményeinek kiadásával, valamint a kutatásért felelős szakemberek számára országos rendezvények szervezésével segíthetik. Ki kellene dolgozni a publikációk indexelésének módszerét *A tudományos hivatkozás oroszországi indexében* (RINC) is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 1, 9, 15, 20

Tudománymetria, bibliometria

5/2021

BAKKER, Caitlin [et al.]: Qualitative analysis of faculty opinions on and perceptions of research impact metrics. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 6., p. 896–912.

Az oktatók véleménye és percepciója a tudománymetriai mutatókról: minőségi vizsgálat

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria; Tudományos kutatás

A szerzők ismertetik minőségi vizsgálatukat egy nagy méretű, közép-nyugati, R1-es besorolású kutatóegyetemen végzett felmérés eredményeiről, amely az oktatók és kutatók tudományos metrikákkal kapcsolatos felfogására és hozzáállására irányult. A felmérés során a résztvevőknek lehetőségük volt szabad szöveges válaszokat adni arról, hogyan használják a mutatókat, és milyen aggályaik vannak azok értékelési célú alkalmazásával összefüggésben. A résztvevők jelezték, hogy ismerik a mutatókat és sokféle módon használják azokat, de fenntartásaik vannak, hogy a vezetőség esetleg nem megfelelően alkalmazza a mutatókat az értékelés folyamán. A válaszadók kifejezték azon óhajukat, hogy vonják be őket a mutatóknak az értékelési folyamatokban történő használatáról szóló döntésekbe. A feltáró minőségi vizsgálat a tudománymetriai mutatókkal kapcsolatos vélemények jelenlegi körképének részletesebb megvilágítását kínálja azzal a végcéljal, hogy a cikk szerzői fejleszteni tudják könyvtárak kutatásértéke-

léssel összefüggő szolgáltatásait az oktatók és a kutatók jobb támogatása érdekében az egész campuson. A könyvtárosoknak szükségük van a mutatókkal kapcsolatos érdekek és aggodalmak átfogó megértésére azért, hogy az oktatói és kutatói igényeknek valóban eleget tevő eszközöket és szolgáltatásokat dolgozzanak ki.

(Autoref.)

Lásd még 18

Információszerzés (information management)

Lásd 50

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2021

MUMENTHALER, Rudolf: Smart Cities und Bibliotheken : ein Blick auf mögliche und bereits realisierte Anknüpfungspunkte. – Bibliogr. In: BuB. – 72. (2020) 8-9., p. 460–463.

Az okos városok és a könyvtárak: pillantás a lehetséges és már megvalósult kapcsolódási pontokra

Általános helyzetkép; Feladatkör; Használat; Információtechnológia; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Az okos városnak többféle definíciója van. Legtöbbször az okos technológiák és a dolgok internete (*Internet of Things*, IoT) alkalmazásával összefüggésben említik; egy másik meghatározás szerint az okos város olyan információközpontú város, amelyben a mindennapokat technológiai megoldások segítik. A fogalomba sokan beleértik a fenntarthatóság és az ökológia kérdéskörét is. (A német Wikipédia meghatározása ezeket a szempontokat emeli ki: az okos város hatékony, fejlett technológiával rendelkezik, zöld és befogadó, továbbá műszaki, gazdasági és társadalmi innovációkat alkalmaz.)

Az okos városok kérdéskörével manapság sokat foglalkoznak. Svájcban a legtöbb város szeretné ezt a minősítést elnyerni. 2018-ban Svájc nagyobb német városai és közüzemi szolgáltatói megalakították a *Smart City Hub* egyesületet, amelyhez különböző projektek fűződnek. Ilyen a *Human-Centered Smart City Wheel* (emberközpontú kerék az okos városról)

létrehozása, amely egy korong formájában ábrázolja és részletezi az okos város alkotóelemeit (az okos környezetet, az okos gazdaságot, az okos lakhatást, az okos mobilitást, az okos embereket és az okos kormányzást). Példának okáért az okos emberekkel kapcsolatos körcikk az integratív és fenntartható társadalmat, a társadalmi részvételt, a tanulást és képzést, valamint a kutatást és fejlesztést tartalmazza. Hasonlóképpen 4-4 alkotóelemre bomlik a másik öt téma is.

Alapelvként rögzíthető, hogy a könyvtáraknak részt kell vállalniuk városi közösségük fejlesztésében, amihez számos kapcsolódási pont áll rendelkezésre. A Svájci Könyvtárak Egyesülete azt tervezte, hogy 2020-ban egy rendezvénysorozat keretében megvizsgálja, milyen szerepet vállalhatnak a könyvtárak a városfejlesztésben (a koronavírus-járvány miatt ez azonban elmaradt). A munka előkészítéseképpen a cikk szerzője 2019 őszi szemeszterében egy projekt-kurzust tartott a Graubündeni Főiskola információ-tudományi alapszakos hallgatóinak részvételével, a *design thinking* és a *service design* módszerei alapján dolgozva ki az ötleteket. Részletesen foglalkoztak a digitális tartalmak felhasználóbarát elérésével és a mindenki számára elérhető továbbképzés támogatásával. A könyvtárak szerepkörét tekintve a legtöbbben a fenntarthatóságot, az ökológiai és részvételi szempontok érvényesítését hangsúlyozták, melyek az ENSZ fenntartható fejlődési céljai vagy a Biblio2030 kezdeményezés keretében is illeszkednek. Az egyéb célok (és gyakorlatok) között az élethosszig tartó tanulás és kompetenciafejlesztés, az egyéni és csoportos önképzés támogatása szerepelt, ehhez megfelelő

formátumok kidolgozására és helyszínek biztosítására van szükség. Egy másik lehetséges feladat a civil tudomány népszerűsítése, azaz a lakosság bevonása különböző tudományos projektekbe. A könyvtár az egymástól való tanulás (*peer-to-peer learning*) elősegítése érdekében vélemény- és tudáscsere-fórumokat is működtethet. Több svájci önkormányzat bevezette a *Crossiety* platformot (www.crossiety.ch), egyfajta szomszédügyi-közösségi digitális hálózatot, amelybe a könyvtárak is bekapcsolódtak. Számos településen digitális platformot (agórát) létesítettek, ahol a könyvtárak többek között segítenek az érdeklődőknek a digitális eszközök és alkalmazások használatában, és megbízható hozzáférési pontként üzemelnek például a hatóságok közérdekű információihoz is. Végezetül a könyvtárak a tárgykölcsönzésen keresztül a „megosztáson alapuló gazdaság” (*sharing economy*) részévé is válhatnak.

Az elképzeléseket és lehetőségeket tovább kívánják vizsgálni a használók bevonásával. Kérdés, hogy a kitűzött célok és funkciók „okos város” címke alatt valósulnak-e meg, vagy más, alkalmasabb fogalmat használunk majd. Mindenesetre a széleskörűen támogatott és jól finanszírozott svájci okosváros-kezdemenyvezések lehetőséget teremtenek arra, hogy a könyvtárak fontos társadalmi fejlesztésekhez járuljanak hozzá.

(Hegyközi Iлона)

Lásd még 45

Nemzetközi könyvtárügy

7/2021

BOCCONE, Alessandra – MAIO, Tania: Biblioteche e bibliotecari nel Wikiproject Covid-19 : authority control, contenuti di qualità e linked open data. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 269–291.

Res. angol nyelven

Könyvtárak és könyvtárosok a Covid-19 Wikiprojektben: authority kontroll, minőségi tartalmak és kapcsolt nyílt adatok

Adatfeldolgozás; Besorolási adatok egységesítése; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Tájékoztatás -egészségügyi; Tudományos és szakkönyvtárak; Web

A koronavírus-pandémia és a kapcsolódó *lockdown* alatt megfigyelhető volt, hogy megerősödött a Wikipédiának és testvérprojektjeinek központi jelentősége. Ebből kiindulva a cikk ismerteti a Covid-19 Wikiprojektet, amely kettős kötődéssel bír a Wikipédiához és a Wikidatához.

A tanulmány közelebbről a projektbe bekapcsolódó könyvtárosok szakmaiságának kulcsfontosságú szerepét elemzi, melyet a könyvtár- és információtudomány, illetve a metaadatokkal történő szabványosított forrásleírás területén való jártasságuknak köszönhetően töltenek be. Egy rövid nemzetközi áttekintés után a szerzők bemutatják a Salernói Tudományegyetem Könyvtári Központjának esettanulmányát, ahol néhány könyvtáros aktívan hozzájárult a Wikidata Covid-19 Wikiprojektjéhez. A Wikicite-hoz hasonló kezdeményezésekben vagy az „#liblref”-hez hasonló nemzetközi kampányokban való részvétellel és a korábbi kísérletezéssel megszerzett technikai háttérből kiindulva, különböző eszközök kombinált használatával, továbbá egy szigorú munkafolyamat kidolgozásával a könyvtárosoknak sikerült viszonylag rövid idő alatt bioegészségügyi témájú minőségi adatbázisokból származó adatok ezreit feldolgozniuk és intergrálniuk a Wikidatába. A munkafolyamat elsősorban három tevékenységre összpontosult: a szerzők és tudományos szakfolyóiratok külső egyedi azonosítóinak beillesztése; a tételek (*item*) minősítése bibliográfiai hivatkozások hozzáadásával; valamint a SARS-CoV-2-re és a kapcsolódó világjárványra vonatkozó szócikkek tárgyi feltárása. A cikk végezetül kiemeli a szemantikus web, a nyílt együttműködési projektek és a használt konkrét módszer korlátait és kritikus pontjait, illetve kitér a könyvtárosoknak a nyílt adatok környezetében játszott új központi szerepére és a hasonló projektekben való részvétel szükségességére a digitális bölcsészet területén.

(Autoref.)

Lásd még 21

Nemzeti könyvtárügy

8/2021

DRESEL, Robin [et al.]: A nationwide library system and its place in knowledge society and smart nation : the case of Singapore. – Bibliogr. In: Libri. – 70. (2020) 1., p. 81–94.

Egy országos könyvtári rendszer és helye a tudástársadalomban és az okos nemzetben: Szingapúr esete

Állami irányítás; Használók képzése; Információs társadalom; Információtechnológia; Könyvtári rendszer -országos; Levéltár; Módszertani központ; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények

A tanulmány arra keresi a választ Szingapúr példáján keresztül, hogy egy hatékonyan működő országos könyvtári rendszer milyen szerepet játszik az információs társadalom fejlődésében, és hogyan járul hozzá az okos város és okos nemzet hívószavakkal fémjelzett célkitűzések teljesítéséhez.

Szingapúrban már az 1980-as évek óta tudatos kormányzati tervezéssel próbálják befolyásolni az információs társadalom fejlődését. A jelenleg érvényes Okos Nemzet terv az egész országot átfogó digitális innovációt irányozza elő. Központi elemként jelenik meg az a könyvtári feladat, hogy az intézményrendszer segítségével az információból tudást állíthassanak elő, emellett a könyvtár mint fizikai és digitális alapú közösségi tér szerepe is előtérbe kerül. Ennek szellemében adták át 2005-ben a zöld irányelvek szerint felépített nemzeti könyvtárat, amely a központi közkönyvtári feladatokat is ellátja. A teljes közkönyvtári rendszer kiemelt célja a közös tanulás, az ötletcseré és a társadalmi párbeszéd támogatása, vonzó, multimediális környezetben, ún. „harmadik helyként”. A 26 regionális és közkönyvtár közül 13 sűrűn látogatott helyszíneken található (pl. bevásárlóközpontokban), 5 intézmény pedig általános közösségi központokba integráltan működik (sportcentrumokkal, egészségközpontokkal, boltokkal egy fedél alatt). Ami a digitális teret illeti, kiemelt figyelmet fordítanak a blogokra és a közösségi háló használatára is.

A szingapúri Nemzeti Könyvtári Tanács a Kommunikációs és Információs Minisztérium önálló szakmai ügynöksége, tevékenységét törvény szabályozza. A teljes közkönyvtári rendszer, a nemzeti könyvtár, illetve a nemzeti levéltár vonatkozásában lát el szakmai irányítói feladatokat. A tágabb szingapúri intézményrendszer – a könyvtári tanáccsal, egyéb infokommunikációs ügynökségekkel és a hozzájuk tartozó intézményekkel – úgy épül fel, hogy a lakossági információszerzést, tanulási vágyat, az üzleti innovációs igényeket a leghatékonyabban, a legkevésbé bürokratikus módon tudja támogatni. Az ország az utóbbi évtizedekben számos nemzetközi elismerést is szerzett ezen a téren, könyvtári rendszere pedig a

privát szektor számára is példaértékű a technológia-használatot, a stratégiai változtatásokat és a versenyszellemet tekintve.

Szingapúrban a közös stratégiai célok alapján egységes keretek közé foglalják a teljes könyvtári hálózat és a nemzeti levéltár működését. A rendelkezésre álló technológiák és szabványok okos, társadalmi igények szerinti alkalmazására került a fő hangsúly, mind a fizikai, mind a digitális térben. A közel 7,5 millió fizikai dokumentum mellett a rendszer hozzáférést nyújt számos teljes szövegű könyv- és folyóirat-adatbázishoz és egyéb digitális forráshoz (*EBSCOhost, JSTOR, ProQuest, Overdrive, PressReader* stb.). A *OneSearch* metakereső egységes keretek között teszi lekérdezhetővé a könyvtárak és a nemzeti levéltár állományát, támogatja a hagyományos és a digitális kölcsönzést; a mobileszközökön ehhez illeszkedik az NLB nevű alkalmazás. A nemzeti szintű katalogizálásban gyorsan adaptálták az RDA alapelveit és gyakorlatát, RFID-címkékkel látták el a teljes könyvtári állományt, polcbeolvasó robotokkal kísérleteznek, és élen járnak a szemantikus webes fejlesztések terén is. Mindezek mellett tematikus olvasásnépszerűsítő, illetve digitális kompetenciát és információs műveltséget fejlesztő programokat indítanak, és egyre több könyvtár ad helyet *makerspace*-tevékenységeknek is. A *Singapore Memory Project* keretében kitérték a kulturális örökség részét képező források összegyűjtését, bár nem áll egységes társadalmi támogatás a *crowdsourcing*-alapú projekt mögött. A nemzeti könyvtár, a közkönyvtárak és a nemzeti levéltár jelenléte hangsúlyos a közösségi média különféle felületein (*Facebook, Instagram, Twitter*); a használók bevonására további példa a nyílt adatok és a nyílt innováció támogatása, többek között szabványos API-kon keresztül. Kiemelt cél, hogy a használóktól jövő tapasztalatokat visszacsatolják a könyvtárak működésébe (*design thinking* módszerekkel). Széles körű nemzetközi kapcsolatrendszer is segíti a tudásmegosztást, és kifejezetten törekednek partnerségek kialakítására a piaci szereplőkkel is.

Összegzőképpen elmondható, hogy a szingapúri könyvtári rendszer a biztos jogi és szervezeti keretek talaján állva hatékonyan segíti a digitális átállást, az élethosszig tartó tanulást, a digitális kompetenciafejlesztést és a kulturális örökség megőrzését, így fontos kalauzul szolgál a XXI. század tudástársadalma és az okos nemzet felé vezető úton.

(Németh Márton)

Lásd még 14, 22, 23, 41

Központi szolgáltatások

9/2021

BRUNI, Flavia: Per un indice condiviso di possessori e provenienze in SBN : una prospettiva concreta. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 293–309.

Res. angol nyelven

A possessorok és a proveniencia közös indexe az SBN-ben: egy kézzelfogható perspektíva

Besorolási adatok jegyzéke; Feldolgozó munka; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -nemzeti; Közös katalogizálás; Központi szolgáltatások; Online katalógus; Possessor; Proveniencia; Régi és ritka könyvek

A könyvtörténeti kutatások a példányok (vagy akár a gyűjtemények) egyediségével összefüggésben mindig is nagy figyelmet szenteltek a tulajdonosoknak. A sokszor csak az egyes OPAC-okban megjelenő possessor- és provenienciaadatokat ezért célszerű lenne közös katalógusokban, adatbázisokban is feltárni és visszakereshetővé tenni. A cikk az egyesített országos katalógusért felelő olaszországi intézet (ICCU) projektjét mutatja be, amely meg kívánja tenni az első lépéseket a possessorok és a proveniencia közös indexének létrehozására az Országos Könyvtári Szolgálat (*Servizio bibliotecario nazionale*, SBN) keretén belül. A possessorok és a proveniencia számbavételére nemzetközi szinten olyan példaértékű kezdeményezéseket lehet kiemelni, mint az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumához (CERL) fűződő *CERL Thesaurus* (<https://data.cerl.org/thesaurus/>), *Index possessorum incunabulorum* (<https://data.cerl.org/ipi/>), *Early bookowners in Britain* (<https://data.cerl.org/ebob/>), *Material evidence in incunabula* (<http://data.cerl.org/mei/>) és *Provenance digital archive* (<http://arkyves.org/r/cerl/pda>), illetve az Európai Kutatási Tanács által finanszírozott, a könyvek életútját, térbeli és időbeli kapcsolódási pontjait vizuálisan is megjelenítő *15cBOOKTRADE* projekt (<http://15cbooktrade.ox.ac.uk/>) vagy a *Book owners online* (<https://bookowners.online/>).

Az SBN jelenlegi architektúrájából fakadóan a possessor- és provenienciaadatokat a példányadatok körébe tartoznak, azokat az egyes példányok lelőhelyein dolgozzák fel, és az adott könyvtárak OPAC-jaiban érhetőek el. Mint a cikk szerzője rámutat, ahány könyvtár, annyiféle megoldás és felület született a

possessorok és a proveniencia rögzítésére és kereshetőségére. Néhány könyvtár online adatbázist hozott létre erre a célra, amely összeköttetésben áll a katalógus kapcsolódó bibliográfiai leírásával (*Archivio possessori della Biblioteca nazionale di Napoli; Archivio dei possessori della Biblioteca nazionale Marciana*), míg máshol az OPAC összetett keresőjében lehet a possessorra keresni (*Biblioteca nazionale centrale di Roma; Biblioteca nazionale centrale di Firenze; Censimento regionale delle edizioni del XVI secolo dell'Emilia Romagna* stb.). A nehézséget az okozza, hogy a bibliográfiai rekordok a megjelenési formára (*manifestazione*), jelen esetben a kiadásra, és nem pedig a példányra (*esemplare*) vonatkoznak. A possessor- és a provenienciaadatok a megjegyzések és a (kereshető) melléktételek között is szerepelhetnek – zárójelben megadva az adott példány lelőhelyét és jelzetét –, de bizonyos katalógusok csak a példányok leírásainál tüntetik fel a possessorokat. Így a fent említett OPAC-ok találati listáiban az adott possessorhoz kapcsolható művek más példányai is megjelennek, ezért a keresett példányokat csak több lépésben lehet konkrétan beazonosítani. A kutatónak ezt a fáradságos munkát több OPAC-ban is el kell végeznie, ha képet akar kapni egy adott gyűjtő vagy gyűjtemény történetéről.

Mindezek miatt fontos lenne egy nemzeti szintű index elkészítése az SBN rendszerén belül, amely összegyűjtené és megoszthatóvá tenné a possessorokra és a proveniencia adatokat. A minden könyvtár által felhasználható, a megjelenési formához vagy a példányhoz kapcsolható név-authority rekordok létrehozásával elkerülhetőek lennének a duplikációk, továbbá a nehezen fellelhető, helytörténeti vonatkozású információkkal jelentősen gazdagodna a teljes adatbázis és a közös katalógus, a használók számára pedig egy egykapus felületen keresztül válna lehetségessé a provenienciautató. A név-authority adatok a possessor által (valaha) birtokolt művek lelőhelyének ISIL-kódját és a példány jelzetét is magukban foglalják, a rekordokat ezenfelül össze lehetne kapcsolni az olaszországi könyvtárak – fondokat is leíró – nyilvántartásával (<https://anagrafe.iccu.sbn.it/it/>), valamint képekkel és külső adatbázisokkal (pl. *Manus online* – <https://manus.iccu.sbn.it/>) is. A projekt jelenleg a megvalósíthatósági fázisban tart, a lehetőségek áttekintésére egy munkacsoportot állítottak fel.

(Szabó Piroska)

Lásd még 30, 32

Együttműködés

10/2021

PILLEROVÁ, Vladana – MAZÁČOVÁ, Pavlína – RICHTER, Vít: Spolupráce ve vzdělávání mezi veřejnými knihovnami a školami (výsledky celostátního průzkumu 2019) In: Čtenář. – 72. (2020) 6., p. 228–232.

A nyilvános könyvtárak és az iskolák együttműködése a képzés terén: 2019-es országos kutatási eredmények

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Használók képzése; Iskola; Közművelődési könyvtár; Tudományos és szak-könyvtárak

Egy 2019 májusától júniusáig tartott csehországi kérdőíves kutatás eredményei megerősítették, hogy a könyvtárak valamennyi iskolatípusban fontos szerepet vállalnak a diákok nem formális képzésében. A felmérés a csehországi oktatási, ifjúsági és sportminisztérium, a kulturális minisztérium és a szakmai szervezetek együttműködésében, közös munkacsoport létrehozásával valósult meg. A mintát összesen 841 intézmény képezte, ebből 821 települési könyvtár, 20 pedig szak- vagy felsőoktatási könyvtár volt. A települési könyvtárak közül 138 fiókkönyvtár (16%) is kitöltötte a kérdőívet.

A könyvtárak aktivitására jellemző, hogy a válaszadók egy év alatt 50 546 képzési tevékenységet valósítottak meg. Ezek többségére a 40 ezer lakos fölötti települések könyvtáraiban került sor, átlagosan évi 614 alkalommal, valamint a 20 és 40 ezer lakos közötti települések könyvtáraiban, évente átlagosan 304 alkalommal. A könyvtárak legnagyobb hányada (26%) havonta egyszer vagy kétszer, 24%-uk pedig szabálytalan időközönként (félévente többször, az igények szerint) működik együtt az iskolákkal. A könyvtárak közel ötöde (19%) hetente többször, 11% pedig nagyobb események, akciók kapcsán (pl. könyvtárak hete), ugyanennyien pedig heti rendszerességgel működnek együtt az oktatási intézményekkel.

A képzési tevékenységek tematikáját tekintve a legnagyobb arányban (84%) a könyvtári szolgáltatások megismertetése, 72%-ban a nyelvhasználat és kommunikáció szerepelt. Az emberi világ 47%, az ember és a társadalom 43%, a művészet és kultúra 41%, az információs műveltség 34%-os arányban fordult elő. A könyvtárak leggyakrabban az általános iskolák alsó tagozatosait (86%) és az óvodásokat (82%), illetve a

felső tagozatosokat (56%) szólítják meg. Nem gyakori a szakmunkásképző intézmények tanulóinak bevonása, erre inkább a nagyobb városokban akad példa. A gimnáziumokkal, szakközépiskolákkal a könyvtárak 20%-a működik együtt. A többi középfokú iskolával (szakiskolák) 12%-os arányú a könyvtárak együttműködése.

A könyvtárak részvétele a képzésben általában feladatalapok, ppt-előadások, katalógusok és adatbázisok didaktikai használatával valósul meg. Növekszik azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyek audio-, audiovizuális és multimédiás eszközöket, tartalmakat, kisebb mértékben online applikációkat is alkalmaznak. A könyvtárak a hagyományos oktatási formákkal (előadás és gyakorlat) 85%-os, csoportos foglalkozással 62%-os, kézműves foglalkozással 51%-os arányban élnek. Az oktatás innovatív módszerei (a kritikus gondolkodás ösztönzésére) sajnos minimális arányban jellemzőek. A leggyakoribb eszköz az oktatásban a számítógép és az internet (77%), a projektor (47%), semmilyen eszközt nem használ a könyvtárak 15%-a (a legkisebbek). Okostelefont, táblagépet, interaktív táblát és e-könyvet a könyvtárak kisebb mértékben használnak képzési tevékenységük során. Az oktatási feltételek a könyvtárak többségében (82%) adottak, nem zavarják a szolgáltatásokat. A tér és a technikai háttér rendelkezésre állását a könyvtárak közel 60%-a pozitívan értékelte; a kisebb könyvtárak külső tereket is bevonnak. A képzések kétharmada a könyvtárakban, egyharmada az iskolákban valósul meg.

A válaszadó intézményekben 1816 könyvtári munkatárs vállalt szerepet képzési tevékenységben. Legnagyobb részük más szakirányú végzettséggel rendelkezik, pedagógiai vagy egyéb oktatási ismeretei vannak (32%). Középfokú szakirányú végzettséggel bír a képzésben szerepet vállalók 22%-a, a többiek felsőfokú könyvtári vagy pedagógiai végzettségűek. Az ideális szakmai kompetenciák tekintetében a megkérdezettek 31%-a a könyvtárosi és pedagógiai végzettséget együttesen, 27%-uk csak a pedagógiai végzettséget, 10%-uk csak a könyvtári szakképzettséget tartja megfelelőnek.

Az iskolákkal való együttműködés leggyakoribb akadályja a személyzet kapacitásának, kompetenciáinak, képezésének hiánya. Az iskolák az időkeretek szűkösségére hivatkoznak. Akadályt jelent az is, hogy a könyvtári órák nem kötelező vagy ajánlott részei az iskolai oktatási programoknak, és az iskolák gyakran nem tekintik a könyvtárakat a képzésben egyenrangú partnereknek. Végezetül az együttműködést a

finanszírozás, a szabályozottság hiánya, a GDPR és az érdektelenség is gátolja.

2020-ban az iskolákban végeznek hasonló felmérést; a két kutatás eredményei hozzájárulhatnak az iskolák és a könyvtárak együttműködésének fejlesztéséhez és elmélyítéséhez a képzés terén.

(Prókai Margit)

Lásd még 7, 21, 25, 30, 31, 32, 39, 53, 57, 59, 68

Jogi szabályozás

11/2021

BENSON, Sara R. – STITZLEIN, Hannah: Copyright and digital collections : a data-driven roadmap for rights statement success. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 753–767.

Szerzői jog és digitális gyűjtemények: adatvezérelt ütemterv a szerzői jogi közlemények sikeres implementálásához

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A cikk egy olyan interjúorozat eredményeit öszszegzi, amelynek során az Amerikai Digitális Könyvtár (*Digital Public Library of America, DPLA*) adatszolgáltatóit kérdezték arról, hogy használnak-e szabványos jogi metaadatokat a digitális gyűjteményekben, és ha igen, milyen módon. A felmérés keretében 19 interjú készült, összesen 21 résztvevővel. A szabványos jogi és licencközlemények két fő forrása a *Creative Commons* weboldala és a 2015-ben indult *RightsStatements.org*. A közlemények a digitális objektumok (szerzői) jogi státuszára vonatkoznak. Jelenleg a kulturális örökségvédelmi intézmények 12 eltérő szabványos közleménnyel kommunikálhatják egy digitális objektum szerzői jogi, illetve felhasználhatósági státuszát, amelynek megállapítása nem mindig egyszerű, így a vonatkozó mező gyakorta kitöltetlen marad.

A DPLA 2016-tól előírja adatszolgáltatóinak a szabványos jogi közlemények használatát. A cikk alapjául szolgáló vizsgálat elsősorban arra terjedt ki, hogy milyen kihívásokkal kellett szembenézniük azoknak, akik most kezdték el a jogi közlemények használatát, illetve mitől váltak sikeressé a korábban hasonló céllal indított projektek. A felmérés készítői azt is fel-

kívánták térképezni, hogy mennyire rendelkeznek biztos szerzői jogi ismeretekkel az egyes intézmények képviselői. Többek között kiderült, hogy némi bizonytalanság mutatkozik például annak megítélésében, hogy egy digitalizált másolat keletkeztet-e szerzői jogot, vagy sem. A 21 megkérdezettből 4-en válaszoltak egyértelműen hibásan, de a többiek sem voltak biztosak a helyes válaszban. Ezek a bizonytalan ismeretek vezethetnek ahhoz, hogy a felhasználó arról értesül, hogy egy közkincs szerzői jogi oltalom alá került csak azáltal, mert az intézmény digitalizálta azt, holott ez nincs így. További bizonytalanság fűződött az árva művek azonosításához, illetve problémákat vetett fel a szerzői jog „többrétegűsége”, így például az illusztrációk, szerzői közreműködések megítélése.

A felmérés ugyancsak kitért a hozzáférhetővé tétel kockázatértékelésére, valamint a kockázatok kezelésére különböző szabályzatokkal, az alacsony kockázatú művek (közkincsek) digitális szolgáltatásával, a gondos jogosulstkutatást támogató eszközökkel. Ami a közkincseket illeti, az amerikai könyvtárosok építhetnek az Amerikai Levéltárosok Társasága (*Society of American Archivists*) ajánlására, amely a legmagasabb (mexikói) 100 éves oltalmi időből kiindulva a mindenkor 180 évvel ezelőtti időpontot határozza meg mint olyan dátumot, amely előtt megjelent művekről vélelmezhető, hogy nemzetközi közkincsnek tekintendők. A gondos jogosulstkutatás lefolytatására a könyvtárosok különböző munkafolyamatokat alakítottak ki, így például az egyik intézményben egy mátrixot állítottak össze, melynek nyomán a kérdések egymás utáni megválaszolásával adható meg az adott digitális objektum szerzői jogi státusza.

Jóllehet az intézményekben jellemzően megvan a szándék a jogi közlemények alkalmazására, az sokszor többszörös akadályba ütközik. A jogtisztázáshoz elengedhetetlen emberi erőforrás hiányán túl például jellemzően előfordul, hogy a megkérdezettek által használt könyvtári rendszerek nem támogatják az egységes forrásazonosító (URI) alkalmazását, így a teljes (természetes nyelvi) közleményeket rögzíteni kell a leírásokban. A metaadatok kötegelte módosítása (*batch-editing*) is több esetben nehézséget okoz a tartalomkezelő rendszer (CMS) sajátosságai és a régi metaadatok következetlenségei miatt. A megkérdezettek számos további problémát említettek, amelyek fényében kiderül, hogy a digitális gyűjtemények közreadásával foglalkozó intézményekben elkél egy szerzői jogra szakosodott jogász vagy a terület jól ismerő könyvtáros. A felmérésben részt vevő

19 szervezet között 2 akadt, ahol egy teljes munkaidős munkatárs foglalkozik szerzői jogi kérdésekkel; 4 szervezetben az intézmény általános tanácsadó testületének egy tagjához fordulhatnak; 2 szervezet pedig külső, óradíjas szakértőt alkalmaz.

Az egyes gyakorlatok elemzéséből kiderült, hogy a sikeres jogtisztázási munkafolyamat egyik kulcsa az alapos papírmunka, azaz a felhasználási szerződések, licencmegállapodások pontos, minden eshetőségre kiterjedő megfogalmazása. Egy másik fontos tényező a megfelelő munkafolyamat-támogató eszközökhöz való hozzáférés, amely akár a jogi szakértő szükségességét is kiválthatja. A megkérdezettek emellett kiemelték a jogtisztázásra vonatkozó célirányos képzések és segédletek fontosságát.

A fő konklúzió az, hogy nem létezik egy minden esetre egyformán alkalmazható megközelítés, ugyanakkor a téma egyre inkább terítéken van a közgyűjteményi szférában, s ennek köszönhetően egyre több jogtisztázást támogató eszköz lát napvilágot, vagyis egyre több gyakorlati tapasztalatra építhetünk.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 4, 43, 59

Könyvtárosi hivatás

12/2021

STEVENSON, Siobhan: What is the “value-add” of the MLIS in public libraries? Perspectives from today’s library leaders and their rank and file. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 90. (2020) 1., p. 38–55.

Mi a könyvtáros mesterszakos diploma „hozzáadott értéke”? A mai könyvtárvezetők és beosztottaik meglátásai

Felmérés; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Vezetés

A téma relevanciája ellenére kevésbé kutatott terület a közkönyvtárosság mint gyakorlati tevékenység és mint karrierlehetőség a mesterszakos könyvtáros diplomával rendelkezők számára. Jelen kutatás kanadai közkönyvtárakat vizsgált, és a beosztottak és a vezetők véleményét egyaránt fel kívánta térképezni. 2013 nyara és 2015 tavasza között a szerzők olyan kanadai városokban végeztek felmérést, ahol a közelmúltban fejezték be a könyvtárépületek felújítását és/vagy

jelentős átszervezést hajtottak végre a személyzet terén. Hipotéziseik igazolására vegyes módszereket alkalmaztak: ötvözték a félig strukturált interjúkat a résztvevő megfigyeléssel.

A kérdések között szerepelt, hogy milyen hatással lehet az intézményekre, ha megszüntetik a tájékoztató pultot, az állomány méretét csökkentik, számos tevékenységet (pl. gyarapítás, katalógizálás) kiszerveznek, a kölcsönzési folyamat önkiszolgáló lesz, illetve hogy miképp csoportosíthatók át az egyes munkakörök. A kutatás során figyelmet fordítottak a könyvtáros diplomával rendelkező és a nem könyvtáros végzettségű munkatársak által ellátott feladatok közötti kapcsolat megértésére és feltárására is. A fő kérdés az lett: miben áll a mesterszakos könyvtáros diploma „hozzáadott értéke” a közkönyvtári munkában? A könyvtárosok válaszaiból kitűnik, hogy az emberek nagy többsége nem fordul tájékoztató munkatársakhoz, és megelégszik a Google által nyújtott segítséggel. Megszűnni látszik a könyvtáros mint információs szakértő jelentősége, valamint a tájékoztató pult mint a szakmai munka központi helyszíne. (Noha a felkeresett 15 könyvtárból 14-ben működtek információs pultot.) A tájékoztatás feladatát a felmérés tanúsága szerint részben könyvtáros végzettség nélküli munkatársak látják el. A dolgozók szerint – bár tisztában vannak saját szakértelmük értékével – a könyvtár veszíteni fog jelenlegi szerepköréből, csökkenni fog a költségvetés könyvvásárlásra fordítható összege, és a könyvtár olyan kulturális intézménnyé válik, ahol a tevékenység kisebb részét fogja kitenni a könyvkölcsönzés, helyette jóval nagyobb hangsúly lesz azon, hogy a könyvtár közösségi tér legyen. A tendenciák közül kiemelhető még a gyarapítás és a katalógizálás kiszervezése (vagy központosítása), ahol pedig „házon belüli” katalógizálásra van szükség, ezt általában nem felsőfokú könyvtáros végzettségű kollégák végzik.

A felmérésekben részt vevő dolgozók munkában töltött idejének nagy részét a megfigyeléses vizsgálat tanúsága szerint a könyvtári dokumentumok kezelése (kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, visszaosztás, félretétel, gyarapítás, apasztás, kötészeti feladatok stb.) és a tájékoztatás töltötte ki. Ugyanakkor munkájuk során a gyűjtemény népszerűsítésével is foglalkoztak, valamint rendszeresen frissítették a kiállított könyvállományt. Az interjúkból kiderült, hogy az információs pultnál az olvasók sokszor segítséget kérnek az elektronikus eszközökkel kapcsolatban, ezért jelentős részt tesz ki a munkaidőből a megfelelő használat betanítása.

A kutatás során kiderült, hogy nem minden esetben válik szét a szakképzett könyvtárosi munka és a nem könyvtárosi végzettségű alkalmazottak szerepköre. Több helyen előfordult, hogy a vezetők kiterjesztették az utóbbi dolgozók munkakörét azon területek egy részére is, melyet korábban csak a könyvtáros diplomával rendelkezők láthattak el. A vezetők kifejtették továbbá, hogy megváltoztak az elvárt készségek: olyan szakemberekre is szüksége van az intézményeknek, akik nem feltétlenül könyvtáros végzettségűek, viszont képesek kiállni az emberek elé, és előadást tartani. A vezetők a legnagyobb értéknek a kommunikációs készséget, valamint az olvasókkal való személyes interakciókat tartották. Többen nagyobb fokú egyenlőséget, továbbá egységesebb szervezeti kultúrát szeretnének kialakítani. Ezen túlmenően a vezetők többsége úgy nyilatkozott, hogy a jövőben könyvtárosaikat nem elsősorban hagyományos szerepkörben, inkább a közösségben elkötelezetten jelen levő résztvevőként, esetleg (közép)vezetőként szeretnék látni. Kiemelték azt is, hogy a könyvtárosképzés nincs összhangban a szakma követelményeivel.

A kutatás szerint sokkal meghatározóbb az elsajátított kompetencia, mint az iskolai végzettség, ez pedig lehetőséget ad arra, hogy feloldják a határokat a könyvtárosok és a nem könyvtáros végzettségű alkalmazottak között. A vezetőkkel ellentétben a beosztottak megfogalmazták azt is, hogy gazdaságossági okokból a nyugdíjba vonulásokat jellemzően átszervezések követik, aminek eredményeképpen könyvtárosi pozíciókat minősítenek át „nem szakmai” munkakörökké, így ezekben alacsonyabb fizetésért ugyanazokra a feladatokra nem könyvtáros végzettségű munkatársakat alkalmaznak.

Mindezek alapján a mesterszakos könyvtárosi diploma hozzáadott értéke a közkönyvtárakban továbbra is nyitott kérdés marad. A tájékoztató munka szerepe át- és egyúttal leértékelődik, ezzel párhuzamosan az ügyfélszolgálati éthosz egyre meghatározóbbá válik – elmosva a határvonalat a könyvtárosi és a nem könyvtárosi végzettséggel ellátható munkakörök között. Sokan úgy látják, a szakirányú végzettség kevésbé fontos, mint a megfelelő kompetenciák megléte, ezért a formális könyvtárosképzés helyett a munkahelyen történő gyakorlati tapasztalatszerzést és képzést hangsúlyozzák.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 14, 15

Oktatás és továbbképzés

13/2021

KEINAN-SCHOONBAERT, Adi – REES, Gethin: A Season of Place : teaching digital mapping at the British Library. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 15. (2019) 2-3., p. 239–262.

A Tér Évada: digitális térképészeti képzés a British Libraryben

Feldolgozó munka; Információs műveltség; Információtechnológia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szoftver; Térkép; Továbbképzés

A *British Library* az 1990-es évek óta vesz részt digitalizálási projektekben, egyúttal tudományos könyvtárként elő kívánja segíteni a gyűjtemény különböző szempontok szerinti felfedezését és kutatását. Ehhez nyújt eszközt a digitális térképészet (*digital mapping*), amely a könyvtári állományban és a metaadatokban lévő földrajzi információkat aknázza ki. A különböző szoftverek alkalmazása azonban megköveteli a személyzet továbbképzését, ezért a Digitális Bölcsészeti részlegének vezetésével sokrétű programot dolgoztak ki a digitalizáció, a *crowdsourcing*, a kapcsolt adatok, az információvizualizáció, az adattisztítás stb. témakörében. A cikk közelebről a *Tér Évada (Season of Place)* című, 2018 és 2019 között futó képzéssorozatot és annak tanulságait mutatja be.

A 2018 decemberében induló *Tér Évada* a térinformatika világába és annak könyvtári alkalmazási lehetőségeibe kínált bevezetést a különböző területekről érkező könyvtárosok számára, változatos képzési formátumokban és modulokkal. A cél az volt, hogy hangsúlyozzák a gyűjteményben rejlő földrajzi információk jelentőségét, növeljék a munkatársak jártasságát az online térképészeti és vizualizációs eszközök alkalmazásában, elősegítsék a gyűjtemény kutatását és kereshetőségét, illetve inspiráló esettanulmányokat mutassanak be a digitális térképek felhasználására. A gyakorlati képzési alkalmakat minden esetben egy-egy előadás előzte meg; ezek a térképek, a térinformatika (GIS) és a webes alkalmazások tematikáját járták körül az adatok, a vizualizáció és az elemzés szemszögéből, kitérve az összefüggésekre a könyvtári dokumentumok és azok földrajzi jellegzetességei, valamint a helynévtárakkal és metaadatszabványokkal való munka között.

Ami az online eszközöket és platformokat illeti, a képzéssorozat a nyílt hozzáférésű, webes alkalmazások formájában elérhető megoldásokra szorított. A *Recogito* nevű platform lehetővé teszi a forrásanyagok feltöltését egy személyre szabott online munkafelületre, ahol kollaboratív jegyzetelésre és az adatok összekötésére is lehetőség nyílik. A Tér Évadának képzési alkalmain a szoftver *geoparser*-funkcióját (azaz az automatikus név-entitásfelismerés földrajzi nevekre vonatkozó eljárását) emelték ki; az így kinyert földrajzi adatok különféle vizualizációk és elemzések kiindulópontját képezhetik. A *Palladio* könnyen alkalmazható a táblázatos adatsorok vizualizálására térképek, idővonalak és hálózatok formájában. Népszerű a Google-fiókon keresztül elérhető *Google My Maps* is, amely a térképeken megjelenített koordináták (helyszínek) képekkel vagy katalógusrekordokkal való összekapcsolására alkalmas, az adatok pedig csoportosíthatók és szűrhetők. A British Library térképkatalogizáló munkatársai napi gyakorlatának már része a *Bounding Box* eszköz, amely többek között MARC formátumba is képes exportálni a kijelölt földrajzi tartomány adatait. Az adattisztításra és -egységesítésre szolgáló *OpenRefine* szoftver a földrajzi entitásokhoz is hasznosnak bizonyul. A crowdsourcing-projektekhez bevettnek számító *Georeferencert* a British Libraryben már 45 ezer digitalizált térkép georeferálására használták, ennek kapcsán a képzésen mind a crowdsourcingban rejlő potenciál, mind a képek és a raszteradatok közötti különbségtétel terítékre került.

A *Hacks & Yacks* elnevezésű alkalmak azt célozták, hogy a résztvevők közösen kísérletezzenek a különböző digitális eszközökkel. Ezekon a workshopokon a *Recogito* mellett az *ESRI Story Maps* és a *Tableau Public* funkcióival ismerkedtek meg alaposabban. Az anyagokat – a képzéssorozat többi oktatási segédletével egyetemben – a könyvtár belső wikijén tették elérhetővé.

A Tér Évadát előadás-sorozat is kiegészítette a XXI. századi kurátorságról (*21st Century Curatorship Programme*), emellett egy szélesebb közönségnek is elérhető kerekasztal-beszélgetés (*Digital Conversation*) is foglalkozott a földrajzi információk és a digitális térképészet kihívásaival.

A továbbképzés-sorozat eredményességét informális és formális eszközökkel igyekeztek értékelni. A digitális térképészeti tréningeket követő felmérésen a 29 résztvevő közül többen jelezték, hogy hasznosnak tartották a *geoparsing* eljárást, a térképkészítést,

a térképes vizualizációkat, valamint megemlézték, hogy a későbbiekben használni tervezik a *Google My Maps*-et, a *Recogitót* és a *Palladiót*. Egy három hónappal későbbi kérdőív tanúsága szerint míg a résztvevők a képzés előtt egy tízes skálán átlagosan 4 és 5 között értékelték vonatkozó készségeiket, ez 3 hónap múlva 4 és 7 közé kúszott fel. Mindazonáltal a döntő többség csak „viszonylag magabiztosnak” (38,5%) vagy „némileg magabiztosnak” (46,2%) érezte magát a témakörben, ám 76,9% ítélte meg úgy, hogy a könyvtártól támogatást kaphat a digitális térképészet kérdéseiben. A 3 hónap elteltével szinte mindenki azt válaszolta, hogy még nem hasznosította a tanultakat a gyakorlatban.

Mindent egybevetve, a szervezők hatékonyan értékelik a Tér Évadát: sikerült kialakítani az elméleti és gyakorlati képzés megfelelő egyensúlyát, de még van tér a fejlesztésre, például egy adatműveltségi modul hozzáadásával vagy a gyakorlati foglalkozások arányának növelésével. Az utánkövetés részeként egy újabb felmérést is terveznek, hosszú távon pedig abban bíznak, hogy a digitális írástudás fejlesztése és a digitális térképészet inspirálni fogja a British Library könyvtárosaikat és a digitális gyűjtemény széles körű felhasználását.

(Szabó Piroska)

14/2021

KUDRINA, Ekaterina Leonidovna – GOLUBEVA, Natal'â Leonidovna: *Strategiâ professional'nogo vzaimodejstviâ v podgotovke specialistov bibliotečno-informacionnoj sfery*
In: *Naučnye i tehničeskije biblioteki*. – (2020) 2., p. 79–90.

Res. angol nyelven

A szakmai együttműködés stratégiája a könyvtári-információs szakemberek képzése során

Fejlesztési terv; Gyakorlati képzés; Kapcsolat intézményekkel; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy

A felsőfokú könyvtárosképzés a társadalmi változások szolgálatában állva átalakulóban van. A digitális világ megváltoztatja az informatikus könyvtárosok tevékenységét mind technológiai, mind szociokulturális szinten. Miközben a könyvtár a digitális kultúra intézményévé válik, és visszaszorul a hagyományos kultúra őrzésére és átadására vonatkozó missziója, nehéz a megfelelő kompetenciákkal rendelkező

szakemberpótlás is, mert csökken a fiatalabb generációk érdeklődése a könyvtáros szakma iránt.

A könyvtáros szakma és a könyvtárak modernizációjának kísérlete akkor lehet sikeres, ha a korábbi tudományközi kapcsolatok – a pedagógiával, a pszichológiával, a közgazdaságtannal vagy az informatikával – a tudományok konvergenciájára alapozva továbbfejlődnek. Mindenki egyetért abban, hogy a könyvtárak szerepet játszanak az olvasási kultúra megőrzésében és fejlesztésében, a társadalom mégis megosztott annak megítélésében: szükség van-e még nevelő és felvilágosító szerepükre.

A könyvtáros szakma hasznossága és perspektívája a „könyvtár – felsőoktatási intézmény – tudomány” hármásával való kapcsolataitól függ; az új képzési paradigmára való áttérés akkor lehetséges, ha megnő a könyvtárak innovációs tevékenysége. A *Kultúra* elnevezésű oroszországi nemzeti stratégia (2019–2024) célul tűzte ki az információs és könyvtári terület fejlesztését csakúgy, mint az informatikus könyvtáros szakemberek képzéséhez szükséges feltételek biztosítását. Kialakulóban van a nyilvános könyvtárak tevékenységének új modellje, ami megköveteli a szakemberek felkészítésének új útjait: alapsmeretek mellett rendelkezniük kell a tudományos kutatómunkához és a tudományos kommunikációhoz kapcsolódó új kompetenciákkal, továbbá képessé kell válniuk a könyvtári és információs terület fejlődési tendenciáinak meghatározására.

A könyvtári tevékenység és a könyvtárosképzés funkcionális egysége normatív és jogi dokumentumokban rögzíthető. A *könyvtári-információs terület szakemberei* elnevezésű stratégia 2014-es keltezésű, 2016-ban ugyan frissítették, de napjainkban már mindenképpen átdolgozásra szorul. Ennek érdekében 2019 májusában, az Oroszországi Könyvtári Egyesület (RBA) éves konferenciáján közös tanácskozást szervezett az *Orosz Föderáció központi könyvtárainak szekciója* és a *Könyvtáros szakma, a könyvtáros szakemberek és az egész életen át tartó tanulás szekciója*. Az ülésen elhatározták, hogy az utóbbi szekció – együttműködve az RBA szakmai kvalifikációval foglalkozó tanácsával – szakmai szttenderdeket dolgoz ki a következő munkakörökre: a könyvtári-információs szolgáltatások szakembere; a könyvtári-információs források szakembere; a bibliográfiai szolgáltatások, információs segítségnyújtás, tájékoztatás szakembere; a tudományos, kutatási, módszertani és stratégiai tevékenység szakembere.

A potenciális munkaadók közreműködését is feltételező felkészülés során figyelembe kell venni a

könyvtári és informatikai terület munkaerőpiacának jelenkori és jövőbeli igényeit. A modern szakemberek felkészítése alatt olyan kompetenciák elsajátítása értendő, amelyek a könyvtárat a közösségi élet központjává, a települések szociokulturális infrastruktúrájának nélkülözhetetlen részévé, az infokommunikációs eszközök használatának helyszínévé teszik. A *könyvtári-információs terület szakemberei* elnevezésű stratégiában világossá kell tenni a kutató könyvtáros, az elemző könyvtáros, a projektmenedzser, a közönségkapcsolati szakember feladatait is, meghatározva az alap- és a mesterképzésben szükséges kompetenciaszinteket. A projektek menedzselésével kapcsolatos készségeket a hallgatók csak a könyvtárakban tudják elsajátítani, ott tudják összekapcsolni a tanultakat a szakma gyakorlatával. A mesterszakos hallgatók jelenléte azért fontos a nyilvános könyvtárakban, mert segítségükkel ezeken a helyszíneken is tervezhetővé és fejleszthetővé válnak a tudományos kutatások. A végzős mesterszakosok így megváltoztathatják a könyvtárak feladatait, aminek köszönhetően végbemehet a könyvtári szolgáltatások tudományos alapú bevonása az ország szociális és gazdasági fejlődésébe.

A tervezési folyamat során az egész életen át tartó tanulás koncepcióját szem előtt tartva a felsőoktatási intézmények és a könyvtárak partnerségére kell törekedni. Ezen együttműködés pedig olyan magasan kvalifikált szakembereket követel, akik képesek a nyilvános könyvtárak modernizálására és új könyvtári modellek létrehozására.

(Hangodi Ágnes)

15/2021

MATUSIAK, Krystyna K. – BRIGHT, Kawanna: Teaching research methods in master's-level LIS programs : the United States perspective. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 61. (2020) 3., p. 357–382.

A kutatómódszertan oktatása a mesterszakos könyvtárosképzéseken: az Egyesült Államok példája

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Oktatási anyag; Oktatási módszer

A cikk az egyesült államokbeli könyvtár- és információtudományi mesterképzéseken nyújtott kutatómódszertani kurzusokról ad helyzetképet.

A szerzők négy kérdésre keresték a választ: milyen kutatómódszertani kurzusokat kínálnak a könyvtár- és információtudományi mesterképzéseken; ezeknek a kötelező vagy szabadon választható kurzusoknak mik az elsődleges céljai; melyek a kutatómódszertani kurzusok lefedett témakörei és mi a tartalmuk; valamint milyen modelleket alkalmaznak az oktatás során. A kutatás az Egyesült Államokban az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) által akkreditált mesterképzésekre szorítkozott. Első lépésként az intézmények honlapjain összegyűjtötték a szóban forgó képzéseket és a rájuk vonatkozó információkat, ezt követően kérdőíves felmérést és félig strukturált interjúkat készítettek 15, kutatómódszertani kurzust tartó oktatóval. (A résztvevőket véletlenszám-generátor alkalmazásával választották ki az előzetesen listára vett 111 potenciális oktató közül.) Elemezték 30, kutatómódszertani kurzusokhoz kapcsolódó tantervet/tematikát (*syllabus*) is. Az adatokat kvalitatív és kvantitatív szempontok szerint is értékelték.

A weboldalak tanúsága szerint az érintett képzések 96%-a kínált legalább egy kutatómódszertani kurzust, majdnem fele-fele arányban kötelezőként vagy választhatóként. A képzések 92%-a esetében a kutatómódszertan 1 féléves tárgy volt. Érdekes megállapítás, hogy az interjút adó oktatók 87%-a kötelező kurzuson tanít; arról, hogy a kutatómódszertant a képzés elején vagy később oktassák, megoszlanak a vélemények és a gyakorlatok. Az elemzett tantervek 80%-ában a kurzus általános, bevezető jellegű volt. A kurzusok célja a válaszadók 62,5%-a szerint az, hogy betekintést adjanak a kutatómódszertanba, valamint hogy lehetőséget kínáljanak speciális kutatási módszerek alkalmazására. A tantervi célok jellemzően a következők: a hallgatók felkészítése arra, hogy a tudományos kutatás kritikus fogyasztóivá váljanak, azonosítsák és értékeljék a kutatási módszereket, ismerjék azok erősségeit és korlátait, mérlegeljék az etikai kérdéseket, illetve képesek legyenek megtervezni egy kutatást.

A tanított kurzusok mindegyike áttekintést ad a kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerekről, eltérő hangsúlyokkal. Vegyes módszertant csak néhányan oktatnak a válaszadók közül. A megkérdezettek 40%-a tanít leíró statisztikát; szintén 40% építi a kurzusokat empirikus kutatási projektek vagy egyéb adatgyűjtő és -elemző tevékenységek köré. Két gyakorlati feladattípus dominál a kurzusokon: a módszertani szempontú forráskritika és a kutatási terv összeállítása. A válaszadók egyöntetűen a különböző kutatások értékelését és megértését, továbbá egy

kutatási projekt megtervezését jelölték meg a kurzus legfontosabb követelményeként.

A megkérdezett oktatók egyetértettek abban, hogy a hallgatók nincsenek tisztában a kurzus céljával, ezért ha a kutatómódszertan nincs kötelezővé téve, nem is veszik fel azt. A válaszadók 53%-a szerint egyes hallgatók szoronganak vagy „félnek” a tárgytól. Sokan nem ismerik fel a kutatómódszertan relevanciáját, mondván ők nem akarnak kutatók lenni, ráadásul a statisztikai módszerek miatt többen eleve a „rettegett” matematikával társítják a kurzust. A természettudományos előképzettséggel bíró hallgatóknál az oktatók nem tapasztaltak hasonló ellenérzéseket a kutatómódszertannal kapcsolatban. E jelenség miatt az oktatók pedagógiai eszköztárának része a „számtól való irtózás” csökkentése és a kurzus tágabb kontextusba helyezése (ti. annak tudatosítása, hogy az értékelések készítése az élet számos területén és a gyakorlati munkában is fontos).

Összességében megállapítható, hogy az amerikai mesterszakos könyvtárosképzéseken általában csupán egyetlen kurzus foglalkozik kutatómódszertannal, az is inkább elméleti, mint gyakorlati megközelítésben. Ezek a kurzusok csak arra elegendőek, hogy alapozó ismereteket adjanak a hallgatóknak, és nem készítik fel őket arra, hogy önálló, tudományos igényű kutatásba kezdjenek. Ha XXI. századi információs szakembereket kívánunk képezni, akik nemcsak fogyasztói, hanem gyakorló is a kutatásnak vagy kutató gyakorló is a szakmának (*research-practitioner*), újra kell gondolni a kutatómódszertani kurzusok helyét és tartalmát.

(Bódog András)

Lásd még 3, 12, 34, 64

Szabványok, normatívák

Lásd 2, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 46, 47

Egyesületek

Lásd 3, 23

Konferenciák

Lásd 3, 61

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

16/2021

SAAD ALDIN, Ammar: Istorîa i razvitie Nacional'noj biblioteki Sirijskoj Arabskoj Respubliki In: Bibliotekovedenie. – (2020) 2., p. 173–181.

Res. angol nyelven

A Szíriai Arab Köztársaság Nemzeti Könyvtárának története és fejlődése

Állományvédelem; Kéziratgyűjtemény -muzeális; Könyvtáráépület -nemzeti; Könyvtártörténet -nemzeti; Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A Szíriai Arab Köztársaság (Szíria) gazdag és sokszínű kultúrájú ország. Az UNESCO világörökségi listáján Szíria hat kulturális helyszíne szerepel (többek között Damaszkusz, Boszra, Aleppo, Palmüra ősi romjai, amelyek sajnos súlyosan megsérültek a közelmúltbeli katonai konfliktusok során), s további tizenkét helyszín várakozik felvételre a javaslati listán.

A hosszú ideje szoros kapcsolatot ápoló Szíria és Oroszország között napjainkban egyre aktívabb együttműködés figyelhető meg. Az orosz egyetemeken olyan szakemberek képzését segítik, akik tudásukkal és tevékenységükkel hozzájárulnak Szíria kulturális fejlődéséhez. Ennek pedig egyik elengedhetetlen alappillére a modern könyvtári kultúra megteremtése.

A szíriai könyvtárak évezredek óta hűen őrzik a világ kulturális örökségéhez tartozó anyagokat a legkülönbözőbb hordozókon, a papiruszoktól egészen a modern kori dokumentumokig. 1879-ben a szíriai nemzeti kulturális örökség megőrzése céljából Damaszkuszban létrehozták Szíria első nemzeti könyvtárát, amelyet Az-Záhir egykori egyiptomi szultánról neveztek el. Ezekben az években tudósok és kutatók fáradhatatlanul dolgoztak azon, hogy minél több arab nyelvű könyvet és folyóiratot gyűjtsenek, aminek eredményeként 2500 kézirat és jó néhány értékes dokumentum került a könyvtár állományába. Ezt kö-

vetően számos magán- és intézményi gyűjteménnyel gazdagodott a könyvtár.

1918. szeptember 30-án, miután Szíria felszabadult az oszmán megszállás alól, megalapították az első ideiglenes arab katonai kormányt. A Damaszkuszban működő kormány egyik első rendelkezései közé tartozott az Arab Akadémia létrehozása, melynek fő feladata a könyvkiadás, múzeumok létesítése, a nemzeti kincsek megőrzése, valamint a könyvtárak, s köztük az Az-Záhir Nemzeti Könyvtár felügyelete volt. Ennek megfelelően 1919. március 13-tól a könyvtár az Arab Akadémia joghatósága alá tartozott, Dar al-Kutub al-Arab Az-Záhir néven. Szíria függetlensége azonban nem tartott sokáig, ugyanis 1920-ban a Népszövetség francia igazgatás alá helyezte az országot, ezzel kezdetét vette Szíriában a francia kultúra térhódítása. Mindazonáltal ezekben az években a nemzeti könyvtár tevékenységének köszönhetően a szír nemzeti identitás és kultúra továbbra is fennmaradt. 1945-ben Szíria névleg független állam lett, csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, és részt vett az Arab Államok Ligájának létrehozásában. Tényleges függetlenséget csak a francia csapatok kivonulása után nyert 1946. április 17-én. 1958-ban Szíria és Egyiptom uniójaként kairói központtal létrejött az Egyesült Arab Köztársaság (EAK). A két ország ilyen jellegű egyesülése nem gyakorolt döntő hatást a könyvtári működésre, Szíria pedig már 1961-ben bejelentette, hogy kivonul az unióból. Az EAK megszűnése után a nemzeti könyvtár az állami támogatásoknak köszönhetően két szomszédos épülettel és modern technikai eszközökkel bővült, és állománya is jelentősen gyarapodott.

Nagy változást hozott Szíria életében, amikor 1971-ben Hafez al-Aszad lett az ország elnöke. Az 1973-as alkotmány szerint Szíriát szuverén szocialista népi demokratikus államnak nyilvánították. Az ország kulturális életének egyik legjelentősebb eseménye ebben az időszakban az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár megalapítása volt. Szíria elnöke 1972-ben kiadott rendelete alapján létrehoztak egy bizottságot, amely egy modern damaszkuszi nemzeti könyvtár terveinek kidolgozását kapta feladatul. A könyvtár igényeinek meghatározása után a bizottság megkereste a Párizsi Nemzetközi Építész Szövetséget, hogy elindítsák az

előírásoknak megfelelő nemzetközi tervpályázatot. A könyvtár építése végül 1978. október 14-én kezdődött, és csaknem öt évig tartott. 1983. július 26-án elfogadták a nemzeti könyvtár létrehozásáról szóló 17. törvényt, amely szerint az intézmény az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár elnevezést kapta. Az új könyvtár megnyitása után az Az-Záhir Könyvtár teljes gyűjteményét áthelyezték az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár állományába.

Az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár jelenlegi területe 22 ezer négyzetméter; egyedülálló, ritka arab kéziratok otthona, és csaknem 380 munkatárssal rendelkezik. A 750 olvasó befogadására alkalmas könyvtár 14 olvasóteremben várja a látogatókat. Az intézmény kötelezpéldány jogú könyvtár, továbbá nemzeti bibliográfiai intézet, amely a nemzeti bibliográfia kiadásáért és az ország kiadványtermésének bibliográfiai számbevételéért felel, ezenkívül az arab régióban az egyik legjelentősebb kézirat-restaurálási központ. Jelenleg a szíriai háború végének vagyunk tanúi, de az újjáépítésig, a politikai és gazdasági reformokig még hosszú út vezet. A remények szerint a kulturális élet és a könyvtárügy fejlődésnek indul, amelynek élére a nemzeti könyvtárnak kell állnia.

(Lengyel Szilvia)

Lásd még 4, 8, 13, 23, 34

Felsőoktatási könyvtárak

17/2021

ANDERSON, Linda L. – VEGA GARCÍA, Susan A.: Library usage, instruction, and student success across disciplines : a multilevel model approach. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 3., p. 459–491.

Könyvtárhasználat, használóképzés és hallgatói eredményesség a különböző tudományterületeken: egy többszintű modellezést alkalmazó megközelítés

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyaság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások használata

A könyvtári szolgáltatások hasznosságának, hatásosságának mérése iránt már hosszú ideje nagy az érdeklődés. Az e területen végzett kutatásokhoz jó alapot kínál a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ACRL) által 2010-ben megjelentetett

The Value of Academic Libraries: A Comprehensive Research Review and Report című kiadvány. Ez a jelentés az Egyesült Államok – elsősorban, de nem kizárólagosan – felsőoktatási könyvtárai számára foglalja össze azokat a területeket, illetve objektív indikátorokat, amelyek a kutatások aktuális állása szerint orientálhatják a könyvtárakat és a kutatókat abban a tekintetben, hogy miképp tehetik mérhetővé és bemutathatóvá a könyvtárak társadalmi és gazdasági hasznosságát.

Az ACRL újabb, 2017-es kiadványában az ajánlott kutatási területek között szerepel a könyvtárak és a tanulmányi eredmények, illetve az oktatási eredményesség közötti kapcsolat vizsgálata is. Korábbi kutatások szerint empirikus bizonyítékok szólnak amellett, hogy a könyvtári szolgáltatások használatának pozitív hatása lehet a hallgatók tanulmányi eredményeire. Más korábbi kutatások szerint nemcsak magának a könyvtárhasználatnak, hanem az ezt elősegítő képzéseknek is lehetnek hasonlóan kedvező hatásai, habár e tekintetben a kutatók véleménye nem egybehangzó.

A fenti összefüggések újabb vizsgálatoként az Iowa Állami Egyetem Könyvtára 2016-ban kérdőíves adatfelvételt hajtott végre a hallgatók körében, amelynek keretében a könyvtári források használatának (önbevallásos) gyakorisága (LRU – *Library Resource Usage Index*), a hallgatóknak a könyvtárhasználat és saját tanulmányi eredményeik kapcsolatára vonatkozó észlelései (LCS – *Library Contribution to Success*), a kurzusokhoz kapcsolódó könyvtárhasználati képzéseken való részvétel (CRI – *Course-related Library Instruction*), valamint a tanulmányi átlagok (GPA – *Grade Point Average*) közötti statisztikai kapcsolatok erősségét vizsgálták.

Az adatgyűjtés rétegzett szisztematikus mintavétel segítségével történt, amelynek eredményeképpen összesen 1595 érvényes válaszadó adatait tudták összegyűjteni. Az adatokat Bayes-féle többszintű regressziós modell segítségével elemezték. A kutatás nem oksági kapcsolatok felderítésére, hanem csak az összefüggések megállapítására szorítkozott.

Az eredmények szerint a könyvtárhasználat tanulmányi sikerességhez való hozzájárulásának kedvező megítélése (LCS) pozitív irányú összefüggésben áll mind a könyvtári források tényleges használatával (LRU), mind pedig a hallgatók tanulmányi eredményeivel (GPA). Ezek az összefüggések egyetemi szakonként változók, és némileg eltérő erősségűek az alacsonyabb évfolyamon tanuló, valamint a felsőbbéves hallgatók körében. A kutatás megállapí-

totta, hogy az alsóbbévesek esetén a könyvtárépület gyakoribb használata összefüggést mutat annak percepciójával, hogy a könyvtár hozzájárul tanulmányi sikerességükhöz (LCS), míg a felsőbbévesek esetén ez az összefüggés gyenge, és inkább a könyvtári források használata (LRU) és a könyvtár pozitív percepciója (LCS) között erősebb a kapcsolat. A könyvtárépület gyakoribb használata ellenben az összes hallgatót tekintve jellemzően a tanulmányi átlag (GPA) alacsonyabb értékével jár együtt.

Egyértelműnek tűnik viszont, hogy bár a könyvtári források használata (LRU) minden szakon, illetve tudományterületen pozitív összefüggést mutat a tanulmányi eredményekkel (GPA), de e kapcsolat erőssége összességében igen gyenge, azaz a könyvtári források használata nem igazán bír magyarázó erővel a tanulmányi átlagokra nézve.

A vizsgálat egyes korábbi kutatásokkal egybehangzó eredménye, hogy a könyvtárhasználati képzéseken történő részvétel (CRI) szerény, de pozitív összefüggésben áll a könyvtári források használatának gyakoriságával (LRU), ugyanakkor negatív kapcsolatban áll a tanulmányi átlagokkal (GPA), azaz azon hallgatók tanulmányi átlaga, akik könyvtárhasználati képzésben részesültek valamilyen kurzuson, nem magasabb, vagy akár alacsonyabb azokénál, akik nem kaptak ilyen képzést.

A kutatás eredményei számos kérdést vetnek fel, melyekre további (akár longitudinális) vizsgálatokkal, illetve a hallgatók szubjektív ítéleteinek jobb megértésével érdemes keresni a választ.

(Vastagh Zoltán)

18/2021

SMITH, Drew – COOK, Meghan L. – TORRENCE, Matt: Making disciplinary research audible : the academic library as podcaster. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–11.

A szakterületi kutatások hallhatóvá tétele: a felsőoktatási könyvtár mint podcast-előállító

Felsőoktatási könyvtár; Hangfelvétel; Közérdekű tájékoztatás; Kutatás információellátása; Marketing; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A felsőoktatási könyvtárak mindig is alapvető szerepet játszottak az oktatók és a felsőbbéves hallgatók kutatásainak támogatásában. Az adott szakterület publikációihoz való hozzáférés biztosítása

mellett ma már ide tartozik többek között a szerzői joggal kapcsolatos tanácsadás, a publikációk és az adatok repozitóriumokban történő megőrzése, a tudománymetriai elemzés vagy éppen a nyílt hozzáférésű folyóiratok kiadása. Ezzel párhuzamosan az elmúlt 10–15 évben a könyvtárak gyűjteményeik, szolgáltatásaik és eseményeik népszerűsítésére a közösségi médiát is használni kezdték, amihez sokan videók és podcastok előállításába fogtak. Utóbbi műfaj fellendülése a mobiltechnológia elterjedésének és az audioformátum praktikus (utazás, edzés, házimunka közbeni) befogadási lehetőségeinek köszönhető. A tanulmány bemutatja, hogy a Dél-floridai Egyetem Könyvtárai az egyetem Földtudományi Intézetével együttműködésben az általuk készített podcast-sorozat (*Calling: Earth* – <http://callingearth.lib.usf.edu/>) révén miként népszerűsítik az oktatók és a hallgatók kutatásait és segítik eredményeik disszeminációját az egyetemi polgárok és a nagyközönség körében.

Mint minden sikeres projekt esetében, itt is olyan személyekre volt szükség, akikben megvan a kellő érdeklődés és szakértelem a munka megkezdéséhez. Az ötletgazda egy könyvtáros volt, aki több mint 13 év tapasztalattal rendelkezik a podcastok készítésében, a másik fő közreműködő pedig egy doktorandusz munkatárs lett, aki a könyvtár Kutatási Platform Csoportjában dolgozott, kapcsolatban a Földtudományi Intézettel.

A podcast tervezése körülbelül két hónappal az első epizód megjelenése előtt kezdődött. A projektmenedzserek és a podcast-készítők számos alkalommal találkoztak, hogy megvitassák a logisztikai, felszerelési és személyzeti igényeket, és megegyezzenek a podcast nevről. Az első epizódok elkészítése után a podcast iránti érdeklődés megnövekedett, így további támogatást kaptak jövőbeli törekvéseikhez. A könyvtár kölcsönözhető médiaeszközei közül a *Tascam DR-05 Linear PCM Recorder*t tudták használni, ami irodai környezetben is megfelelő minőséget eredményezett. Megállapodtak egy helyi együtessel – amelynek basszusgitárosa a Földtudományi Intézet adjunktusa –, hogy felhasználhatják a számaikat zenei anyagként. Tárhelyszolgáltató gyanánt a *Libsynre* esett a választás.

A műsorokhoz az interjúalanyokat (földtudományi kutatókat) e-mailben keresték meg. A Kutatási Platform Csoport tagja a könyvtárossal egyeztetve összeállította a témákat és az interjú kérdéseit, melyeket megküldtek a kiválasztott interjúalanyoknak. A felvett interjúk általában 30–60 percesek voltak; a kété-

tente közzétett podcast szerkesztése a *GarageBand* szoftver segítségével történt.

A podcast gyártásának folyamata több kihívást tartogatott. El kellett nyerni a könyvtári vezetés támogatását, és biztosítani kellett a költségek finanszírozását, valamint a felvételek bekerülését az *Apple Podcast* műsorlistájába. A professzionális logó készítését „házon belül” meg tudták oldani. Az interjúalanyok felkérése, az interjúk időpontjának és helyszínének meghatározása egyaránt járt nehézségekkel.

A *Libsyn* statisztikája alapján 2020 júliusáig 48 országból több mint 3500 letöltés történt az addigi 35 podcast-epizódra. A készítőik kérdőívet küldtek az interjúalanyoknak, hogy felmérjék, megvalósítja-e a podcast a kitűzött célját, a tudományos kutatások hatásának növelését. Az interjúalanyokat előzőleg megkérték, hogy a könyvtár repozitóriumában tegyék elérhetővé a publikációikat, majd a kutatói profilt belinkelték a podcast leírásába. Az eredmény figyelemre méltó: az interjúalanyok munkáinak letöltése az adások után átlagosan 30%-kal nőtt. A kérdőívre adott szöveges válaszok is a kutatások láthatóságának és ismertségének javulásáról tanúskodtak. Egy másik kérdőívben a Földtudományi Intézet oktatóit, hallgatóit és munkatársait keresték meg, hogy megállapítsák, kik hallgatják a podcastot és miért – a műsor folytatásához fel kívánják használni az eredményeket.

A könyvtári *podcasting* jövője nyitottnak és izgalmasnak tűnik. A *Calling: Earth* jelenleg a harmadik évadban jár, és minden egyes új epizód egyúttal bekerül a könyvtár gyűjteményébe is. A könyvtár által előállított tudományos ismeretterjesztő tartalmak olyan új területet jelentenek, amely megérett a kutatásra, hiszen ezeket az eredeti tartalmakat archiválják, katalogizálják és terjesztik, ily módon a tudományos hatásmérés újabb eszközévé válhatnak.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 5, 26, 36, 38, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 64, 65, 66, 67, 68

Közművelődési könyvtárak általában

Lásd 10, 12, 19, 23, 24, 41, 45, 47, 55

Megyei könyvtárak

Lásd 21, 28

Városi könyvtárak

19/2021

BARBIAN, Jan-Pieter: Eine existenzielle Krise : die Folgen der Corona-Pandemie für die Öffentlichen Bibliotheken am Beispiel der Stadtbibliothek Duisburg. – Bibliogr. In: BuB. – 72. (2020) 7., p. 417–421.

Res. angol és francia nyelven

Egzisztenciális válság: a koronavírus-járvány hatása a közkönyvtárakra a Duisburgi Városi Könyvtár példáján

Elektronikus dokumentum; Fiókkönyvtár; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

2020 elején a COVID-19 még nagyon távoli problémának tűnt, de mire a járvány elérte Észak-Olaszországot, majd Németországot, felgyorsultak az események. Március elején a Duisburgi Városi Könyvtár olvasói már érdeklődtek, hogy a visszavitt könyveket fertőtlenítk-e; 7-én még megkezdődött a könyvtár által szervezett városi kulturális fesztivál, de 10-étől lemondták az 1000 főnél nagyobb, 13-án pedig már a 200 főnél népesebb rendezvényeket, s 16-ától elrendelték minden oktatási és kulturális intézmény bezárását – a könyvtárakét pedig már előbb, 14-én. Március 16-tól új, soha nem tapasztalt, olvasók nélküli könyvtári hétköznapiak következtek. A nyilvánosság tájékoztatására minden eszközt felhasználtak (honlap, Facebook, Instagram, sajtó, plakátok), bárki kapcsolatba léphetett a könyvtárral telefonon vagy e-mailben. A lejárt dokumentumokat és olvasójegyeket automatikusan meghosszabbították május 4-ig. Intenzíven népszerűsítették online szolgáltatásaikat: az 50 ezer e-dokumentumot, a *PressReadert* (100 ország 6000 hírlapja és folyóirata 60 nyelven), a *Filmfriendet* (játék-, gyermek- és dokumentumfilmek, sorozatok), a *Munzinger*t (komolyzene, jazz, világzene), az idegen nyelvek tanulását szolgáló *Rosetta Stone* platformot, valamint a *Tigerbookst* (2000 interaktív gyermekkönyv). Néhány szolgáltató – *Munzinger, Brockhaus* – ingyenesen adta, sőt bővítette is a kínálatát. A diákok otthoni tanulását a

Brockhaus, a *Duden*, a *Kindler*, a *Süddeutsche Zeitung* és a *Der Spiegel* speciális anyagai is segítettek. A városi könyvtár március 30-tól ingyenes olvasójegyet vezetett be (*DigiPass*), mellyel a duisburgiak regisztrálás után térítésmentesen vehették igénybe az elektronikus szolgáltatásokat. Június közepéig nyolc könyvtári dolgozót a többletfeladatok miatt a város más területre helyezték, míg a többiek a központi könyvtárban és a 13 fiókkönyvtárban folytatták a munkát (az állomány feldolgozását, apasztását, gyarapítását – a bezárt könyvesboltokkal tárgyalva), emellett tapasztalatokat cseréltek más könyvtárakkal, megbeszéléseket és videokonferenciákat tartottak. Április 15-én a német kancellár és a tartományi vezetők megállapodtak, hogy lépcsőzetesen feloldják a társadalmi, gazdasági és kulturális életre nehezedő lezárásokat, így a könyvtárak is kinyithattak szigorú szabályok betartása mellett. Duisburgban 20-án indult az elviteles (előre megrendelt) könyvkölcsönzés (*Bib to go*), majd április 29-én kinyitott a központi könyvtár (a kerületi könyvtárak május 12-én).

A 6 hetes bezárás alatt az elektronikus dokumentumok kerültek előtérbe. Duisburgban, ahol 2008 óta lehet ezeket kölcsönözni, jóval magasabb lett a használatuk, mint korábban: a kölcsönzések száma 29 815 (2019 hasonló időszakában: 19 292), a kölcsönzők száma 10 778 (2019-ben 7122), a *DigiPass*t igénylőké 752 (2019-ben 160) volt. A *PressReader*en 3848 használó 11 804 újságot és folyóiratot olvasott, míg a *Filmfreund*et, amely először került be a kínálatba, 1752-en használták. A *Rosetta Stone*-on 188 használó 809,2 órát töltött nyelvtanulással. A lakosság a *Tigerbooks* gyermekkönyvei kapcsán is kiaknázta a 2000 e-könyvhöz történő 40-szeres egyidejű hozzáférés lehetőségét.

A központi könyvtár és a hat kerületi könyvtár nyitására fogadtatása nem volt egyértelmű: a többség örült a személyes találkozásnak, és a szigorú szabályokat (1,5 méteres távolságtartás, maszkviselés, plexifalak, limitált létszám és tartózkodási idő, a könyvtárbusz-szolgáltatás felfüggesztése stb.) átmeneti kellemetlenségként fogadta, néhányan azonban, akik a politika és a korlátozások miatt keserűvé váltak, a könyvtár munkatársait okolták.

A válságból néhány tanulság máris levonható; az egyik az a felismerés, hogy lehetetlen bármit is előre megjósolni. 2020. március elején senki sem gondolta volna, hogy nemcsak a lipcsei könyvvásárt, hanem minden konferenciát le kell majd mondani. Hogy a következő évben mi lesz, a járvány további alakulásától függ. [A cikk 2020 júliusában jelent meg – a Ref.]

A bevezetett korlátozások a közkönyvtárakra súlyos csapást mértek, hiszen ezen intézmények a találkozás, az eszmecsere, a tanulás és a tapasztalatszerzés színterei. A könyvek, újságok és magazinok azonban elektronikus formában is olvashatók, az információk digitális formában is nyújthatók és közvetíthetők. Ebben a tekintetben az elmúlt évek ráfordításai megtérültek, de nem pótolják a közvetlen találkozást.

Amint visszaáll a normális állapot, a könyvtáraknak szembe kell nézniük az elmúlt hónapokban mellőzött kérdésekkel (klímaválság, környezetpusztítás, politikai radikalizmus stb.). Jövőre az eladósodott és forráshiányos önkormányzatok költségvetésének konszolidációja is érinteni fogja a könyvtárakat. Meg kell győződni majd arról, hogy valóban „erősebbek lettünk-e a válságtól”.

(Murányi Lajos)

Lásd még 6, 37, 45, 57, 63

Tudományos és szakkönyvtárak

20/2021

SEVERA, Martin: Knihovna Národního muzea poklepem a poslechem In: Čtenář. – 72. (2020) 4., p. 125–129.

A Nemzeti Múzeum Könyvtára „kopogással és hallgatással”

Állományvédelem; Digitalizálás; Könyvmúzeum; Könyvtárpépület -tudományos és szakkönyvtári; Múzeum; Múzeumi könyvtár; Raktározás; Tudományos kutatás

A cseh Nemzeti Múzeum Könyvtára (a továbbiakban: NMK) nem önálló jogi személy, 1821-es alapítása óta múzeumi könyvtárként működik. A múzeum alárendelt szervezeti egységként látja el feladatait, de mára annak egyik fő pillérévé és a muzeológusok fontos támogatójává vált. A közkönyvtárakban megszokott projektek itt kevésbé jellemzőek, ahogy az ott használt mutatószámok sem alkalmazhatóak teljes körűen, az NMK ezzel együtt a cseh könyvtári rendszer részét képezi. Ennek megvannak a maga előnyei, ugyanis – a múzeumokkal és galériákkal ellentétben – a könyvtárakban természetes az elektronikus katalógusok, integrált könyvtári rendszerek használata, valamint a digitalizáláshoz való csatlakozás, amelyet a cseh könyvtárak az országos VISK 6 és 7 projektben valósítanak meg. A könyvtárak rendszerszerű

működését törvény garantálja, míg múzeumi területen ez az alapdokumentum hiányzik.

A könyvtári feladatellátás azonban nem egyszerű a 3,6 millió kötetes NMK-ban. A 450 fős Nemzeti Múzeumon belül az alig 45 könyvtári munkatárs rendkívül sokrétű, univerzális munkát végez. A folyóiratosztály fogadja a teljes periodika-kötelezpéldány anyagot (évente 5000 címet). Itt 6 munkatárs felel a katalogizálásért, a revízióért, illetve előkészítik a történeti anyagot digitalizálásra, szkennelésre. A prágai és terezini raktárakban rengeteg dokumentumot mozgatnak meg, sorolnak vissza a helyükre. Hetente egyszeri beosztással az olvasóterem és a kutatók szolgálatára állnak, teljesítik kéréseiket, közben feldolgozzák a történeti gyűjteményt, amely a nemzeti könyvtár után a második legnagyobb az országban. Emellett kiállításokat szerveznek, és néhányan bekapcsolódnak a tudományos kutatási tevékenységekbe is. A kutatószolgálati osztályon 5,5 munkatárs dolgozik, akik ellájtják az olvasótermi feladatokat, külső és belső kérésekre digitalizálást végeznek, és ők is ellenőrzik az állományt. 6 fős osztály felel a várak és kastélyok 350 műemlékében található mintegy 1,6 milliós könyvtári gyűjtemény kezeléséért, revíziójáért, tudományos kutatásáért, továbbá kiállítások szervezéséért, sokszor túlórázva. A fenti feladatokból jól látszik, hogy az NMK munkatársai magasan kvalifikált szakemberek, ezért az utánpótlásuk is nagy kihívást jelent. Egyre nehezebb megtalálni és megtartani az angol mellett több nyelven beszélő, informatikai jártassággal, médiaműveltséggel és történeti ismeretekkel, kreativitással is rendelkező, művelt, szorgalmas, kutatás iránt érdeklődő és 3 kg-nál több könyvet is elbíró fiatalokat.

A XIX. század végén épült múzeumban az akkori legmodernebb európai könyv(rak)tárat alakították ki (négyszintes acélkonstrukciót üveg járőfelületekkel), munkaszobával és olvasóteremmel. A Nemzeti Múzeum munkatársai 2010-ben elhagyták történelmi épületüket annak felújítása miatt, és (részben ideiglenesen) a szemközti lévő, az intézménynek átadott modern épületbe költöztek. Ami a könyvtárat illeti, a régi épületben marad a szolgáltatási, kézirat-, régi nyomtatványi és műemléki osztály; az új épületbe helyezték át az igazgatóságot, továbbá az alapkönyvtár, a könyvkultúra és a nemzetközi csere osztályát. Mintegy 12 ezer folyóméternyi kötet revíziójára és átszállítására volt szükség. Kilencévnnyi ideiglenes elhelyezés és három helyszínen való szolgáltatás után, a revíziót követően klimatizált, biztonságos raktárba kerül a gyűjtemény legértékesebb része, a kézirat

és régi nyomtatványos anyag; a megújult történeti olvasótermet 2020 őszén adják át.

Az átmeneti időszak (2010–2020) alatt sem szünetelt a könyvtár tudományos kutatási tevékenysége: ide sorolható a saját időszaki kiadványon kívül (*Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*) számos monográfia és a nemzetközi provenianciakutatásban való részvétel. A kiállítási tevékenység is megújul, és a 2014-ben megszűnt vidéki helyszínről Prágába költöztetik Közép-Európa legnagyobb, a könyvkultúrát őrző könyvmúzeumi gyűjteményét. A Nemzeti Múzeum új épületében modern könyvkonzerváló és restauráló műhelyt alakítottak ki. A könyvtár digitalizálási tevékenysége sem szünetelt az átmenet alatt, számos időszaki kiadványt, kéziratot és régi nyomtatványt digitalizáltak. Az NMK a *CzechElib* konzorciumi tagjaként elektronikus forrásokat is biztosít kutatói számára. Cserekapcsolatai világszerte 800 partnerre terjednek ki. A legnagyobb problémát mindemellett az időszaki kiadványok kötelezpéldányainak fogadása jelenti a könyvtár életében.

Az NMK szervezete a címbeli (*Pavel Eisnertől* vett) idézet szerint a nyelvhez hasonló, folyamatosan változó organizmus, amely állandóan reagál a szakma és a kor elvárásaira.

(Prókai Margit)

Lásd még 4, 7, 10, 23, 24, 40

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

21/2021

BRANDT, Susanne: „Wie entsteht eigentlich Zukunft?“ Entwicklungsprozesse beim Projekt „Das weiße Blatt“ der Büchereizentrale Schleswig-Holstein. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 44. (2020) 2., p. 158–165.

Res. angol nyelven

„Voltaképpen hogyan jön létre a jövő?” A Schleswig-holsteini Könyvtári Központ „Fehér lap” projektjének fejlesztési folyamatai

Együttműködés -nemzetközi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvtárügy; Könyvtárkezelés -könyvtárban; Regionális könyvtár; Társadalmi követelmények

Az Agenda 2030 az ENSZ fenntarthatósági fejlesztési világprogramja. Átfogó céljainak megvalósításában

a könyvtárak is szerepet vállalnak, elsősorban azzal, hogy képzési lehetőségeket kínálnak és alkalmat adnak a polgároknak a részvételre, szabad hozzáférést biztosítanak az információkhoz, analóg és digitális hordozókat, technikai eszközöket bocsátanak rendelkezésre, és találkozási pontokként működnek.

Németország Schleswig-Holstein tartományában a Könyvtári Központ (*Büchereizentrale Schleswig-Holstein*) 2017-ben az Agenda 2030 programra támaszkodva a gyerekek célcsoportjával kezdett foglalkozni: arra biztatták őket, hogy kreatív és művészi eszközökkel jelenítsék meg a fenntarthatósággal kapcsolatos személyes tapasztalataikat, kívánságaikat és félelmeiket, és ezzel szolgáltassanak kiindulópontot egy projekt elindításához. Az összegyűlt ötletekkel részt vettek egy berlini rendezvényen, ahol különböző támogatók előtt szerepeltek, és egy évre elnyerték a Fenntarthatósági Kultúra Alap (*Fond Nachhaltigkeitskultur*) támogatását.

A 2018-ban indult projekt a „Fehér lap” nevet kapta, és a történetmeséléssel kapcsolatos japán papírszínház (*kamishibai*) gondolatából indult ki. Ez a szimbolikus elnevezés arra is utal, hogy számos lehetőség van a fenntarthatósággal kapcsolatos nézetek megjelenítésére. (A projektben például közösen létrehozott online képeskönyv, film, akció-naptár, podcast, leporelló stb. készült.) A projektszerű működés előírásait igyekeztek az alkotói szabadsággal összehangolni. A megvalósítás során beigazolódott, hogy érdemes együttműködni más partnerekkel, akik művészeti és pedagógiai kompetenciákat hoznak a projektbe. A Könyvtári Központ partnere a *Kinderliteraturhaus Bücherpiraten e.V. Lübeck* (a Lübecki Gyermekirodalmi Ház Egyesület) lett, amelynek révén gyerekek, művészek, filmesek stb. kerültek be a résztvevők közé. A gyerekek és fiatalok aktívan és felelősen alakítják a programot, megtanulják, hogyan kell másokkal egy projekten együtt dolgozni.

Az Agenda 2030 öt átfogó céljából kiindulva általános iskolások azt fogalmazták meg, mit tartanak fontosnak, amikor a jövőre gondolnak. Ilyen kérdéseket tettek fel: Mit jelent az, hogy minden ember fontos? Hogyan járulhatunk hozzá a békéhez? Mi kell az emberek jó közérzetéhez? Hogyan bánjunk a Föld kincseivel? Hogyan tudunk együtt dolgozni? Több mint 80 kérdés merült fel, köztük az, hogy voltaképpen hogyan jön létre a jövő. Ezt követően azt vizsgálták, hogyan kapcsolódnak a kérdések az Agenda 2030 céljaihoz. A felvetett gondolatokat aztán különböző alkotásokon, képeken, kollázsokon és installációkon jelenítették meg. Megszületett a „Hogyan jön létre

voltaképpen a jövő” című online képeskönyv, amelyet azóta 40 nyelvre fordítottak le, és egy portálon tettek közzé (<https://www.bilingual-picturebooks.org/de/buchdetail?buch=12>).

Ez után az előkészítő munka után kaptak feladatot a könyvtárak. A gyerekek által alkotott képekből kártyák készültek, amelyeket a későbbiekben – a Könyvtári Központ kísérőfüzetével együtt – óvodákban, iskolákban és könyvtárakban lehet felhasználni meséléshez, ötletek gyűjtéséhez, kiscsoportos megbeszélésekhez. A kártyák között vannak üresek is, hogy a résztvevők újabb kérdéseket fogalmazhassanak meg (innen a projekt neve). A könyvtári gyűjtemény is szerephez jutott: összeállítottak egy ötven darabból álló médiacsomagot a programhoz, amelyet később más könyvtárak is átvettek.

A projektötlet az említetteken túl 2020 első feléig a következő formákban is testet öltött: zenés trükkfilm; daloskönyv; tippek műhelyek megrendezéséhez; kiállítási koncepció; tippek családok számára a pandémia idejére; író-olvasó találkozó egy vizsgádzalkodásról szóló könyv kapcsán; folyamatosan szerkesztett szakmai blog. Az eredmények élénk érdeklődést keltettek könyvtáros szakmai körökben nemzetközi szinten is. (A projekthez kapcsolódó anyagok a www.nachhaltig-erzachen.de honlapon érhetők el.)

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 55, 57

Iskolai könyvtárak

22/2021

GÄRDÉN, Cecilia: Önskas : mer dialog, mindre monolog
In: Biblioteksbladet. – 105. (2020) 6., p. 38–43.

Az iskolai könyvtárak több párbeszédet, kevesebb monológot kívánnak

Feladatkör; Iskolai könyvtár; Könyvtárügy

A cikk az iskolai könyvtárak svédországi szakmai fejlesztésének néhány alapkérdését járja körül. Az iskolaigazgatók feladata, hogy biztosítsák az iskolai könyvtári szolgáltatásokat, amelyek az oktatási program szerves részeként a nyelvi és digitális műveltséggel kapcsolatos készségek és képességek fejlesztését célozzák, emellett átfogó segítséget nyújtanak a tanulásban és a pedagógusok munkájának támogatásában.

A szektor egyszerre áll a kultúrpolitika és az oktatásirányítás célkeresztjében. A területen érdekelt szereplőkkel való beszélgetésekből kitűnik, hogy mintha a „sok bába között elveszne a gyerek”. Az állami köztisztviselők, politikusok, iskolaigazgatók, tanárok, diákok (és a szülők) igényeinek figyelembevételére egyaránt szükség lenne, a különféle területek képviselői azonban inkább mintha sokszor monológ formájában fejtenék ki az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos elképzeléseiket, nem jön létre valódi párbeszéd. Problémát jelent, hogy az oktatási törvény előírásai ellenére kevés önálló iskolai könyvtár működik az egyes intézményekben, habár annak fontosságát minden szereplő elismeri. A nemzeti könyvtár statisztikái szerint jelenleg a diákok 35%-a jut iskolai könyvtári szolgáltatásokhoz legalább részmunkaidőben dolgozó iskolai könyvtári személyzet révén; 34 önkormányzat pedig egyáltalán nem nyújt iskolai könyvtári vagy integrált iskolai könyvtári szolgáltatásokat. Az önbevalláson alapuló számok a szerző szerint azonban nem adnak teljes képet, nem minden tevékenység jelenik meg a statisztikában.

A könyvtári stratégia nem foglalja magában az iskolai könyvtári tevékenységet. Döntően az egyes iskolaigazgatókon múlik, miként illesztik be a pedagógiai program keretei közé ezt a területet. Sokan közülük nincsenek tisztában az ezzel kapcsolatos feladatok mibenlétével és fontosságával. Ezért egy olyan egységes szolgáltatási szint lefektetésére lenne szükség, amelyhez mind a 290 önkormányzat diákjai hozzáférnek. Jelenleg igen nagyok a különbségek, ami súlyos esélyegyenlőtlenséget szül a különféle intézmények diákjai között. Tisztázni kellene, hogy milyen alapfeladatai vannak a tanároknak, az iskolai könyvtárosoknak és az iskolaigazgatóknak, továbbá milyen minőségi kritériumokat kellene támasztani az iskolai könyvtárakkal szemben, nagy hangsúlyt fektetve az iskolai könyvtárosok megfelelő szakmai képzésére és kompetenciáira. Kritikus az együtt-

működés fontossága is a tanárok és az iskolai könyvtárosok között. Az átalakuló információs környezet is új kihívásokat támaszt: az információs túlterhelődés közepette tudatosan meg kell tervezni, milyen forrásokat és hogyan használnak fel a foglalkozások során, és hogyan illeszkednek ezek a foglalkozások az egyes műveltségterületek pedagógiai keretei közé. Az információs kompetenciák, a nyelvi és olvasási készségek fejlesztése önálló feladatként is megjelenik az iskolai könyvtári munkában, természetesen szorosan összefonódva az egyéb elemekkel. Fel lehet használni az e-könyveket, hangskönyveket, akár az irodalmi témájú közszolgálati rádióműsorokat, illetve rengeteg online forrást. Ennek a módszertani háttérnek a kimunkálásról sincs elegendő párbeszéd. Eközben minden egyes korosztály igényeire oda kellene figyelni, és nem szabad alábecsülni az iskolai életben az iskolai könyvtárnak mint sokoldalúan kihasználható fizikai térnek a fontosságát sem. Az iskolavezetést pedig meg kell győzni arról, hogy megfelelő fizikai és digitális források rendelkezésre bocsátásával támogatja ezt a tevékenységet.

Igen egyszerűen hangzik, hogy csak megfelelő szakmai és infrastrukturális háttér segítségével lehet a diákok készségeit a kívánt mértékben fejleszteni. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy még hosszú út vezet egy azonos elveken és stratégiai célkitűzéseken nyugvó, ám a helyi igényekre is rugalmasan reagáló országos iskolai könyvtári rendszer megteremtéséig.

(Németh Márton)

Lásd még 23, 55

Egyházi könyvtárak

Lásd 3

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

23/2021

BØYUM, Idunn [et al.]: Bak lukkede dører. – Bibliogr. In: Bok og bibliotek. – 88. (2021) 1., p. 47–49.

A bezárt ajtók mögött

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés; Iskolai könyvtár; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

Az Oslói Egyetem (*OsloMet*) kutatói 2020 nyarán a könyvtárosok körében országos hatókörű kérdőíves felmérést végeztek a COVID-19 pandémia miatti tavaszi bezárás hatásairól, a szolgáltatások és a belső munkafolyamatok alakulásáról. A felmérés kiterjedt a közkönyvtárak, a tudományos és szakkönyvtárak, valamint az iskolai könyvtárak munkatársaira is (rendre 380, 344 és 119 válasszal).

2020 márciusában Norvégiában a hatóságok elrendelték az iskolák és óvodák bezárását, továbbá a sport- és kulturális rendezvények felfüggesztését, ám nem született központi rendelet arról, mikor zárjanak be a könyvtárak, mikor nyithatnak újra, vagy éppen milyen járványügyi óvintézkedéseket kövessenek. Mindemellert a könyvtárak néhány napon belül bezárták kapuikat, és egy újfajta működési modellre álltak át.

A felmérésre adott válaszokból kiderül, hogy nagyon sokan hiányolták a bezárással kapcsolatos könyvtári teendőkről szóló világos tájékoztatást, valamint az új szolgáltatási és munkahelyi körülményekhez igazodó átállás központi segítségét a Nemzeti Könyvtár vagy a Kulturális Minisztérium részéről. (2020 májusában a norvég könyvtáros egyesületek adtak ki elsőként járványügyi útmutatót a könyvtári terület számára.) Különösen a közkönyvtárak munkatársai érezték a megfelelő szakmai koordináció és a gyakorlati iránymutatások hiányát, de más könyvtártípusokból is hasonló reakciók érkeztek. A könyvtárakban erős igény volt arra, hogy legalább az alapfeladataik ellátását biztosítsák. A bezárást követő kisebb kihagyás után a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak igyekeztek

megtalálni a hagyományos, fizikai alapú dokumentumkölcsonzés fenntartásának a módját. Pontos statisztikai adatok még nem állnak ugyan rendelkezésre a fizikai dokumentumok és a digitális dokumentumok kölcsönzésének alakulásáról, de a Nemzeti Könyvtár jelzése szerint ez utóbbi kategóriában meredeken nőtt a használat. A zárva tartás alatt a közkönyvtárak egy része szervezett online rendezvényeket, ám több mint felük nem költöztette át programjait a digitális térbe, azaz a nyár előtt felfüggesztette azokat. A tudományos és szakkönyvtárakban a digitális oktatás támogatására és a szintén digitális alapú tanulástámogatásra került a hangsúly. Ezek a szolgáltatások jórészt már korábban is léteztek digitális formában, továbbfejlesztésük viszont új lendületet kapott (pl. a chates tájékoztatás révén). A könyvtárak egyedül a fizikai teret igénylő társadalmi küldetésüknek nem tudtak eleget tenni.

A könyvtárvezetés szinte mindenütt aktívan támogatta a digitális átálláshoz szükséges kompetenciák elsajátítását, a megfelelő szoftverek beszerzését, a digitális szolgáltatással kapcsolatos problémák megoldását. A könyvtárosok saját – az új helyzetben felértékelődő – digitális kompetenciáikkal általában elégedettek voltak. (Így nyilatkozott a tudományos és szakkönyvtárak válaszadóinak 79%-a, az iskolai könyvtárosok 68%-a és a közkönyvtárosok 72%-a.) A zárva tartás alatt át kellett szervezni a munkafolyamatokat. A közkönyvtári munkatársak 14%-át csoportosították át legalább részben más önkormányzati feladatok ellátására: ők a járványkezelés adminisztrációs és tájékoztatási teendőibe kapcsolódtak be, szociális otthonokban segítettek, vagy különböző közösségi feladatok ellátásában működtek közre. Az iskolai könyvtárosok 35%-át csoportosították át döntően az iskolán belüli oktatási és adminisztratív feladatok ellátására. A tudományos és szakkönyvtárak könyvtárosainak több mint fele otthoni munkavégzésre állt át. Mindegyik könyvtártípusban a munkatársak döntő hányada nagyon elégedett vagy elégedett volt a tapasztalt munkahelyi támogatással, a kollégáktól kapott segítséggel, az otthoni munkavégzés körülményeivel.

A könyvtárak minden olyan szolgáltatást igyekeztek a digitális térbe átültetni, amit csak lehetséges volt. Fontos volt, hogy az emberek érezzék, hogy noha a

fizikai könyvtárépületekből ki kellett szorulniuk, a könyvtár továbbra is velük van, segít nekik. Miután a járványhelyzet egyben információs krízishelyzetet is teremtett, különösen jelentőssé vált a könyvtárak feladata abban, hogy hiteles információkat nyújtsanak. Végezetül a Nemzeti Könyvtár is központi szerepet játszott a digitális szolgáltatások támogatásában, például az e-könyv-kölcsönzés terén.

A jövőt tekintve a válaszadók nagy szükségét érzik annak, hogy a könyvtári szektor világos stratégiai tervvel rendelkezzen az előre nem látható válsághelyzetek kezelésére, mint ahogy például a Svéd Nemzeti Könyvtár stratégiája rögzíti a könyvtárak válsághelyzettel kapcsolatos feladatait és szerepét a polgári védelemben.

(Németh Márton)

24/2021

OCHS, Ramona – SEIDL, Tobias – VONHOF, Cornelia: Bibliotheken sind da : die Krise als Katalysator für die Entwicklung neuer (digitaler) Handlungsfelder? In: BuB. – 72. (2020) 8-9., p. 474–477.

Jelen vannak a könyvtárak! A válság lenne az új (digitális) megoldások katalizátora?

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

2020 áprilisában a Stuttgarti Médiafőiskola (HdM) oktatói és egyik hallgatója azt vizsgálták, hogy a járvány miatti karantén alatt milyen szolgáltatásokat nyújtanak a baden-württembergi könyvtárak. Arra voltak kíváncsiak, milyen (új) kínálat született, emellett felteszik a kérdést, ösztönöz-lehet-e a vírus okozta válság a könyvtárak okos városokban való szerepvállalásához.

A kutatás tartományi szinten zajlott, és szinte minden könyvtárra kiterjedt (néhány szakkönyvtártípust kivéve); a mintába végül 224 intézmény került. A vizsgálat idején, 2020. április 3. és 9. között Németországban szigorú karantén volt, bezárták az iskolákat, az óvodákat és a közkönyvtárakat. A könyvtáraknak online kellett tájékoztatást nyújtaniuk arról, hogy mit kínálnak olvasóiknak ebben a helyzetben. A felmérés során ezért a digitális kommunikációs csatornákat vizsgálták, s valamennyi könyvtár honlapját és 80 könyvtár Facebook-oldalát értékelték.

A vizsgált könyvtárak 87,5%-ában találtak specifikus kínálatot. (Csak egyes kisvárosi és tudományos könyvtárak esetében nem sikerült kimutatni ezek jelenlétét a honlapon és a Facebookon.) Ha összehasonlítjuk a különböző méretű könyvtárak adatait, kiderül, hogy nem lehet általánosan érvényes megállapításokat tenni, a könyvtárak tevékenysége mérettől függetlenül nagy szórást mutatott. A köz- és a tudományos könyvtárak között az egyes szolgáltatásokban jelentős – több mint 25% – volt az eltérés, ami a könyvtárak sajátosságaival magyarázható. Például az ideiglenes olvasójegyet (*Schnupperausweis*) a tudományos könyvtáraknak csak 2,4%-ában hirdették meg „korona-szolgáltatásként”, míg az 50–100 ezer lakost ellátó városi közkönyvtáraknak a 87%-ában. A tudományos/felsőoktatási könyvtárakban ugyanis az olvasójegyet a hallgatói vagy alkalmazotti igazolványba integrálják, melynek hosszabbítása vagy nem szükséges, vagy könnyen kezdeményezhető. A közkönyvtárakban azonban csak érvényes olvasójeggyel lehet igénybe venni az online szolgáltatásokat.

Valamennyi könyvtár szembesült azzal a kihívással, hogy a korlátozások ellenére fenn kell tartaniuk szolgáltatási kínálatukat (bezárva, de a munkatársakkal betartatva a higiénia és távolságtartás szabályait). Ennek során meglévő szolgáltatásaikat legalább részben a járványhelyzethez igazították és/vagy új formákat dolgoztak ki. Az adatok három nyilvánvaló hipotézist igazoltak:

1. A nyomtatott médiakínálatot csak korlátozottan tudták fenntartani. Összességében a könyvtárak csak alig 31%-a tette lehetővé a nyomtatott médiumokhoz való hozzáférést (kézbesítés, átvétel biztosítása, a kívánt szövegek digitalizálása).
2. A könyvtárak bővítették és tömegessé tették digitális médiakínálatukat (online kölcsönzés, tudományos adatbázisok, a kiadók e-könyvei). Bizonyos esetekben módot találtak a használók bevonására (beszerzési javaslatok kérésével). Figyelemre méltó, hogy sok könyvtár széleskörűen gondozta a kínálatot, és részletes leírást tett közzé a források használatáról, előnyeiről és célcsoportjáról.
3. A könyvtárak a rendkívüli helyzethez igazították munkájukat és használati szabályzatukat (pl. személyes megjelenés nélkül kiállított olvasójegy kiadása, lejárat automatikus meghosszabbítása stb.), és fenntartották vagy létrehozták a könyvtárral való digitális kapcsolatfelvétel lehetőségét.

Új tendencia, hogy a könyvtárak tartalom-előállítók lettek külső anyagok szerkesztésével és saját fejlesztésű digitális tartalmakkal. Míg az előbbi megfelel

a hagyományos közvetítői szerepnek, utóbbi új fejleménynek tekinthető. Több intézmény YouTube-videókkal, webináriumokkal, podcastokkal jelentkezett változatos témákban (pl. felolvasás, kvíz, stresszoldás, karanténnapló). A vizsgált könyvtárak közül 55,4% kínált egy vagy több ilyen tartalmat; főleg a kis és a közepes méretű könyvtárak voltak nagyon aktívak.

A könyvtárak számára a járvány okozta válság azt jelentette, hogy (részben új) digitális utakat kellett választaniuk, megmutatva, hogy képesek önállóan hozzájárulni az okos városok digitális átalakulásához. Még nem lehet tudni, milyen szerepet fognak játszani a fenti kezdeményezések a könyvtárak középtávú profiltisztításában. A kutatásból további kérdések adódnak: Melyik új szolgáltatás vált be, és tartandó meg? Mennyiben változtak (és ha igen, hogyan) az olvasói elvárások az új szolgáltatási kínálat használatára, és ez milyen hatással van a könyvtárak szolgáltatásaira? Mely tényezők hatottak pozitívan az új kínálat kialakítására? E kérdések megválaszolása érdekében 2020 nyarán újabb vizsgálatot terveznek, amelyben szakértői interjúk segítségével gyűjtik össze a könyvtárvezetők véleményét.

(Murányi Lajos)

Lásd még 19, 62

Állomány, állományalakítás

25/2021

LAVOIE, Brian – DEMPSEY, Lorcan – MALPAS, Constance: Reflections on collective collections. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 6., p. 981–996.

Gondolatok a közös gyűjteményekről

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Interdiszciplináris problémák; Központi katalógus -online; Megőrzés

Közös (kollektív) gyűjtemények alatt több könyvtár gyűjteményének egységes forrásként történő használatát és többnyire közös kezelését, értékelését értjük. Az OCLC kutatási részlege már több mint egy évtizede konstruál és elemez közös gyűjteményeket földrajzi elhelyezkedéstől és a gyűjtemény méretétől függetlenül a *WorldCat* adatbázis adatai alapján.

A kutatók figyelmének középpontjában többnyire a közös gyűjteményt fenntartó könyvtárak könyvvállománya, valamint a nyomtatott gyűjteményeket érintő új stratégiák állnak (pl. tartós megőrzési projektek, tömeges digitalizálás, szerzői jogi kérdések stb.).

A „közös gyűjtemény” (*collective collection*) kifejezés *Lorcan Dempsey* könyvtáros szakembertől (jelen cikk egyik szerzőjétől) származik. A közös gyűjtemény nem csupán legalább két könyvtár állománynak közös katalógusban történő megjelenítését jelenti, hanem a duplumrekordok összevonását, így ha ugyanazon mű megvan mindegyik tagkönyvtárban, a közös gyűjteményben egyetlen tételként szerepel. Ezen elv alapján teljes könyvtári hálózatok működhetnek közös gyűjteményfejlesztés keretében fizikai vagy virtuális formában, mint például a közös digitális gyűjteményként épített *HathiTrust*. Közös gyűjteménykezelésre számos példát láthatunk egyetemi könyvtári hálózatoknál (pl. a *Big Ten Academic Alliance Shared Print Repository* fizikailag egy központi raktárban tárolt nyomtatott régi folyóiratai vagy a *Five College Consortium* könyvtárközi dokumentummegosztást elősegítő együttműködése), vagy akár a *British Library* által koordinált, tartósan megőrzött folyóirat-gyűjtemény (*UK Research Reserve*) esetében.

Egy közös gyűjtemény alapvetően kétfajta adattípusból épül fel: bibliográfiai (mi van a gyűjteményben) és lelőhelyadatok (kinél van legalább egy példány). Az OCLC kutatásai a fogalmi síkon konstruálható közös gyűjteményekre összpontosítanak. Minél több könyvtári gyűjteményt regisztrálnak a *WorldCat*hez hasonló metaadat-aggregátorok, annál pontosabb hasznosítható információkat lehet kinyerni a közös gyűjteményekről.

Az OCLC kutatásai abban az időben kezdődtek, amikor komoly aggodalmak fogalmazódtak meg a felsőoktatási nyomtatott gyűjtemények fenntarthatóságát (elfoglalt fizikai helyét, kihasználtságát) illetően. Az adatok elemzésével tudomást szerezhetünk az egyes könyvtárak gyűjteményeit érintő átfedésekről, elősegítve a hatékonyabb gyűjteménykezelés és forrásmegosztás lehetőségét – amint azzal a konzorciumok élnek is.

Az OCLC kutatásainak eredményeképpen meghatározhatók a közös gyűjtemények általános mintázatai:

1. A közös gyűjtemények behatárolhatók, számszerűsíthetők és vizualizálhatók. A *WorldCat* adatai alapján például részletesen áttekinthető (leírható sajátosságok és tulajdonságok szerint) a csaknem milliárdos példányszámú, és 59,2 millió címet

magában foglaló egyesült államokbeli és kanadai ún. mega-regionális közös nyomtatott könyvgyűjtemény.

2. A ritkaság valójában gyakori, vagyis a közös gyűjtemények vizsgálatakor az egyes gyűjtemények erősségei, ritka dokumentumai és egyedi tulajdonságai is jobban láthatók. Például a fenti mega-regionális (USA+Kanada) közös nyomtatott könyvgyűjtemény címeinek 80%-a öt vagy kevesebb régióban érhető csak el – ez az ún. „hosszú fark” (*long tail*) jelenség.
3. A lefedettség együttműködést igényel, nem lehet kizárólag centralizáltan kielégíteni a lokális igényeket, a gyűjteményfejlesztéshez és -megőrzéshez minden tagkönyvtárnak hozzá kell járulnia.
4. A lényeg a méretekben rejlik: a méret növekedésével nő a közös gyűjtemények kiterjedése, mélysége és diverzitása. Erre jó példa a Boston–Washington regionális gyűjteményt elemző kutatás, mely szerint a gyűjtemény több mint 60%-a az USA-n és Kanadán kívül publikált mű, és a gyűjtemény közel fele nem is angol nyelvű.
5. A közös gyűjtemények digitális bölcsészeti vetülete, hogy lehetővé teszik az ún. távoli olvasást (*distant reading*), amelynek során nagy mennyiségű szövegek egyes elemeire figyelünk, amivel lehetővé válik a nagy szövegterületek közötti összehasonlítás és mintafelismerés. Ezt állíthatjuk szembe az egyes művek alapos elolvasásával, szövegközeleli olvasatával (*close reading*). A közös gyűjtemények lehető legmagasabb szintje, a globális közös gyűjtemény – amely minden könyvtári gyűjteményt magában foglal – képes a legjobban megközelíteni az emberiség rögzített tudásának teljességét. Az OCLC kutatói több ország/régió (Skócia, Új-Zéland, Írország, Kanada) könyvtári adatait vizsgálva felmérték az adott térség patriotikumállományát („nemzeti jelenlét”) a „globális könyvtárban” (a *WorldCat*-ben). Így állapították meg például, hogy a könyvtári példányok mennyisége alapján *Jonathan Swift* a legnépszerűbb író szerző a *Gulliver utazásai* című művével. Ugyanezzel a módszerrel a kulturális, irodalmi és szellemi élet fejlődését is nyomon lehet követni a történelmi és/vagy politikai változások tükrében. A közös gyűjtemények tehát segítik a helyi gyarapítási/megőrzési/apasztási döntéshozatalt a tágabb rendszerben való gondolkodás perspektívájával, továbbá támogatják az együttműködést, és láthatóságukkal megnyitják a kaput más szférák (pl. a digitális bölcsészet) felé. Értékük persze az adatok teljességét

és minőségét előfeltételezi. A következő lépés általános stratégiák kialakítása lehet a közös gyűjtemény operacionalizálására, mégpedig megosztott források, megosztott szolgáltatások, megosztott infrastruktúrák és együttműködési megállapodások révén. Ily módon a közös gyűjtemények az új, hálózatközpontú gyűjteményfejlesztési és állományalakítási megközelítések alapvető tényezőivé válhatnak.

(Bódog András)

26/2021

NELSON, Gregory M. [et al.]: Collection weeding : innovative processes and tools to ease the burden. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102139

Állományapasztás: innovatív folyamatok és eszközök a munka megkönnyítésére

Állományapasztás; Állományelemzés; Felsőoktatási könyvtár; Módszertani útmutató; Munkafolyamat; Szabadpolc; Szoftver

A felsőoktatási könyvtárak feladata, hogy gyűjteményük naprakészen tartásával támogassák az intézmény mindenkori kutatási és oktatási igényeit. Az állomány értékelése során felülvizsgálják, hogy az egyes kötetek relevánsak-e még a használók számára; nemleges válasz esetén sor kerülhet a törlésre. Az ösztönzők között egyéb tényezők is közrejátszhatnak, például a könyvtári terek felszabadítása egyéb szolgáltatások számára. Ugyan az állományapasztás időigényes, szellemileg és érzelmileg megterhelő, valamint potenciálisan ellenállást kiváltó folyamat, a szakirodalom tanúsága szerint mégis számos felsőoktatási könyvtár érzi szükségét annak, hogy belevágjon. Jelen cikk az egyesült államokbeli Brigham Young Egyetem Harold B. Lee Könyvtárának (HBL) egy több mint 350 ezer kötetes gyűjteményrészt érintő törlési projektjét ismerteti.

A HBL vezetőisége 2017-ben amellet határozott, hogy egy sürgető átrendezés és egy konferenciaterem kialakítása érdekében a szabadpolcon lévő természettudományos és műszaki gyűjteményt radikálisan csökkentik, és a 2654 állvány (18 578 polc) legalább 37%-át felszabadítják, részben a kijelölt kötetek törlésével, részben zárt raktárba irányításával. Először egy tervezési munkacsoportot állítottak fel különböző munkakörökben dolgozó kollégák (pl. raktározás, állományvédelem, katalogizálás, szakreferensek)

részvételével, a gyűjteményszervezési koordinátor vezetése alatt. A 2,5 hónapig tartó tervezési szakaszban kijelölték a célokat, az irányelveket, valamint az idő- és pénzügyi kereteket. Ezután kezdetét vette a 12 hónapig tartó értékelési szakasz, melynek során alkalmazták a törlés és a zárt raktárba való átirányítás előzetesen rögzített, tudományterület-specifikus „kemény” és „puha” kritériumait. A küszöbkritériumoknak (kiadási év, használatok száma, utolsó használat ideje, egyéb hozzáférhető példány megléte) megfelelő köteteket az IKR-ből a *GreenGlass* szoftver segítségével nyerték ki – amely a *WorldCat* adatbázisával is összevetette az eredményeket –, ennek alapján listákat készítettek a törlendő és a raktárba irányítandó példányokról. Magukat a könyvgerinceket diákmunkások jelölték meg festő-mázoló maszkolószalagokkal színek szerint (rózsaszín = törlés, sárga = raktári átirányítás, nincs szalag = a kötet a szabadpolcon marad), majd utánuk könyvtárosok ellenőrizték a köteteket, emberi ítélőképességgel bírálva felül a mechanikus apasztási listákat. Ehhez szempont volt például a dokumentumba pecsételt utolsó kölcsönzési dátum – ami esetleg eltérhetett az IKR-ben rögzítettől –, az időszaki kiadványok egyben tartása, a kötet állapota, a mű jelentősége, fontos helyi vonatkozások, a legújabb kiadás megtartása, az egyes témakörök lefedettsége stb. A revíziót guruló, állítható magasságú laptoptartó asztalokon végezték; a nap végén a diákmunkások és a könyvtárosok eltérő színű lapokkal jelölték meg, hol tartanak. (Ha egy kötetet ez idő alatt az olvasók helyben használtak vagy kölcsönöztek, a szalagot egyszerűen levették róla.) A munkát Google Űrlapok, illetve az egyetemen dolgozó egyik könyvtáros által kifejlesztett *ArcGIS* térinformatikai szoftver segítségével követték nyomon. A szalaggal megjelölt köteteket egy átmeneti raktárba vitték, ahol beolvasták a vonalkódjaikat, és egy „virtuális revíziós polcot” hoztak létre számukra leőhelyként a könyvtár katalógusában. Utolsó fázisként az egyetem oktatóit vonták be a törlésről szóló döntésbe, akik a katalógusba lépve egy IKR-be épített eszköz révén a „virtuális revíziós polcon” megjelölhették a megtartandónak ítélt műveket, megjegyzéseket fűzve hozzájuk. Ez a visszacsatolási fázis 2 hónapot vett igénybe, és összesen 108 személy „szavazatai” alapján végül több mint 3500 példányt tartottak meg a törlési listákról.

A projekt a következőképpen összegezhető: 1633 könyvtárosi munkaórával a több mint 350 000 nyomtatott kötetből 189 250-et töröltek (43,2%), 52 761-et pedig zárt raktárba irányítottak (12%). Becslések sze-

rint maga a törlési folyamat (feldolgozás, állományból való kivonás) további 3–5 évbe telhet. A szerzők kiemelik, hogy hasznos lett volna, ha a könyvtár rendelkezik törlési eljárásrenddel (*withdrawal policy*), amelyet az oktatók is formálisan jóváhagynak, mindemellett így is sikerült kompromisszumra jutni a vitás esetekben (pl. törlés helyett raktárba irányítással). Ugyan több nehézség adódott az IKR és a *GreenGlass* sajátosságaiból (a jelenlegi IKR-re 1998-ban álltak át, ezért ez előtti statisztikákat nem tartalmaz, a *GreenGlass* pedig nem importálta a helyben használati adatokat, csak a kölcsönzéseket), illetve az emberi tényező is okozott hibalehetőségeket (pl. a listák sorainak félreolvasása miatt), továbbá az időszaki kiadványokra kiemelt figyelmet kellett fordítani, ezek a problémák vagy minimális adatvesztéshez – és így a potenciálisan törölhető kötetek megtartásához – vezettek, vagy a könyvtárosok összehangolt munkával képesek voltak őket kezelni. Ezért a HBLL apasztási esettanulmánya más felsőoktatási könyvtárak számára is tanulságokkal szolgálhat.

(Szabó Piroska)

27/2021

SLUTSKAYA, Sofia – LINOSKI, Alexis: E-books : access vs ownership. – Bibliogr. In: *The serials librarian*. – 78. (2020) 1-4., p. 79–85.

E-könyvek: hozzáférés kontra birtoklás

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Feldolgozó munka; Hozzáférhetőség; Igény

Az elmúlt években az e-könyvek birtoklása vált a preferált beszerzési modellé az előfizetési modellekkel szemben. A forgalmazók és aggregátorok számos különböző modellt kínálnak az e-könyvek beszerzésének hatékonyabbá és egyszerűbbé tételéhez, beleértve a kurrens (*front-file*) tételek megvásárlását a forgalmazótól, valamint az igény szerinti / használók által kezdeményezett gyarapítást (*demand-driven/ patron-driven acquisitions*, DDA/PDA) és a bizonyítékalapú beszerzési tervek különböző változatait. Ám minden egyes vételi modell különböző feldolgozási munkafolyamatokat von maga után, melyeknek nem csupán a terveket kell kezelniük, hanem a vásárlást, a katalogizálást és a példányok gondozását is szükséges koordinálniuk. Figyelembe kell venni a megjósolhatatlan éves költségeket, noha az előlegszámlák megkönnyítik a költségvetés készítését és

a pénzösszeg kezelését. A forrásokra való előfizetés mindazonáltal egyetlen munkafolyamattal jár, és előre ismert kiadási tételt jelent. Ráadásul a gyűjtemény gondozását – beleértve a hozzáadásokat, a törléseket és az elavult források apasztását – a forgalmazó végzi. A cikk ütközteti a vételi és az előfizetéses modellek előnyeit és hátrányait (a gyarapításra, a feldolgozásra és a gondozásra is kitérve), és amellet érvel, hogy néhány kis méretű feldolgozó részleg számára az előfizetés, amennyiben elérhető, jobb modell lehet, mint a birtoklás.

(Autoref.)

Lásd még 49

Állományvédelem

Lásd 16, 20, 25

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

28/2021

SCHÜTTE, Jana Madlen: Geographica digital – Ansichten und Denkmäler aus dem Oberrheingebiet in den Digitalen Sammlungen der Badischen Landesbibliothek. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 7-8., p. 565–576. Res. angol nyelven

Geographica digital: tájképek és műemlékek a Felső-Rajna vidékéről a Badeni Tartományi Könyvtár digitális gyűjteményében

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Földrajzi név; Információkeresés; Képgyűjtemény; Regionális könyvtár

Mióta 2010-ben elkezdtek digitalizálni az állományát, a Badeni Tartományi Könyvtár a regionális jelentőségű, Badenből származó vagy Badenről szóló dokumentumokra helyezte a hangsúlyt. Ezek magukban foglalnak útleírásokat és XIX. századi illusztrált könyveket, amelyek látképei a felső-rajnai régió településeit, tájait, templomait, várait, történelmi helyszíneit és egyéb műemlék épületeit ábrázolják, de ide tartoznak a Rajna folyóról született szakirodalmi munkák is. A képeket összekötik a gazdagított besorolási adatokkal (*Normdaten*), és a kapcsolódó

koordináták hozzárendelése révén térképre helyezik őket. A Badeni Tartományi Könyvtár ezáltal a képi dokumentumok iránt érdeklődő használók számára többféle keresési lehetőséget kínál: az egyes képek elérhetők a földrajzi nevek alfabetikus regiszteréből, keresőmezőből vagy térképen való elhelyezkedés alapján is.

(Autoref.)

Lásd még 9, 13, 16, 39, 66

Raktározás

Lásd 20, 26

Feldolgozó munka

29/2021

MACLENNAN, Alan – WALICKA, Agnieszka: An investigation into cataloguers' experiences with RDA. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 2., p. 464–475.

A katalogizálók tapasztalatai az RDA-val: egy felmérés eredményei

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Felmérés; Formátum -gépi; Hatékonyság; Személyzet

Az elmúlt évek folyamán a katalogizálás jelentős átalakuláson ment keresztül annak érdekében, hogy lépést tartson a digitális technológiák változó világával, drámaian megnövelve a könyvtárhasználók igényeinek és elvárásainak megfelelő módon katalogizálható források és kezelendő adatok számát. A feldolgozó könyvtárosoknak szembe kellett nézniük egy szemléleti váltással a bibliográfiai adatokról való gondolkodásban, valamint ebből kifolyólag egy gyakorlati váltással az új katalogizálási szabványra, a Forrásleírás és -hozzáférésre (*Resource Description and Access, RDA*). Jelen kutatás azt vizsgálta, milyen tapasztalatai vannak a feldolgozó könyvtárosoknak az RDA használatával kapcsolatban, és milyen aktuális problémákat látnak és vitatnak meg, miközben maga az RDA is folyamatos revízió és alakítás tárgyát képezi. A kutatás az RDA alapjául szolgáló elméleti fogalmak, illetve az új Könyvtári Referenciamodell

(*Library Reference Model*, LRM) megértésével kapcsolatos véleményeiket és aggodalmaikat is dokumentálta és vizsgálta. A felmérés a két legnépszerűbb, katalogizálással foglalkozó levelezőlista virtuális környezetében zajlott, ily módon közvetlen és azonnali hozzáférést biztosított a világszerte katalogizálással foglalkozó könyvtárosok által kifejtett véleményekhez. A könyvtárosok tapasztalatainak feltárása céljából, részben a megalapozott elmélet (*grounded theory*) elemeire építve, elvégezték az archivált és az újabb posztok kvalitatív tartomelemzését, majd ezt összevetették az RDA implementációját követő kezdeti időszakban zajlott kutatások szakirodalmával. Az eredmények jelentős véleménykülönbséget mutattak ki a feldolgozó könyvtárosok között, továbbá a bevezetett változtatások megértésének különböző szintjeire mutattak rá. A kutatás emellett rávilágított egy potenciális paradigmaváltásra a katalogizálás, illetve a feldolgozó könyvtárosoktól megkövetelt szaktudás és mentális rugalmasság terén. Ezenfelül mindaz a jelentős mennyiségű tananyag, amelyet a feldolgozóknak el kellett és el kell sajátítaniuk a közeljövőben, arra utal, hogy módfelett nagy szükség van megfelelő továbbképzésre és párbeszédre a feldolgozók és az *RDA Steering Committee* között, amelyet közérthetőbb módon kell folytatni, hogy azok, akik „átlagos feldolgozóknak” nevezik magukat, jobban meg tudják érteni a modellt, és így magabiztos, ne pedig zavarodott művelői lehessenek a katalogizálásnak.

(Autoref.)

30/2021

NAUN, Chew Chiat: Expanding the use of linked data value vocabularies in PCC cataloging. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 3-4., p. 449–457.

A kapcsolattadat-értékszótárak használatának kiterjesztése a PCC-katalogizálás során

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi

A Kooperatív Katalogizálás Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) 2018–2021 közötti stratégiájának egyik célja, hogy kiterjessze a kapcsolattadat értékszótárainak (*linked data value vocabularies*) használatát, kibővítve vagy leváltva

a meglévő metaadatolási gyakorlatot. A stratégia e szótárak nagyobb mérvű alkalmazását irányozza elő a MARC-alapú katalogizálásban és a kapcsolattadat-alapú metaadat-előállítás során.

A PCC a bibliográfiai identitások kezelésében lát kedvező lehetőséget arra, hogy a jelenlegi könyvtári metaadatolási gyakorlatot „kapcsolattadatosítsa”. MARC-környezetben is egyre több azonosító (és kapcsolattadat-URI) illeszthető be a leírásokba – mindez fontos részét képezheti egy jövőbeli natív könyvtári kapcsolattadat-ökoszisztémára való átállási stratégiának. A PCC MARC-URI munkacsoportja 2017 és 2019 között azt indítványozta, hogy a MARC-on belül immár a nem hagyományos adatforrások (pl. *Wikidata*, OCLC-entitások, ISNI, VIAF, *Getty*-szótárak) használatára is legyen mód. Ezzel párhuzamosan a kapcsolattadat-értékszótárak alkalmazása a név-entitásokon vagy a tárgyszavakon túl újabb adatokra is kiterjedt: a Kongresszusi Könyvtár (LC) kapcsolattadat-szolgáltatásában (<https://id.loc.gov/>) több, a hagyományos könyvtári katalogizálásban használt MARC-szótár a megfelelő URI-kkal társítva szerepel. Noha az RDA-URI-k alkalmazása MARC-adatok esetében még nem széles körű gyakorlat, az RDA az értékszótáraival olyan fogalmakat reprezentál a leíró katalogizálásban, mint például a tartalom-, médium- és hordozótípusok, a megjelenés gyakorisága stb. Ezen felül az RDA helyet tart fenn külső szótárak számára a *category of* adatelemek estében, melyekkel például művek, személyek és helyek kategóriáit lehet leírni.

Számos olyan terület van már a MARC-ban, ahol a gyakorlatba ültették a felső korlát nélkül bővíthető szótárak használatát, hogy a címkék, almezők, indikátorértékek, karakterpozíciók számosági korlátozásának feloldásával elérjék a kódolt adatok kívánt granularitását (részletezettségi szintjét). A MARC kapcsolatjelölői alkalmasak arra, hogy az olyan RDA-ban előforduló kapcsolatokat, mint például az *adapted as* vagy a *concordance to*, világosan kifejezzék a bibliográfiai adatokban. Habár e kapcsolatok URI-k segítségével történő összekötése a kapcsolattadat-reprezentációikkal nem történt meg széleskörűen, egy 2017-es MARC-javaslat lehetővé teszi az URI-k ilyen jellegű használatát a \$4 almezőben. 2019-ben az LC és a PCC *Elemcímek a béta RDA Toolkitben* elnevezésű közös munkacsoportja is ajánlásokat fogalmazott meg a bővített RDA ilyen célú alkalmazására.

A MARC-adatok egyik legtöbbit idézett hiányossága, hogy korlátozottan képesek kifejezni hierarchikus

viszonyrendszereket. Például a 008/33 karakterhelyen csak egyféle műfaj adható meg, alműfaj nem. Az ilyen hierarchikus kapcsolatok hagyományosan kifejezhetők egy *authority* fájlban, ám ezek használata többnyire a hozzáférési pontokra korlátozódik. A kapcsolt adatokkal azonban lehetővé válik hasonló struktúrák kifejezése egyéb típusú bibliográfiai adatok esetében is. A bibliográfiai leírások hierarchiával történő kibővítése alapos modellezést kíván, ugyanis a MARC és az RDA értékszótárai jelenleg többnyire csupán minimális hierarchiát képesek visszaadni. Az adatok átláthatóságát is elősegítheti URI alkalmazása bizonyos forrástípusok (pl. szakdolgozatok) azonosítására, *Genre/Form* kontrollált szótárak URI-jainak felhasználásával. Ennek előnye a platformfüggetlenség, vagyis így egy forrástípus azonos módon azonosítható a könyvtári katalógusokban és a nem MARC-alapú repozitóriumban is. Mindez megkönnyíti például a könyvtári *discovery* rendszerek fejlesztését is.

A kapcsolt adatok révén szétválasztható a gépi olvasható adat az emberek által értelmezhetőtől. Az URI-k pontosan meghatározzák a kívánt kapcsolatot, ezek mellett pedig az egyszerűbb címkék alkalmazása az átlagfelhasználó számára is könnyebben befogadható. A könyvtári bibliográfiai adatok szélesebb körű felhasználásának, interoperabilitásának első lépése, hogy a régi MARC-kódolást RDF-reprezentációvá alakítják. A bibliográfiai adatok reprezentálása egy szótár adott regisztrált értékével elősegíti a könyvtári adatok társítását egyéb közösségek által létrehozott adatokkal is. A különböző azonosítók közötti kapcsolattársításokra kiváló példa a VIAF, újabban pedig a *Wikidata*. Az ISNI alkalmazása jóval tágabb területen teszi lehetővé külső adatforrások felhasználását. A MARC-rekordok sok ismétlődő vagy redundáns adatot tartalmaznak. Például az audio CD-k leírásakor a 007-es, a 300-as, a 338-as, a 340-es, a 344-es és a 347-es mező is kitöltésre kerülhet. Alternatívaként URI alkalmazásával lehetne meghatározni például a fizikai formátumot, majd annak tulajdonságait rögzíteni az URI által hivatkozott entitás leírásában. E megközelítés hátránya, hogy jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelően részletes ontológia erre a célra. A MARC-formátum által biztosított, külső adatokhoz történő kapcsolódási lehetőséget nyújtó „horgok” már rövid távon kiaknázhatók, de még van tér hasznos szabványok és modellek kidolgozására.

(Bódog András)

31/2021

SAMPLES, Jacquie – BIGELOW, Ian: MARC to BIBFRAME : converting the PCC to linked data. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 3-4., p. 403–417.

MARC-ból BIBFRAME-re: a PCC-adatok kapcsolt adattá konvertálása

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együtműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Konverzió -formátumé; Szabvány

A cikk a PCC (*Program for Cooperative Cataloging*) szerepét mutatja be a MARC-ról BIBFRAME-re történő átállásban. A jelenlegi konverziós folyamatok közösségspecifikusak: mást használ a Kongresszusi Könyvtár (LC), mást a Svéd Nemzeti Könyvtár és mást a *Share Virtual Discovery Environment* (Share-VDE). Bár a PCC mint program egésze nem rendelkezik saját MARC–BIBFRAME konverziós eljárással, a PCC kapcsolatban áll mind az LC-vel, mind a Share-VDE-vel, mind az LD4P (*Linked Data for Production*) együttműködéssel, egyes PCC-tagkönyvtárak pedig igen aktívan kísérleteznek a BIBFRAME-re való átállással (ideértve az LC tevékenységét). Az LD4P együttműködés következő szakaszában továbbá komoly szerepet fog kapni a BIBCO-nak és a CONSER-nek megfelelő PCC-adatok létrehozása BIBFRAME-ben, mind konvertálva, mind eleve kapcsoltadat-környezetben létrehozva. A PCC részvétele azért is indokolt, mivel az új környezet felvet olyan kérdéseket, melyekre közös válaszokat kell adnunk. Például milyen a jól formált adat ebben a környezetben? Mit tartalmazzon egy BIBFRAME-leírás a jelenlegi tartalmi szabványainkkal összhangban? Milyen szerepet játszanak az RDA, a BIBFRAME és az egyéb szabványok a könyvtári kapcsoltadat-stratégiákban? A kapcsolt adatok kezelését érintő döntések függvényében minek kellene felváltania az olyan jelenlegi etalonokat, mint a BIBCO Szabványos Rekord és a CONSER Szabványos Rekord?

Közben a különböző BIBFRAME-implementációs projektek átléptek az elméleti előkészítő szakaszból a gyakorlati alkalmazásba. Készültek implementációt támogató eszközök, mint például MARC–BIBFRAME konverter vagy BIBFRAME-szerkesztő. A Share-VDE projektjében a gyakorlati szakasz MARC–RDF konverzióval kezdődött, több-

nyire, de nem kizárólagosan BIBFRAME ontológiát használva. A projektben több mint 100 millió MARC rekordot konvertáltak, amiből közel 24 millárd quad (RDF-triplet és proveniencia együttese) született.

A konverzió kulcsfontosságú eleme az URI-kkal való gazdagítás. Ha ugyanis a MARC-ban szereplő karakterláncokat egy az egyben konvertáljuk RDF-re, akkor végeredményben nem léptünk sokat előre. A transzformáció fontos eleme az entifikáció [korábban: ferberizáció; a névváltozást az indokolta, hogy az FRBR-t felváltotta az LRM – a Ref.], vagyis annak a folyamata, hogy entitásokat azonosítunk az adatokban annak érdekében, hogy a megfelelő szótárak és kapcsolatok segítségével leírjuk őket.

Az URI-kkal való gazdagítás nem csak technikai kihívásokat tartogat, legalább ugyanolyan nehéz annak meghatározása is, hogy milyen szótárt használjunk az egyes elemekhez. A döntést elősegítendő a PCC munkacsoportot állított fel azzal a feladattal, hogy térképezze fel a lehetőségeket. A munkacsoport jelentése, az *URI-k létrehozása/szerkesztése és elérése: útmutató közösen használt szótárakhoz és hivatkozási forrásokhoz* hamar nélkülözhetetlen segédletté vált az URI pilot projektek számára. A MARC URI-kkal történő gazdagításán túl ugyanezek az alapelvek érvényesek konverzió esetében is, ezért a PCC-nek előbb-utóbb döntenie kell arról, hogy milyen szótárak használatát engedélyezi a közös rendszerekben. Mivel a BIBFRAME-re konvertált MARC-rekordoknak kompatibilisnek kell lenniük a natív BIBFRAME alkalmazásprofilokkal, a PCC az LD4P csoporttal együtt nagy erőfeszítéseket tett BIBFRAME-alkalmazásprofilok kidolgozására is. Ám azt tapasztalták, hogy például az LC-féle és a Share-VDE-féle BIBFRAME-modell különbségei miatt ezen külső elemek átvétele kihívást jelent. Mindez rámutat arra, hogy a BIBFRAME-konvertereknek alkalmasnak kell lenniük a különböző MARC-ok kezelésére, de egyúttal szükséges lenne az is, hogy szabványosított módon állítsák elő a BIBFRAME-et és a kapcsolódó azonosítókat. Ahogy változások történnek a katalógizálási szabványokban, a BIBFRAME-konverziós folyamatoknak és/vagy az alkalmazásprofiloknak is alkalmazkodniuk kell. Ennek tudatában a PCC-nek célzott BIBFRAME-alkalmazásprofilokat kell kidolgoznia, és eszerint kell adaptálnia a konverziós specifikációkat is.

Az említett projektek révén már működőképes eszközök állnak a könyvtáros szakma rendelkezésére, hogy lecseréljék a MARC-ot a BIBFRAME-re, azaz

egy olyan szabványra, amely megfelelően képes reprezentálni az RDA-t.

(Ilácsa Szabina)

32/2021

STALBERG, Erin [et al.]: Exploring models for shared identity management at a global scale : the work of the PCC Task Group on Identity Management in NACO. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 3-4., p. 428–437.

A közös identitáskezelés modelljei globális léptékben: a PCC NACO-identitáskezelési munkacsoportjának tevékenysége

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Szabvány; Személynév; Testületi név

A szemantikusweb-kompatibilis szabványok és technológiák elterjedésével a könyvtárak egyre növekvő érdeklődéssel tekintenek a különböző típusú azonosítók hatékonyabb összekapcsolására mint a globális közös entitáskezeléshez vezető út felé. A bibliográfiai identitáskezelés (*identity management*) számos közös ponttal bír a Kongresszusi Könyvtár (LC) és a Kooperatív Katalógizálási Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) Név-authority Együttműködése (*Name Authority Cooperative*, NACO) keretében megvalósuló hagyományos könyvtári névauthority-kontrollal, amely megnevezett entitások azonosítását és megkülönböztetését foglalja magában. (Míg a klasszikus authority kontroll jellemzője a preferált, egyedi, ember által olvasható hozzáférési pontok használata, addig az identitáskezelés lényege az entitások azonosítókon keresztül történő megkülönböztetése.)

A cikk a PCC NACO-identitáskezelési munkacsoportjának (*PCC Task Group on Identity Management in NACO*) tevékenységét ismerteti. A munkacsoport főként a PCC egykori tanácsadó testületének 2011 és 2014 közötti munkájára épít, amely a digitális könyvtári projekteknek és a potenciális nem-PCC résztvevőknek a közös authorityk gondozásához történő kiterjedtebb hozzájárulását tűzte ki célul. A testület több korlátozó tényezőt is azonosított; ezek hatására hozták létre a cikkben tárgyalt munkacsoportot, amely kutatásba kezdett a PCC új, hatékonyabb bibliográfiai-identitás-kezelési környezetének kialakí-

tása érdekében. Az egyik első eredmény a *NACO Lite* program, amely az authority munkában vállalt szélesebb körű részvételt szorgalmazza. Kezdetben csak a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájl (LCNAF) használatát tervezték a munka során, később ez kibővült az ISNI (nemzetközi szabványos névazonosító – *International Standard Name Identifier*) alkalmazásának ötletével, amely egy 2017-es pilot projektben öltött testet. Ennek során felszínre került, hogy az ISNI alkalmazása a rekordok létrehozásánál éppolyan lassú folyamat, mint az LCNAF esetében. Bizonyos gondolkodásbeli modelleken is változtatni kellett volna, hogy a közösség alkalmassá váljon az azonosító munkára, ráadásul az ISNI éves tagsági díja is külön terhet rótt a PCC-re. A Francia Nemzeti Könyvtárban tartott ISNI-gyűlés egy könyvtárszakmai irányító testület megalakításával zárult, amely a továbbiakban vizsgálni fogja a könyvtáraknak az ISNI-közösségben betöltött szerepét.

A munkacsoport egy másik erőfeszítése az URI-k gyakoriságának növelése irányul a MARC bibliográfiai és authority adataiban, elősegítve ezzel az átállást a jelenlegi szabványokról a kapcsolt adatok alkalmazására. A MARC rekordok URI-kkal történő gazdagítása megágyazhat a BIBFRAME-re és hasonló ontológiákra való konverzióknak is. A PCC egy másik munkacsoportjával és a MARC Tanácsadó Testülettel együttműködve javaslatokat dolgoztak ki a \$0 és az \$1 almező használatára a bibliográfiai és az authority rekordokban: példának okáért a 100-as mező \$0 almezője LCNAF-azonosítót, \$1 almezője egyéb (pl. VIAF-) azonosítót tartalmazhat. Az azonosítók köre és száma, illetve a 024-es mező kérdése még további tisztázást igényel. A pilot projekt mindazonáltal újabb lépést jelent a kapcsolt adatok használatára a könyvtári katalógusokban.

A munkacsoport kutatási területe legújabbban a *Wikidata* vizsgálatával bővült. Utóbbi a Wikipédia tartalmát strukturált adatokkal feldolgozó platform, amelyet kollaboratív munkában gondolnak, emellett ingyenesen elérhető és nyílt, ellentétben a korábban tanulmányozott regiszterekkel. A platform használatával a Wikipédia-metaadatok learatása egyszerűnek tűnik, gyorsan megmutatózó eredményekkel. Ebből kiindulva a munkacsoport 2019-ben indította el *Wikidata*-pilotprojektjét. Egy sikeres workshop során a résztvevők az intézményükhöz kötődő személyeknek és testületeknek hoztak létre *Wikidata*-azonosításokat.

Az azonosítók alkalmazása az entitások kontrollálására és megkülönböztetésére számos előnnyel jár:

több használható metaadatot biztosít, megkönnyíti ezek előállítását, egyúttal több entitást képes lefedni a források leírásaiban, összehangolva a könyvtári erőfeszítéseket a lehetséges partnerekével. Ebben a feladatban a PCC NACO-azonosításkezelési munkacsoportja oktatói feladatokat is ellát, kiemelt figyelmet fordítva a felmerülő problémákra, akadályokra.

(Bódog András)

33/2021

STANISHEVSKAYA, Irina: Authority work, catalogers, and contemporary authors : results of an online survey. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 3., p. 272–290.

Authority tevékenység, katalogizálók és kortárs szerzők: egy online felmérés eredményei

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Felmérés; Módszertani útmutató; Személynév

A személynevek egyértelműsítése kulcsfontosságú az *authority* tevékenységénél. A szükséges azonosító attribútumok az RDA szerint két fő típusra oszthatók: kötelezően (*core* és *core if*) vagy opcionálisan (*non-core*) megadandó attribútumok. Előbbiek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a név-authority rekorddal a katalogizáló hozzájárulhasson a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájl (LC NAF) adatbázisához.

A kortárs szerzőkkel a katalogizálóknak lehetőségük van közvetlenül is kapcsolatba lépni, tőlük életrajzi információkat kérni, majd ezekkel kiegészíteni az *authority* rekordokat. A hivatalos szabályzatok és ajánlások nem tartalmaznak szabványosított módszereket a katalogizálók számára a szerzőkkel való kommunikációhoz, és a szakirodalomban sem találunk felméréseket a szerzők és a katalogizálók közötti kapcsolatáról. (Noha számos kutatás kiemelte a direkt kommunikáció előnyeit, különös tekintettel az adatvédelmi szempontokra, hiszen a név-authority rekordok olyan személyes adatokat tartalmaznak, mint a születési idő és a nem.)

Jelen tanulmány fő célja annak vizsgálata volt, milyen a katalogizálók és a kortárs szerzők közötti, név-authority tevékenységre irányuló kapcsolat, mennyire érzik komfortosnak a feladatot a katalogizálók, mik a kommunikációs csatornák, kérnek-e a katalogizálók opcionális információkat, szolgálnak-e a szerzők személyes adatokkal, valamint hogyan lát-

ják a szerzőkkel való kapcsolatfelvétel jelentőségét a katalogizálók.

A kutatás szerzője egy 20 kérdésből álló kérdőívet állított össze, amit 2019. április 12. és május 12. között különböző katalogizálással foglalkozó levelezőlistákon terjesztett. Összesen 256 válasz érkezett. Ami a demográfiai megoszlást illeti, a válaszadók legnagyobb hányada (38%) 55–64 éves volt; a legtöbben (74%) felsőoktatási könyvtárakban dolgoztak; 87% a PCC NACO (*Program for Cooperative Cataloging – Name Authority Cooperative Program*) együttműködés tagja volt. A név-authority rekordok kezelésében (1–5-ös skálán) saját bevallása szerint 33% szakértő (ötös szint); 42% négyesre, 18% közepesre, 4% kettesre, 4% egyesre értékelte magát.

95% jelezte, hogy lépett már kapcsolatba kortárs szerzővel az authority munkához, elsősorban a személyazonosság tisztázása, a névazonosságok eldöntése és az információk ellenőrzése érdekében. Ez a fajta kommunikáció azonban nem gyakori: 64% válaszolta azt, hogy alkalmanként keres meg szerzőt, 24% ritkán, 8% gyakran, 4% pedig soha. Arra a kérdésre, hogy miért nem léptek kapcsolatba a szerzőkkel, a válaszadók többsége (82%) az időhiányt, a többiek a társas kommunikációs készségek hiányát (8%), a tapasztalat/felkészítés hiányát (8%), valamint az adminisztratív támogatás hiányát (2%) jelölték meg.

Ugyan a többség (91%) azt állította, hogy ismeri az RDA attribútumait és a név-authority rekordok esetén alkalmazható új MARC-mezőket, de 80% válaszolt úgy, hogy nem kereste meg az adott szerzőt csak azért, hogy teljesebb rekordot hozzon létre. Ettől függetlenül sokan a kapott opcionális attribútumokat rögzítették a rekordokban.

A szerzőkkel való kommunikáció komfortosságát a kitöltők 29%-a ötösre, 34%-a négyesre, 25%-a hármasra, 9%-a kettesre és 3%-a egyesre értékelte. A szabad szöveges válaszok szerint mindenképp hasznos lenne valamiféle útmutató vagy formanyomtatvány ezen a téren. A kommunikáció módját tekintve az e-mailes forma volt a leggyakoribb (99%), a kiadói kontakt (24%), a közösségi média (23%) és a telefon (11%) mellett. A szerző elérhetőségét a válaszadók általában személyes honlapokról (90%), munkáltatói weboldalakról (84%), kiadói információkból (76%), a közösségi médiából (59%) és referensz forrásokból (43%) szerezték meg. A válaszok alapján a szerzők 67%-a együttműködő volt és megadta a szükséges adatokat, 32% részben, míg 1% egyáltalán nem.

A megkérdezett katalogizálók 60%-a válaszolt igen arra a kérdésre, hogy a szerzők kérték-e már bizonyos információik kihagyását rekordjaikból (pl. születési idő, névváltozatok, lakhely, nem, elérhetőség). A szabad szöveges válaszokban a katalogizálók több konkrét kérést is említettek, előfordult például a valódi név közlésének megtagadása álnéven való publikálás esetén, de sokan nem egyeztek bele a születési idejük közlésébe sem. A megkeresett szerzők egy része nem is válaszolt, másoknak adatvédelmi és személyiséglopási aggályai voltak. Mindezek miatt életbevágó, hogy a szerzők is megértsék, miért fontos az authority kontroll, milyen információkra van szükség, és ezeket hogyan használják és teszik közzé. A folyamathoz mindenképpen hasznos lenne PCC NACO-útmutatók kidolgozása és elérhetővé tétele az érdekelt felek számára.

(Molnár Bence)

34/2021

STEGAEVA, Mariâ Vital'evna: Katalogizaciã v cifrovuú èpohu : praktika Prezidentskoj biblioteki im. B. N. El'cina
In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2020) 2., p. 24–38.

Res. angol nyelven

Katalogizálás a digitális korban: a Jelcin Elnöki Könyvtár gyakorlata

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Közgyűjtemény; Módszertani munka; Nemzeti könyvtár; Szabvány; Továbbképzés

A Jelcin Elnöki Könyvtárban (a továbbiakban: JEK) a beérkező források bibliográfiai feldolgozása a nemzeti katalogizálási szabályok és szabványok, adatformátumok és indexelési/annotálási módszerek szerint történik. A JEK elektronikus katalógusa az állományában lévő minden forrásról tartalmaz információt, jelenleg (2020-ban) mintegy 800 ezer rekordot. A rekordok az országos szabvány szerint készülnek: tartalmazzák az alapvető metaadatokat, a speciális dokumentumtípusok és a saját előállítású források metaadatai pedig kiegészülnek tájékoztató jellegű annotációval is. A katalogizálás a JEK információs rendszerére és az OPAC-Global programrendszerre épül. Az évente előállított és felülvizsgált rekordok száma több mint 45 ezer, ebből 25 ezer saját előállítású. A 2010 óta épülő *authority* fájlban a leírás va-

lamennyi eleme szerepel; tartalma több mint 36 ezer, évi gyarapodása 4 ezer tétel.

A JEK integrált, a könyvtári anyagok, levéltári dokumentumok és múzeumi tárgyak digitális másolatait tartalmazó állományának építéséhez, a források leírásához új módszereket kellett találni. A könyvtár kezdeményezésére ágazatközi munkacsoport alakult a könyvtári, levéltári és múzeumi források egységes, a nemzetközi szabványoknak megfelelő leírásához szükséges elvek és eljárások kidolgozására. A munka első szakaszában a levéltári anyagok, ezt követően a múzeumi tárgyak feldolgozásához szükséges útmutatókat állították össze a vonatkozó nemzetközi szabványok – EAD, ISAD (G), ISAAR (CPF), CCO – lefordítása után, beleértve mindkét esetben a RUSMARC formátum megfelelő kiegészítését. A módszertani anyagok azzal a céllal készültek, hogy a bibliográfiai feldolgozást végző orosz intézményeket olyan szabványos eszközökkel lássák el, amelyek lehetővé teszik a levéltári és múzeumi anyagok leírását és közzétételét a könyvtári katalógusokban.

A JEK módszertani központként is működik, feladatai közé tartozik a különböző tematikus gyűjtemények feldolgozásához szükséges anyagok előállítását. Példaként említhetők a nagy honvédő háború dokumentumaihoz, tárgyaihoz kapcsolódó *Emlékezés a Nagy Győzelemre* gyűjtemény, a *Mozi évében* (2016) a XX. század eleji dokumentum- és művészfilmekhez tartozó gyűjtemények, vagy a 2014-es téli olimpiához és a 2018. évi labdarúgó világbajnoksághoz tartozó gyűjtemények feldolgozásához összeállított anyagok. Új feladat a történelmi magánlevéltárak anyagainak leírásához és indexeléséhez szükséges módszertan megalkotása.

A *RUSMARC példákon* című oktatási-módszertani segédletsorozat folytatásaként számos módszertani anyag jelent meg. A jövőben a fényképek (eredetiek és digitális másolatok), digitális fényképek és fényképalbumok feldolgozásához készülnek ajánlások. A módszertani feladatok közé tartozik a könyvtáraknak nyújtott konzultáció, továbbá a részvétel a szövetségi szintű projektekben és a szabványosítási munkákban. A képzés terén a JEK szemináriumok szervezésével és laboratóriumok kialakításával járul hozzá a Nemzeti Elektronikus Könyvtár fejlesztéséhez. A Szentpétervári Állami Kulturális Intézettel együttműködve a JEK szakmai továbbképzési programokat indított, és nyílt hozzáférésű felületén az előadások egy részét videón rögzítve elérhetővé tette. A LIBNET központtal együtt kidolgozta *Az elektronikus források közös katalógusa* projekt koncepcióját és a szükséges mód-

szertani anyagokat, a JEK-kel állománygyarapítási együttműködést tervező könyvtárak számára pedig a webkatalogizálást előkészítő, előzetes válogatás technológiáját. A JEK emellett a levéltári anyagok katalogizálása és a kulturális örökség feldolgozása témájában is szervezett képzéseket, webináriumokat. A JEK munkatársai az IFLA két állandó munkacsoportjában vesznek részt, kezdeményezésükre a UNIMARC formátum kibővült a levéltári anyagok és a múzeumi tárgyak feldolgozhatóságával. Új stratégiai irányt jelent a digitális gyűjtemények mint katalogizálandó tárgyak leírására szolgáló modellek kidolgozása. 2019-ben elkészültek a szükséges tudományos-gyakorlati segédletek, az előadások tematikái és a képzési programok. A jövő feladatai között szerepel a METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) szabvány bevezetése is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 7, 9, 11, 13, 27, 66

Katalógusok

Lásd 3, 9, 25, 66

Információkeresés

35/2021

SCHULTHEISS, Sebastian [et al.]: Known-item searches and search tactics in library search systems : results from four transaction log analysis studies. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102202

Már ismert tételek keresése és keresési taktikák a könyvtári keresőrendszerekben: négy tranzakciónapló-vizsgálat eredményei

Gépi információkeresési rendszer; Használó; Használói szokások; Online információkeresés; Relevancia

A használók könyvtári keresőrendszereken belüli keresési interakcióinak jobb megértése kulcsfontosságú a találati eredmények rangsorolásának fejlesztéséhez. Azáltal, hogy az ún. *known-item* keresésekre (már ismert tételek keresésére) és a keresési taktikákra összpontosítunk, számottevő javulás érhető el. A felhasználói viselkedés minél jobb megértése érde-

kében a szerzők négy tranzakciónapló-vizsgálatot végeztek el, melyek több mint 4,2 millió keresési alkalmat (*search session*) foglaltak magukban két német könyvtári információkereső rendszerből. Az eredmények szerint a keresési alkalmak meglehetősen rövid lefolyásúak; a használók rendszerint rövid lekérdezéseket futtatnak, és nem lépnek túl a keresőmotor első találati oldalán (*search engine result page*, SERP). A leggyakrabban alkalmazott keresési taktika a lekérdezés kibővítése volt (*exhaust*). A *known-item* kereséseket tekintve világossá válik, hogy ez a lekérdezéstípus nagy jelentőséggel bír. Az összes lekérdezésből 38% és 57% közötti a *known-item* lekérdezések aránya. E lekérdezések leggyakrabban elemei a címek vagy címrészletek voltak, akár önmagukban, akár a szerző nevével kombinálva. A sikertelen *known-item* keresések okozói gyakran a rendszerben nem elérhető tételek voltak. A kutatás eredményeit könyvtárak és könyvtári rendszerek forgalmazói használhatják rendszereik továbbfejlesztésére, illetve új rendszerek tervezésekor egyaránt. A jövőbeli kutatásoknak a naplózási adatok (*log data*) mellett ki kellene terjedniük a használatot érintő háttérinformációkra is, például használói kérdőívek alkalmazásával.

(Autoref.)

Lásd még 28, 65, 66

Olaszszolgálat, tájékoztatómunka

36/2021

CHESLEY, Camille – LOWE, Amanda M. – PUZIER, Lauren: Can you see me now? Engaging distance learners through virtual reference consultations. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102199

Látsz engem? A távoktatásban tanuló hallgatók elérése virtuális referenz konzultációkon keresztül

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció-használókkal; Marketing; Olvaszszolgálat; Referenz; Szoftver; Tájékoztató munka; Távoktatás

A távoktatás elterjedésével egyre nagyobb figyelmet kapnak a felsőoktatási intézmények „távoli”, azaz nem a campuson tanuló hallgatóinak igényei. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) útmutatásaiban hangsúlyozza, hogy minden hallgatónak

ugyanolyan jogokat és szolgáltatásokat kell biztosítani, bárhol is legyenek részt az oktatásban. Ebbe természetesen beleértendő a személyes kapcsolat formájában nyújtott tájékoztatói szolgáltatás is. A *University at Albany* kutatóegyetem mintegy 20 ezer hallgatója között is növekvő számban vannak jelen a távoktatásban részt vevők. Az egyetemi könyvtárakban 60 könyvtáros és 26 fős támogató személyzet dolgozik, és 2004 óta működtetnek virtuális tájékoztatót chaten és e-mailben. Közkedvelt a hatvan perces személyes konzultációs szolgáltatásuk (*Personalized Assistance With Searching*, PAWS), melyre online időpontfoglalással lehet bejelentkezni. A „távoli” hallgatókra való tekintettel a könyvtárosok elhatározták a PAWS virtuális alternatívájának kidolgozását, és a megvalósításra egy pilot programot indítottak.

Elsőként egy négy könyvtárosból álló munkacsoport hoztak létre. A hallgatók igényeinek felmérése után olyan videokonferencia-alkalmazást kerestek, melynek van képernyőmegosztási funkciója, és mobil eszközön is használható. A megkérdezett érdekelt felek (könyvtárosok, hallgatók, oktatók) hasznosnak és támogatandónak ítélték a kezdeményezést, noha a könyvtárosok aggodalmaikat fejezték ki az időbeosztás miatt, és fontosnak gondolták a kiválasztandó technológia előzetes begyakorlását. A munkacsoport közvélemény-kutatást végzett a legmegfelelőbb időszávról is: a válaszadók több mint fele a reggel 8-tól 12 óráig tartó időszakot tartotta ideálisnak, de közel 30% az esti órákat (17:00–21:00) pártolta. A videós referenz lebonyolításában szóba jöhető négy szoftver közül szigorú kritériumok alapján (kapcsolódás gyorsasága, hangminőség, videó- és chatlehetőség, képernyő- és fájl megosztás, mobil eszközön való használhatóság), valamint alapos tesztelés után végül a *Join.me* bizonyult a legmegfelelőbbnek. A könyvtárosokat kiképezték a használatára, valamint útmutatót készítettek a webkonferencia-tartás és az időpontfoglalás menetéhez. (A használók számára semmilyen szoftver letöltése nem szükséges sem a videós tájékoztató, sem az időpontfoglalás esetében.) A hatékony marketing nagyon lényeges kérdés volt, hiszen hiába vannak jó tapasztalataik a könyvtárosokkal a használóknak, a könyvtár adatbázisairól vagy nincs is tudomásuk, vagy egyszerűbbnek találják a nyílt, webes források keresését. A könyvtárosok ezért együttműködtek az online kurzusok oktatóival, a honlapon is kiemelték az új szolgáltatást, illetve a PAWS időpontfoglaló űrlapján is választhatóvá tették a virtuális konzultáció lehetőségét. Az ered-

mények követhetősége érdekében az addigi statisztikai rendszert kiegészítették az online konzultációk adatainak gyűjtésével. Kidolgozták az utánkövetés kérdőívét, melyben a hallgatók elégedettségére, a bizalom mértékére és az online forma választásának okára kérdeztek rá.

A virtuális szolgáltatás kísérleti programja 2018 novemberétől 2019 augusztusáig tartott, hétköznap reggel 9 és délután 5 között, az online szakok hallgatóit megcélözva. Ez idő alatt az összesen négy jelentkezőből végül kettő vett részt a lefoglalt időpontban a virtuális tájékoztatási alkalmon, ennek dacára a pilot projektet a könyvtár sikeresnek értékelte. A szoftver kiválóan működött, a használók elégedettek voltak az online tájékoztatással, és egyszerűnek találták az időpontfoglalás menetét is. A könyvtárosok tapasztalatai is pozitívak voltak. A videoreferenz több lehetőséget adott a kérdések kifejtésére, és közvetlenebb kapcsolatot biztosított a használóval, mint a chat vagy az e-mail. A lemondások valószínűleg elkerülhetőek lettek volna, ha a szolgáltatást a hivatali időn túlnyúlóan, vagy hétvégén tudták volna kínálni. A marketing nehéz feladat; a jövőben kifizetődőbb lehet a könyvtárak számára az oktatók közbeiktatása helyett a közösségi médiában folytatott közvetlen marketing, a célzott levelezőlisták, elektronikus képeslapok kiküldése. A rugalmassághoz hozzájárulhatna, ha a kora reggeli és az esti órákban is elérhető lenne a szolgáltatás. A folytatáshoz mérlegelni kívánják a *Springshare* új, *Zoom* alkalmazással bővített videochat-szolgáltatásának használatát, valamint a virtuális videoreferenz használói körének kiterjesztését az összes hallgatóra.

Két további fontos tanulság is levonható a projektből: egyfelől a jelenlegi közegben, ahol a technológiai óriáscégek felületein világszerte naponta több milliárd videochat zajlik, a könyvtáraknak is fel kell készülniük a hasonló eszközökkel megvalósított személyes, online szolgáltatásokra. Másfelől az elterjedt vélekedéssel szemben, amely szerint a *Google* leváltja a könyvtárosokat, a használóknak ma is igényük van arra, hogy személyes találkozás és beszélgetés keretében kapjanak élő emberektől tájékoztatást, információt.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 46, 52

Kölcsönzés

37/2021

HSIAO, Chun-Hua [et al.]: Borrowing books from a convenience store? An innovative library service. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 38. (2020) 3., p. 537–553.

Könyvkölcsönzés a vegyesboltból? Egy innovatív könyvtári szolgáltatás

Felmérés; Igény; Kölcsonzés -önkiszolgáló; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

Egy 2018. évi statisztika szerint Tajvanon az előző évihez képest nőtt a hagyományos papíralapú könyvek kölcsönzése, az e-könyvet olvasók száma pedig meredeken emelkedett. Ez ráirányította a figyelmet arra, hogy a könyvtári szolgáltatásokban változtatásokra lehet szükség, így hasznos lehet az önkiszolgáló technológia alkalmazása, például forgalmas helyeken (vasútállomásokon stb.) elhelyezett kioszkok üzembe helyezésével a könyvek kikölcsönzése és visszavétele céljából. Az új szolgáltatások olvasói fogadtatása új témát jelent a kutatók számára.

A Tajpeji Városi Könyvtár Tajvan egyik legnagyobb közkönyvtára, 7 milliós állományából 2018-ban 17 millió kölcsönzést regisztráltak. A könyvtár 2016-ban korábbi, „Minden vegyesbolt az én könyvtárom” nevű kísérleti programját kölcsönzési műveletekkel bővítette. Az új szolgáltatást 200 tajvani dollár (kb. 6 dollár) letéti díj fejében lehet igénybe venni; egyidejűleg legfeljebb 5 könyv kölcsönözhető. Az „online rendelés” és az „elvitel” funkciók használata után az olvasó átveheti a könyvet a közeli vegyesboltban. Arról, hogy a könyv megérkezett, e-mail vagy szöveges üzenet tájékoztat. A visszavétel hasonlóképpen történik, a kioszkon lévő „visszavétel” gomb megnyomása után az olvasó bizonylatot kap, kifizeti a szállítási költséget (ez utóbbit 2017 decemberében eltörölték), majd a könyvet a bolt alkalmazottja átveszi, és visszajuttatja a könyvtárba. Ez a megoldás mindegyik érintett félnek hasznos: a kölcsönzés 24/7 üzemmódban működik, a boltban pedig az olvasó egyúttal vásárolhat is valamit.

A szerzők célja annak vizsgálata volt, milyen tényezők befolyásolják az új szolgáltatás igénybevételét. A kutatás a vegyesboltokban található *ibon* automataknak használatára terjedt ki. Azt feltételezték, hogy a szolgáltatás igénybevételének szándékára az olvasó neme mellett az alábbiak vannak hatással: viselkedé-

si kontroll a szituáció felett; interakció a bolt alkalmazottaival; értékek: hasznosság, kényelem, anyagi szempontok.

A kutatáshoz egy észak-tajvani egyetem hallgatói körében végeztek felmérést (akik jártasak az internet és az önkiszolgáló gépek használatában). A papíralapú kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt. A 440 kérdőívből 404 érkezett vissza. A válaszokból kiderült, hogy vegyesboltba a hallgatók közel 90%-a hetente többször megy, míg könyvtárba több mint 30%-uk csak fél évente egyszer jár. A kérdőívek feldolgozása, majd a feltételezések tesztelése a LISREL statisztikai elemzőprogrammal történt. A számítások szerint az új szolgáltatás igénybevételi szándéka szignifikáns összefüggést mutatott az öt figyelembe vett változóval (összesen 78%-ot érve el). Kiderült, hogy a legnagyobb szerepe a viselkedési kontrollnak van; fontos az interakció a bolt alkalmazottaival; végül a férfi és női olvasók válaszaiban különbségek voltak felfedezhetők. (A nők esetében nagyobb volt az összefüggés a szolgáltatás használatának szándéka és a kontroll, illetve az interakció között, míg a férfiak esetében a kontroll mellett szerepet kapott a kényelem és a hasznosság.) Míg a feltételezett értékek közül a válaszadók számára a kényelem fontos volt, a hasznosság már kevésbé, az anyagi szempontok pedig szinte nem játszottak szerepet. Ennek oka az lehet, hogy egyfelől a felmérést egyetemi hallgatók körében végezték, akiknek könnyebb könyvtárba menniük, másfelől Tajvanon a legnagyobb a vegyesboltok területi sűrűsége a világon.

A kutatásokat a jövőben más csoportokkal (idősek, kisgyermekesek, dolgozó felnőttek) érdemes folytatni. A vegyesboltokban lévő könyves kioszkok a fent azonosított kulcstényezők figyelembevételével, a gyorsaságra, a kényelemre és a személyre szabhatóságra fókuszálva jelentős mértékben hozzájárulhatnak a könyvtárak marketingstratégiájához és a szolgáltatások kibővítéséhez.

(Viszocsekné Péteri Éva)

38/2021

ROSE-WILES, Lisa M. – SHEA, Gerard – KEHNEMUYI, Kaitlin: Read in or check out : a four-year analysis of circulation and in-house use of print books. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 4., 102157

Helyben olvasás vagy kölcsönzés: a nyomtatott könyvek négyévnvi forgalmazásának elemzése

Állomány használata; Felsőoktatási könyvtár; Helyben-olvasás; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

Napjainkban a felsőoktatási könyvtárak többségében csökkenő tendenciát mutatnak a kölcsönzési statisztikák, ám a vizsgálatok ritkábban veszik figyelembe a helyben használatot. A New Jersey-i Seton Hall Egyetem egyéves, 2016-ban publikált pilot kutatása kimutatta, hogy bár kétségtelen a kölcsönzések számának visszaesése, a helyben használat jelentős mennyiségben (kb. 30%) hozzájárul az állomány forgalmazási statisztikájához. A cikk az egyetem Walsh Könyvtárában 2015 és 2018 között történő dokumentumforgalmazást (helyben használatot és kölcsönzést egyaránt) vizsgáló kutatás eredményeit ismerteti, a könyvtári törzsgyűjteményre és a referenz gyűjteményre szorítkozva (azaz nem tér ki a folyóiratok, a különgyűjtemények és a kötelező irodalom használatára).

A kutatáshoz az adatokat az OCLC *WorldShare Management System* integrált rendszer éves összesítései, valamint a könyvtárosok helyben használatot mérő statisztikái szolgáltatották. Az adatokat Excelben elemezték a könyvtár gyűjteményrészei, olvasói csoportok és tárgyi osztályozás szerint. A négyéves periódus során a teljes dokumentumforgalmazás 37%-kal esett vissza (15 383-ról 9624-re). A dokumentumforgalmazás évről évre csökkent; a törzsgyűjtemény kölcsönzése összesen 23%-kal esett vissza, a törzsgyűjtemény helyben használata 66%-kal, a referenz művek (helyben) használata pedig 79%-kal. Míg a forgalmazott könyvek aránya 2015-ben 3,9%-ot tett ki a teljes vizsgált állományon belül, ez a szám 2018-ban már csak 2,5% volt. A négy év alatt összesen 30 746 egyedi címet kölcsönöztek a törzsgyűjteményből, 11 249 törzsgyűjteményi címet helyben használtak, és 406 referenz művet olvastak helyben. Az összes regisztrált dokumentumforgalmazásnak a helyben használat 26,5%-át tette ki.

A nyomtatott könyvekkel párhuzamosan 2015 és 2018 között az *EBSCO Academic eBook* és a *ProQuest Academic Complete* e-könyv-gyűjteményeiben is jelentősen csökkent a használat mértéke: 23%-kal, illetve 32%-kal.

Olvasói csoportok tekintetében leginkább (34%-kal) az alsóbbéves hallgatók körében esett vissza a kölcsönzések mértéke; legkevésbé a könyvtárközi kölcsönzések száma csökkent, így ezek 2018-ban már az összes kölcsönzés 38%-át tették ki.

Ami a témakört illeti, a törzsgyűjtemény kölcsönzési adataiban a legtöbb területen csökkenő tendenciát figyeltek meg, kivéve az általános műveket, amikor 2017-ben e kis gyűjteményrésznek egy megközelíthetőbb helyre való áthelyezése 71%-kal növelte a használatot. Kis mértékben szintén növekedett az üzleti (+19%), az oktatási (+10%) és a politológiai (+4%) tárgyú könyvek kölcsönzése. Nagyobb tudományterületek szerint vizsgálva a számokat, a társadalomtudományi művek kölcsönzése viszonylag egyenletesnek tekinthető, ellenben a műszaki-természettudományi és a bölcsészettudományi művek kölcsönzési adatai egyaránt közel 30%-kal csökkentek. (A bölcsészettudományi művek teszik ki a törzsgyűjtemény kétharmadát.)

Helyben használat esetén a törzsgyűjteményben az általános műveknél mérték a legjelentősebb csökkenést, szöges ellentétben e gyűjteményrész kölcsönzési statisztikájával. A történeti, jogi, hadtörténeti és gyógyászati témájú könyvek helyben használata is jelentős mértékű, több mint 75%-os csökkenéssel járt. A főbb tudományterületeket tekintve a társadalomtudományi és műszaki-természettudományi művek helyben használata a töredékére, a bölcsészettudományi műveké közel az egyharmadára esett vissza. A referenz gyűjtemény (helyben) használata is drasztikus visszaesést mutatott (elsősorban a műszaki-természettudományi területen), bár itt maga az állomány mérete is csökkent az apasztásoknak és áthelyezéseknek köszönhetően.

Annak érdekében, hogy megvizsgálják, hogy a dokumentumhasználat visszaszorulása összhangban van-e a könyvtárlátogatások számának és az egyetemre beiratkozó hallgatók létszámának változásával, ellenőrizték a beléptetőrendszer és a beiratkozások adatait. Az eredmények nem támasztották alá a hipotézist: a beiratkozók száma még növekedett is (4%-kal), a könyvtárlátogatások száma pedig jóval csekélyebb mértékben (17%-kal) csökkent, mint a dokumentumforgalmazásé.

2018 elején az új könyveket – amelyeket fizikailag is külön helyeztek el – különálló elhelyezés megadásával kezdték el katalogizálni az integrált rendszerben, így egyedileg tudtak statisztikát készíteni róluk. Az év során beérkezett 1151 új könyv 14%-át (159 db) kölcsönözték ki, és 10,5%-ukat (121 db) használták helyben. 2018-ban tízszer jobb volt új könyvek kölcsönzési kihasználtsága (24%), mint a vizsgált állomány többi részéé (2,4%). Az új állományrész elsősorban az oktatók körében bizonyult népszerű-

nek, hozzájuk kötődött az új könyvek kölcsönzéseinek 33%-a.

Az adatok egyértelműen kimutatják, hogy a könyvtárhasználat visszaesése nem a könyvtári e-könyvek számlájára írható, és az egyetem demográfiai változásaival sem áll kapcsolatban. A szerzők feltételezik, hogy a használat csökkenése az alsóbbévesek olvasási szokásainak megváltozásával, valamint a kurzusok olvasmánylistáin szereplő kevesebb könyvvel lehet összefüggésben. A gyűjtemény használatát aktív figyelemfelkeltés (pl. feltűnően kihelyezett új könyvek, olvasásnépszerűsítő kampányok) segítségével, továbbá a fizikai és virtuális böngészés megkönnyítésével lehet serkenteni.

(Bódog András)

Lásd még 62

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 38, 64

Tájékoztatói eszközök

39/2021

BAYER, Ulrike: 1969/2019 : 50 Jahre nationalbibliographische Erfassung der Drucke des 16. Jahrhunderts im deutschen Sprachraum : ein Einblick in die VD 16-Arbeitsstelle In: Bibliotheksmagazin. – (2020) 2., p. 65–68.

1969–2019: 50 éves a német nyelvterületen készült XVI. századi nyomtatványok bibliográfiai számbavétele – bepillantás a VD 16 munkálataiba

Adatbázis; Antikva; Antikva-bibliográfia; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Nemzeti bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia

Az ötvenedik évforduló jó alkalom arra, hogy szó essen a legkorábbi retrospektív nemzeti bibliográfiai projektről, melynek eredménye 25 kötetben látott napvilágot (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts: VD 16*, 1983–2000). Az anyag immár adatbázisban is hozzáférhető a <https://www.bsb->

muenchen.de/kompetenzzentren-und-landesweitedienste/kompetenzzentren/vd-16/ címen.

50 év után is jelentenek be még ismeretlen nyomtatványokat a müncheni központi szerkesztőségbe, így 2018-ban az *Anhaltische Landesbucherei Dessau* a *Wittenberger Gesangbuch* két példányát (III. György dessauai őrgróf könyvtárából), vagy a Poznańi Egyetemi Könyvtár a *Melchior Sachse* erfurti nyomdájából származó *Jesus Sirach [Ben Szira]* ismeretlen változatát; sok új nyomtatványt jelentett be a koblenzi Gorres Gimnázium Alapítvány könyvtára is, például egy eddig ismeretlen Terentius-kiadást (*Melanchthon* kommentárjaival). A mai napig 352 könyvtár jelentett be unikumot, illetve hasonlította be anyagát a VD 16-ban. Minél szélesebb a vonzáskörzet – beleértve az iskolai és egyházi könyvtárakat vagy az arisztokraták könyvtárait –, annál előbb pótolhatók a hiányok, melyek a fő projektszakaszban részt vevő nagykönyvtárak (*Bayerische Staatsbibliothek München*, *Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*, *Forschungsbibliothek Gotha*) állományának korlátaiból fakadnak.

A VD 16 munkájába való bekapcsolódást nemcsak a VD 16 adatbázis egyszerű hozzáférhetősége könnyíti meg, hanem a címleírásokhoz tartozó digitalizált példány is. Ez lehetővé teszi a VD 16-ban szereplő tétel és a saját példány összevetését, nemcsak a régi könyvekkel foglalkozó könyvtárosok, hanem az önkéntesek számára is, akik egy rövid képzést követően be tudják jelenteni a címeket. (A VD 16-központtól a kérdéseikre gyorsan választ kapnak, illetve a bibliográfiai leíráshoz szükséges adatokat vagy képeket is elküldik nekik.) A könyvek kézbevétele elkerülhetetlen, mert csak így lehet megbízhatóan leírni a kiadás-változatokat. A könyvtárak minden „rendellenességet”, eltérést, illetve új változatot, valamint a kiemelt fontossággal bíró oldalak másolatát beküldik a VD 16-központba a magyarázó információkkal együtt; ez szavatolja a bibliográfiai adatbázis magas minőségét. A DFG digitalizálási programja (*Digitalisierung der in nationalen Verzeichnissen VD 16 / VD 17 nachgewiesenen Drucke*) új lendületet adott a VD 16-nak. Nyilvántartásai megbízható alapot biztosítanak a kooperatív digitalizálás keretében a prioritások kijelöléséhez és a munkamegosztáshoz. A digitalizálási szándék feltüntetése a VD 16 adatbázisban 2006-tól lehetséges annak érdekében, hogy elkerüljék a többszörös digitalizálást. Az adatbázis 70 000 tételéhez tartozik immár legalább egy digitális reprodukció; az azonosító VD 16-számokhoz kapcsolt URN/URL-ek automatikusan bekerülnek a VD 16 adatbázisba, így

a digitalizált példányok elérhetővé válnak a címleírások alatt sorakozva. (A nemzeti bibliográfia célja a címek listájának teljessé tétele, nem a létező összes példány számbavétele.)

Amióta a VD 16-ot az ALEPH rendszerbe migrálták, az állományadatok, illetve az URL/URN-ek Excel- vagy Word-fájlokban gyűjthetők és beküldhetők „egy gombnyomással”. Bármennyire időtakarékos is ez a módszer, nagy odafigyelést igényel az adat-szolgáltatók részéről, mivel az adatokért a bejelentő könyvtár a felelős.

A nyomtatott VD 16-ban a „vezető példány” egy fototechnikai másolaton, a bal alsó sarokban szerepel. Ez az információ az adatbázisban nem érhető el egykönnyen, ezért időről időre érdemes elővenni a nyomtatott VD 16-ot. Sajnos az egységesített címek sem követhetők az adatbázisban úgy, mint a nyomtatott bibliográfia mutatóiban. Az adatmodellváltásnak köszönhetően azok a (nem önálló) művek, amelyeknek önálló leírása volt a nyomtatott bibliográfiában, az adatbázisban integrálódtak a vonatkozó tételbe, és csak a lábjegyzetekben találhatók meg.

Speciális adatbázisként a VD 16-ot is többször kellett frissíteni és a tágabb „környezet” igazítani. Az RDA-val összefüggésben és a MAB-ról a MARC-ra történő áttérés miatt változások várhatóak a terminológia terén, illetve kívánatos a kapcsolódás az egységesített besorolási adatokhoz (az egységesített személynevekhez már 2006-ban csatlakoztak, de a kiadóhelyek/nyomdák esetén megtartják a VD 16-beli megoldásokat).

(Murányi Lajos)

40/2021

HOLLENDER, Martin: Spröde Anmutung, goldener Inhalt: Personalbibliographien In: Bibliotheksmagazin. – (2020) 2., p. 53–56.

Visszafogott külső, arany tartalom: a személyi bibliográfiák

Általános tudományos könyvtár; Bibliográfia; Biobibliográfia

A Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz*) vezető munkatársa cikkében a személyi bibliográfiákról ad áttekintést, elsősorban könyvtára állományából vett, illetve *Heinrich Heinével* kapcsolatos példákkal. Míg egy író életműve a szubjektív személyi bibliográfia tár-

gya, az életrajzról szóló tanulmányokat az objektív személyi bibliográfia tárja fel – bár a személyi bibliográfiák többnyire „a kettőt egyben” kínálják. A személyi bibliográfia tartalmazza a kiadásokat – az egyes műveket és a gyűjteményes kiadásokat –, a leveleket, fordításokat, az emlékművek irodalmát, az adott személynek ajánlott vagy róla írt verseket stb., ezt követi a róla szóló irodalom (általános irodalom, emlékbeszédek, az illető munkássága, világképe, kortársaihoz és az egyes országokhoz, városokhoz fűződő kapcsolatai stb.).

Jellemző, hogy egy kiemelkedő személyiségnek nemcsak többkötetes, hanem többféle bibliográfiát is szentelnek (időrendi, betűrendes, tartalmi alapon szerkesztett). Érdekes a kultúrtörténet nagyjai esetében egyes részterületekre koncentrálni, például a fordításokra (pl. *Sherlockiana 1894–1994. Eine Bibliographie deutschsprachiger Sherlock-Holmes-Veröffentlichungen*), egyes kérdések irodalmára (pl. *Dickens and gender*), vagy egy időszakra (pl. *Hamlet in the 1950s*), esetleg csak a recepciótörténetre (pl. *Christopher Columbus in world literature. An annotated bibliography*), de a bibliográfia lehet regionális jellegű is (pl. *Die chinesischsprachige Hegel-Rezeption von 1902 bis 2000. Eine Bibliographie*). Az évek alatt a *Staatsbibliothek*ben a személyi bibliográfiákat mindig a teljesség igényével gyűjtötték. Az *Unter den Linden*en lévő épületben az emberi kultúra kezdeteitől (pl. *Pythagoras. An annotated bibliography*) a modernitásig tartó időszaknak 3500 személyi bibliográfiája, a *Potsdamer Straßén* a modernség idejének és a jelen kornak 2700 személyi bibliográfiája van. (Pl. a „D” betűnél található az *Unter den Linden*en *Dante, Diderot, Descartes, Alexandre Dumas, Dürer, Dosztojevszkij, Dimitrov és Dreyfus*, a *Potsdamer Straßén* pedig *Marguerite Duras, Jacques Derrida, Willi Daume, Walt Disney, Alfred Döblin, James Dean és Eugen Drewermann*.) Növekszik az egy-egy nagy alkotóról szóló bibliográfiák száma is: *Nietzschéről* 14, *Kierkegaardról* 16, *Goethéről* 27, *Shakespeare-ről* közel 100 kötet szól. (Mivel a nők mindig is alulreprezentáltak voltak a férfiak uralta irodalomban és tudományban, kevés bibliográfia készült nőkről, de *Helene Lange, Maria Montessori, Henriette Davidis, Christine de Pizan, Hildegard von Bingen, Joanne K. Rowling, a Bronte nővérek, Selma Lagerlöf és Christa Wolf* rendelkezik személyi bibliográfiával.) A Kelet-Európa-olvasóteremben 1300, a Térképtár olvasójában 214, az Orientalisztika olvasóteremben 330, a Gyermek- és ifjúsági irodalom olvasótermében 150 kötetet helyeztek el. A könyvtár

személyibibliográfia-gyűjteménye mindent egybevetve összesen közel 8000 kötetet számlál, melyek a műfajból fakadóan csak a művek címet, kiadási évét, a megjelenés helyét és az oldalszámot tartalmazzák. A személyi bibliográfiák túlnyomó része azonban nem önálló, hanem „rejtett”, azaz gyűjteményes kötetben (pl. egy évfordulóra megjelent *Festschrift*ben) vagy folyóiratokban jelenik meg. Vannak alkotók, akiknek munkája kiemelkedően fontos a kutatás szempontjából, mégsem részesültek abban a szerencsében, hogy valaki feldolgozza írásaikat, mert a bibliográfiakészítés fáradságos és időigényes munka. (Ugyanez igaz a használókra is: a bibliográfiák átfogó feldolgozása unalmas és nehézkes a legtöbb kutató számára a sok rövidítés, szimbólum és hivatkozás miatt.) Másokról viszont, akikről nem is gondoltuk volna, komoly bibliográfiák készültek. Annak, hogy valakiről miért születik bibliográfia, időnként van (tudománytörténeti) jelentősége és hatása. (Pl. sok kisebb költőt, vagy egykori nagyokat, akiket már elfelejtett az olvasóközönség, kiválóan feldolgoztak bibliográfiai szempontból.) A személyes elkötelezettség, valamint a kitelepítettek és elűldözöttek által képviselt német kulturális örökség kutatásának törvényi és pénzügyi támogatása is szerepet játszhat a bibliográfiakészítésben.

A nyomtatott bibliográfiák fénykora már a múlté, hiszen aligha lehetne könnyebben, jobban és gyorsabban elkészíteni egy bibliográfiát, mint elektronikus formában: a digitális bibliográfia kereshető, javítható, frissíthető, és feleslegessé teszi a terjedelmes név- és tárgymutatókat. Ezért nem meglepő, hogy az *Arisztotelészről* és *Spinozáról, Dantéről és Goethéről, Hölderlinről* és *Shakespeare-ről* szóló személyi bibliográfiák ma már csak elektronikus formában készülnek (pl. *World Shakespeare bibliography online*). (A cikket illusztráló bibliográfiák között szerepel az *Ady-bibliográfia 1896–1977* is.)

(Murányi Lajos)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

41/2021

LENSTRA, Noah – OGUZ, Fatih – DUVALL, Courtney S.: Library services to an aging population : a nation-wide study in the United States. – *Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science.* – 52. (2020) 3., p. 738–748.

Könyvtári szolgáltatások egy előregedő társadalom számára: országos hatókörű felmérés az Egyesült Államokban

Általános helyzetkép; Felmérés; Idős olvasó; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A tanulmány egy országos felmérés keretében vizsgálta, hogy az egyesült államokbeli közkönyvtárak milyen könyvtári szolgáltatásokat és programokat kínálnak az előregedő társadalom számára.

Az amerikai statisztikai hivatal adatai szerint 1960 és 2010 között a 0–18 éves korosztály részaránya 36%-ról 24%-ra csökkent, miközben a 65 évesnél idősebbek aránya 10%-ról 13%-ra nőtt. A hivatal számításai szerint a jelenlegi trendek alapján a fiatalok aránya 2050-ben valamivel magasabb lesz, mint az időseké, 2100-ra azonban a 65 évnél idősebbek aránya meghaladja majd a 18 év alattiakét. Az amerikai társadalom mediánéletkorának növekedésével a könyvtáraknak is alkalmazkodniuk kell a változó társadalmi elvárásokhoz.

A szerzők a 2012-es országos közkönyvtári felmérés (*Public Library Survey*) elérhető adatait (IMLS, 2015) felhasználva, egy tisztított, 9287 amerikai közkönyvtár adatait tartalmazó adattáblából randomizálással képeztek mintát. A kapcsolattartási információk szűrését követően a végső halmaz 893 elemből állt; a 2015 júniusa és augusztusa között zajlott online kérdőíves felmérés során végül 231 értékelhető választ gyűjtöttek be a könyvtárvezetőktől. Az eredményeket a 2010-es amerikai népszámlálás adataival is összevetették. Négy településtípus (városi – *city*, elővárosi – *suburban*, kisvárosi – *town*, vidéki – *rural*) szerint vizsgálták a könyvtárakat; a válaszadók rendre 8%-ot, 27–27%-ot és 38%-ot képviseltek. A mintában reprezentált megyék átlagos mediánéletkora 40,4 év, a 62 évesnél idősebbek aránya pedig 19% volt; ezzel szemben az országos mediánéletkor és a 62 évesnél idősebb lakosság aránya a népszámlálási adatok szerint ennél alacsonyabb (37,8 év és 18,5%) volt. Azaz a kérdőívet kitöltő könyvtárak az amerikai átlagnál idősebb olvasókört szolgálnak ki, a szerzők szerint feltehetőleg ez is közbejárt abban, hogy részt vettek a kutatásban. A vidéki és kisvárosi intézmények a városi és elővárosi könyvtárakkal szemben a felmérés alapján magasabb mediánéletkorú és nagyobb arányban 62 évesnél idősebb populációt szolgált ki.

A felnőtteknek szóló programok aránya a település típusától függetlenül közel azonos szinten (25,9–

31,2%) mozgott. A válaszokból kitűnik, hogy az idősebb generáció számára a városi és az elővárosi közkönyvtárak szerveztek nagyobb eséllyel célzott programokat (havonta legalább egyszer rendezett ilyen a városi könyvtárak 73,7%-a, az elővárosi könyvtárak 66,7%-a, a kisvárosi könyvtárak 47,5%-a és a vidéki könyvtárak 48,8%-a). Életkor szerinti megoszlás tekintetében az USA „fiatalabb” megyéinek közkönyvtárai nagyobb eséllyel kínáltak idősekre szabott programokat, mint a magasabb mediánéletkorú és nagyobb 62 év feletti lakossággal bíró megyékben található könyvtárak.

A kitöltőknek egy ötelemes Likert-skálán kellett jelölniük, hogy intézményükre mennyire voltak igazak a felsorolt megállapítások az idősek megfelelő ellátásáról (pl. számítógépek, könyvtári tér, önkéntességi lehetőségek, könyvklubok biztosítása), illetve az időseknek szánt speciális szolgáltatások rendelkezésre állásáról. Míg az előbbi szolgáltatáscsoport általában jelen volt a közkönyvtárakban, az időseknek szánt speciális szolgáltatásokról már megoszlottak a válaszok.

A különböző tényezők vizsgálatával a szerzők a válaszadó intézmények között négy főbb könyvtártípust azonosítottak:

1. mindenki, így az idősek számára is alapvető szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak;
2. kimondottan az idősek számára kiterjesztett alapvető szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak;
3. az idősek kiszolgálására már felkészült könyvtárak;
4. kimondottan az idősek számára célzott programokat kínáló könyvtárak.

Az amerikai közkönyvtárak által az időseknek nyújtott célzott programok és szolgáltatások heterogén képet mutatnak: míg egyes könyvtárak heti rendszerességgel kínálnak efféle lehetőségeket, addig mások egyáltalán nem. A társadalom előregedéséből fakadó jelen- és jövőbeli kihívások és lehetőségek vizsgálatára további PEST-analízis (a politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai környezet figyelembevétele) lenne szükséges, emellett a könyvtárosok (tovább)képzése is elengedhetetlen az idősek megfelelő könyvtári ellátására.

(Molnár Bence)

Lásd még 57

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Általános kérdések

Lásd 8

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 25, 54

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 7, 52

Kutatás és termelés információellátása

42/2021

TZANOVA, Stefka: Changes in academic libraries in the era of Open Science. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 281–299.

Változások a felsőoktatási könyvtárakban a nyílt tudomány korában

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány (*open science*) magában foglalja a publikációkhoz való nyílt hozzáférést, a nyílt kutatási adatokat, a nyílt forráskódú szoftvereket, a nyílt együttműködést, a nyílt lektorálást, a nyílt oktatási forrásokat, a nyílt hozzáférésű monográfiákat, az ún. civil tudományt, valamint a kutatás közösségi finanszírozását.

A felsőoktatási könyvtáraknak szolgáltatásaik körének kiszélesítése mellett új szerepeket és felelősségeket is adaptálniuk kell. Ide tartozik a kutatási adatok kezelését támogató modellek kidolgozása, a mun-

katársak szakismeretének adattudományi témákkal történő bővítése, továbbá a könyvtári szolgáltatások integrálása a kutatási és oktatási folyamatba. Ezen a téren számos lépést tettek előre a New York-i Városi Egyetem (CUNY) könyvtárai is.

A nyílt és reprodukálható kutatási gyakorlatok elősegíthetik a tudományos eredmények újrafelhasználását, aminek révén felgyorsulhatnak a jövőbeni felfedezések. A tudományos ismeretek terjesztésének jelenlegi rendszere azonban nem szolgálja a tudomány nyilvános jellegét: az előfizetési modell miatt a publikált cikkek közel 75%-a fizetőfalak mögött van. Az adatok és metaadatok hozzáférhetőségét tekintve sincs konszenzus, ráadásul az adatgyűjtési folyamatok eltérnek egymástól a különböző tudományterületeken. Jellemzően nem teszik közzé a félresikerült kísérleti eredményeket, a hibás hipotéziseket és az egyéb kutatási „melléktermékeket” sem. A nyitottság viszont befolyásolni tudja a tudás létrehozását és az ismeretek terjesztését is. A nyílt tudomány ilyen módon lehetővé teheti azt, hogy szélesebb társadalmi csoportokat vonjunk be a tudományba, ami pozitív hatást gyakorol a tudományos műveltségre, ezáltal egyes közpolitikai kérdésekre (pl. klímaváltozás) is. A nyílt tudománnyal kapcsolatos elképzelések megjelenése nemcsak az információs technológiák és a számítógépek fejlődésének köszönhető (soha nem látott adatmennyiségekkel), hanem a kutatási folyamat változásainak, valamint a kollaboratív és interdiszciplináris kutatás iránti növekvő igénynek is a következménye. A nyílt tudomány megvalósítása ugyanakkor jelentős politikai támogatást és a jogszabályi rendszerek harmonizálását igényli (ld. EU: *European Open Science Cloud*, USA: *Open Science Chain*), és társadalmi-kulturális változásokat is feltételez. A nyílt tudomány nemcsak a tudáscsere alternatív formáit jelenti, hanem több is ennél, célja ugyanis a tudományos kutatás alapelveinek helyreállítása, a kommunikáció körének kiterjesztése és az ismeretek gyarapodási sebességének maximalizálása a társadalom javát szolgálva.

A felsőoktatási könyvtárak szerepköre bővíthet azal, hogy a különféle intézményi modelleket aktívan támogatják, ami feltételezi, hogy a kutatói közösség egyedi igényeinek megfelelő, személyre szabott adatmegosztási szolgáltatások álljanak rendelkezésre.

A kutatóegyetemen dolgozó könyvtárosoknak lehetőségük nyílt arra, hogy a kutatócsoportok és az egyének között közvetítőkké váljanak intézményükön belül és azon kívül is. Ez magában foglalhatja a tanszékek és más szervezeti egységek dokumentációjának (adatkezelési, felhasználási szerződéseinek stb.) elkészítését is. Mindennek érdekében a könyvtárosoknak el kell sajátítaniuk a projektek irányítására és a tudományterületektől független digitális gyűjtemények létrehozására vonatkozó gyakorlati készségeket. A nyílt hozzáférésű intézményi adattárak kiépítésével és fenntartásával az egyetemi könyvtárak saját intézményeik (publikált és publikálatlan) kutatási eredményeinek teljességét is elérhetővé tehetik, legyen szó tudományos publikációkról vagy a könyvtárakban gondozott kutatási adatokról. A CUNY nyílt hozzáférésű intézményi repozitóriuma példának okáért immár 600 TB-nyi adatrepozitóriummal egészül ki.

Említést érdemel, hogy számos fontos és gazdag adattálmány olyan projekt eredménye, amelyben amatőr kutatók működtek közre. (A CUNY vezeti például az AREM – *Authentic Research Experience in Microbiology* nevű városi mikrobiológiai projektet.) Ellentétben azzal, amit sokan feltételeznének, ezeknek a projekteknek jellemzően magasak a költségeik, és az önkéntesek által gyűjtött adatok csak korlátozott mértékben tehetők hozzáférhetővé. Kiemelhető az is, amit a globális biodiverzitást vizsgáló GBIF (*Global Biodiversity Information Facility*) projekt mutat: itt ugyanis az állampolgári közreműködés révén létrejött adattálmányok mindössze 10%-ot tettek ki, viszont az összes megfigyelés 60%-a nekik volt köszönhető.

(Koltay Tibor)

Lásd még 5, 13, 18, 48, 53, 58, 67

Oktatás információellátása

43/2021

DE JONG, M. – MUNNIK, M. E. – WILL, N. U.: Innovation opportunities for academic libraries to support teaching through open education : a case study at TU Delft, the Netherlands. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 25. (2019) 2-4., p. 392–407.

A felsőoktatási könyvtárak innovációs lehetőségei az oktatás támogatására a nyílt oktatási tartalmakon keresztül: a holland Delfti Műszaki Egyetem esettanulmánya

Egyetemi oktató; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Oktatás információellátása; Szerzői jog; Tankönyv

A nyílt oktatás (*Open Education*, OE) alkalmazásának egyik legismertebb korai példája az *OpenCourseware* program elindítása volt 2002-ben a Massachusettsi Műszaki Egyetemen (MIT). Ennek keretében az MIT repozitóriumot tervezett a digitális tananyagokhoz, és nyílt licenccel szolgáltatva azokat. Azóta intézmények százai követték a példát saját OE-kezdeményezésekkel; közülük sokan csatlakoztak az OE-intézmények és szervezetek hálózatához, a Nyílt Oktatási Konzorciumhoz (<https://www.oec consortium.org>). A programok középpontjában általában a nyílt oktatási tartalmak (*Open Education Resources*, OER) állnak, melyek szolgáltatásakor arra kell törekedni, hogy a tartalmak szabadon hozzáférhetővé váljanak a hallgatók számára, és az oktatók a saját oktatási gyakorlatukba is be tudják illeszteni azokat. E folyamat támogatása érdekében az oktatási tartalmakat *Creative Commons* licenccel kell közzétenni.

A holland Delfti Műszaki Egyetem könyvtára esettanulmányt készített a nyílt oktatási tartalmak könyvtári támogatásáról. Annak érdekében, hogy segítsék az OER oktatói adaptálását, a projektbe olyan szakembereket hívtak meg, akik „oktatási innovátorként” jellemezhetők. A pilot program a nyílt tankönyvek előállítására összpontosított. A könyvtárosok a résztvevőket sablonokkal látták el a saját tankönyvük tervezéséhez, emellett a szerzői jogi kérdésekben és a tankönyv nyílt licenccel történő publikálásával kapcsolatban is adtak tanácsokat. A szövegjavítást és a formázást egy professzionális szerkesztő végezte el a kéziratokon. Az elkészült tankönyvek ISBN-nel és DOI-val ellátva jelentek meg a Delfti Műszaki Egyetem nyílt digitális platformján, amelyet a könyvtár rendszeresen karbantart. Az itt található tartalmak szabadon újrafelhasználhatók, letölthetők és kinyomtathatók.

A pilot program mérlege: 30 nyílt tankönyv tervezése indult el, amiből 1 év alatt 7-et publikáltak, ezek közül 1 egy tömeges nyílt online kurzushoz (*Massive Open Online Course*, MOOC) kapcsolódott. Mivel az oktatók által megfogalmazott akadályokra (pl. időigényesség, oktatási feladatok alacsonyabb presztízse a kutatással szemben) a könyvtár választ tudott adni és jó gyakorlatokkal tudott szolgálni, az esettanulmány eredményei azt mutatják, hogy az OE az alkalmazott léptékben sikeresen adaptálható felsőoktatási környe-

zetben. Azt tapasztalták, hogy az OE-gyakorlatok bevezetése akkor a leghatékonyabb, ha az egyetemi könyvtárosok egyénenként támogatják az oktatókat, és szolgáltatásaikkal, munkájukkal csökkentik a költség- és időbefektetést a számukra. Az elkészült tankönyvek könyvtár segítségével történő népszerűsítése emellett növelte az oktatók elismertségét és a dokumentumok letöltéseinek számát is.

Az oktatóknak nyitottaknak kell lenniük a nyílt oktatás módszereire és a nyílt oktatási tartalmak előállítására és alkalmazására az oktatási gyakorlatban, ez azonban intézményi szintű szemléletváltást igényel. A nagy léptékű OE-implementálás előfeltételezi a tartalmak megfelelő minőségét. Az oktatási tartalmak minőség-ellenőrzésének elvégzése nagy erőforrás-ráfordítást jelent a könyvtárosok számára; ehelyett inkább különböző automatizált keresőeszközök fejlesztésébe lenne érdekes bekapcsolódnuk. A metaadatok elemzésével is hozzájuthatnak minőségi attribútumokhoz, mint például a relevancia, a megbízhatóság, az érthetőség, a tartalom megfelelő szervezése (strukturálása), a szerkesztés egyszerűsége, a licenctípuson keresztüli nyitottság vagy a naprakészség.

A felsőoktatási könyvtáraknak fontos szerepük van az OE-közösségek kialakításában is, elsősorban a korai adaptálókra és az innovátorokra építve, vagy az oktatóknak tartott képzéseken keresztül. Az olyan külső tényezők, mint a tartalom, a közösség, a támogatás és a szabályozás, egyaránt hatnak az OE-gyakorlatok adaptálására. Hangsúlyozni kell, hogy a felsőoktatási könyvtárak együttműködések nélkül nem hajthatják végre az OE-gyakorlatok bevezetését. Az egyetemeknek – kormányzati támogatással – az OE módszereinek terjesztése érdekében nemzeti és nemzetközi szabályozások kidolgozásában is részt kell vállalniuk, új jutalmazó rendszereket kell kidolgozniuk az oktatók számára, és eljárásrendeket kell létrehozniuk a szerzői jogi és licenckérdések kezelésére.

(Szepesi Judit)

44/2021

FARROW, Robert – PITT, Rebecca – WELLER, Martin: Open Textbooks as an innovation route for open science pedagogy. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 227–245.

A nyílt hozzáférésű tankönyvek használata mint a nyílt tudomány pedagógiájához vezető innováció útja

Didaktika -általános és középiskolai; Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Oktatás információellátása; Oktatásügy; Tankönyv

A cikk az Egyesült Királyság szabad felhasználású tankönyvekkel (*open textbook*) kapcsolatos projektjének eredményeiről számol be, amely 2017 és 2018 között zajlott. A nyílt tudomány (*open science*) fogalmának nincs pontos meghatározása, ehelyett olyan törekvésekre utal, amelyek célja a kutatás elérhetővé tétele a társadalom minden szintjén – mindazonáltal ritkán esik szó a nyitottságról a pedagógia terén.

A tankönyvek óriási piacát egy maroknyi szereplő uralja, akik hatalmas profitra tesznek szert. (Az Egyesült Államokban a tankönyvköltségek az 1970-es évek óta több mint 1000%-kal nőttek.) A szabad felhasználású tankönyveknek ezzel szemben két fő előnyét is megkülönböztethetjük: az egyik a költséghatékonyosság, amely főleg az alacsony jövedelmű diákok számára kedvező, a másik az oktatási innováció, amely támogatja a kísérletezést. Számos kutatás bizonyítja a szabad felhasználású tankönyvek és általában a nyílt oktatási tartalmak (*Open Educational Resources*, OER) gyakorlati hatékonyságát: e források használata jelentősen csökkenti a lemorzsolódást, javítja a tanulási eredményeket és a beiratkozási intenzitást azon szemeszterek alatt és után, amelyek során az OER-t alkalmazták. Egy becslés szerint az USA-ban és Kanadában 2018-ig 1 milliárd dollárnyi összeget spóroltak meg a tanulók, az intézmények és a kormányok az OER segítségével. Az Egyesült Királyságban némileg más a helyzet, mint Észak-Amerika esetében, ugyanis a UK-ban a tandíjak és a lakhatási költségek jelentenek nagyobb anyagi terhet a hallgatók számára, mint a tankönyv-árak, a tankönyvek kiválasztásánál pedig nagyobb szabadság érvényesül, illetve azok általában egy tágabb olvasmánylista részét képezik, amely cikkeket és egyéb forrásokat is tartalmazhat.

A 2017 májusától 2018 decemberéig tartó *UK Open Textbook* projekt irányítója az *Open Education Research Hub* volt a *The Open University* Oktatástechnológiai Intézetében. Az Egyesült Államokat az *Open Textbook Network* és az *OpenStax* képviselte a projektben. Az *Open Textbook Network* az amerikai felsőoktatási intézményeket támogatja a szabad felhasználású tankönyvek adaptálásában, tantárgyspecifikus workshopokat vezet, továbbá tagjai szakterületükön ellenőrzik a tankönyvek tartalmát. Az *OpenStax* tankönyveket mutat be szakkiállításokon és konferenciákon. Ez a két különböző módszer adta a keretet a pro-

jekt tevékenységéhez. A cél az volt, hogy értékeljék a marketingmegközelítéseket és az OER bevezetési stratégiáit, elsősorban a természettudományi-műszaki (STEM) területen. Konferenciákat, bemutatókat, workshopokat és egyéb eseményeket szerveztek, ahol többféle kapcsolódó kezdeménnyel lehetett megismerkedni. A projektértékelés folyamatos volt, amihez felméréseket, a közösségi média elemzését, webanalitikát és teljesítménymutatókat használtak. Ami az Egyesült Királyság és Írország egyetemén tartott *Open Textbook Network*-workshopok eredményeit illeti, sokan fejezték ki lelkesedésüket a szabad felhasználású tankönyvek iránt, a nyílt oktatási tartalmak megjelentek az ajánlott olvasmányok listáin, valamint megnőtt a könyvtárakkal való együttműködés is.

A szakkiállításokon tartott *OpenStax*-bemutatók során kiderült, hogy az Egyesült Királyság oktatói és közoktatásban dolgozó tanárai általában nem ismerik a szabad felhasználású tankönyveket és az *OpenStax*-t, de pozitív visszajelzések érkeztek a tankönyvek minőségével és a források alkalmazásával kapcsolatban. Az *OpenStax* tankönyvek 2017. május 20-tól 2018. március 22-ig 11 467 egyesült királyságbeli webes megtekintést és 9994 PDF-letöltést értek el, ez 263%-os, illetve 120%-os növekedést jelent az egy évvel korábbi azonos időszakhoz képest.

A projekt esettanulmányokat is elemzett a nyílt tartalmak felhasználására (Birmingham Városi Egyetem, Stirlingi Egyetem, Nyugat-skóciai Egyetem, Sunderlandi Egyetem). Félig strukturált interjúkkal tárták fel a körülményeket (Ki? Mit? Mikor? Hol? Miért?), a tanulóra/oktatóra gyakorolt hatást, a kihívásokat és a hasznosítható tanácsokat.

Az Egyesült Királyság felsőoktatása számos szempontból különbözik az észak-amerikai kontextustól, ami miatt a tankönyvek költsége nem jelent akkora motivációs tényezőt az OER-re való áttérésben. A szabad felhasználású tankönyvek adaptálása és testre szabása inkább fejlődési és innovációs lehetőség lehet a pedagógia számára. A projekt tanúsága szerint az oktatók, amint megismerkedtek a kezdeménnyel, érdeklődésüket fejezték ki az OER és a szabad felhasználású tankönyvek bevezetése iránt. A folyamatban fontos szerepet kaphatnak a könyvtárak is; a széttagolt tevékenységeket érdemes lenne hálózatba szervezni workshopok és országos bemutatók segítségével.

A nyílt hozzáférés elfogadottsága – amelyet az Egyesült Királyság Kutatási Tanácsa (RCUK) és a kormányzat is támogat – modellül szolgálhat a szabad felhasználású tankönyvek számára, az olyan szempontok érvényesítésével, mint a nyitottság, a rugalmasság, a felhasználási és újrafelhasználási korlátozások eltörlése, a licencek kiterjesztése, az együttműködés, a kísérletezés vagy a repozitóriumok fejlesztése. Végezetül a szabad felhasználású tankönyvek használatát be lehetne emelni a kutatói és oktatói kiválósági, valamint tanulmányi sikerességi keretrendszerbe (REF, TEF) is.

(Szepesi Judit)

Lásd még 51

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 18

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

45/2021

HEIDE PETERSEN, Jakob – BOJER KOOISTRA, Rie: Rethinking libraries in the book business. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 1., p. 64–88.

A könyvtárak újrarendelése a könyvpiacón

Feladatkor; Igény; Közművelődési könyvtár; Marketing; Munkaszervezés; Tervezés; Városi könyvtár; Vezetés

Az ALA 2018-as jelentése felteszi a kérdést: könyvekben „utaznak”-e még a könyvtárak? Számos intézmény már a különféle szolgáltatásokra összpontosít a gyűjtemény helyett, de fontos, hogy tágabb

nézőpontból közelítsük meg a problémakört. A szerzők (a Koppenhágai Városi Könyvtár munkatársai) a piacorientált működésmód felől értelmezik a könyvtárak jelenlegi mozgásterét, lehetőségeit.

A könyvtárak társadalmi hasznosságát folyamatosan újra kell gondolni a gyors ütemben változó társadalmi környezet függvényében, amely magában foglalja a könyvtárak (főként a közkönyvtárak), a könyvek, illetve a tartalomipar köré szerveződő üzletág szféráját. A könyvtárak az embereket érő információs túlterhelődés miatt egy olyasfajta piaci környezet (az ún. figyelemalapú gazdaság – *attention economy*) szereplőiként találják magukat, ahol a cél a felhasználók figyelmének felkeltése és lekötése a számos egyéb konkurens időtöltési, információszerzési móddal szemben. A figyelemért való versenyben ráadásul egyre látványosabbnak, a szokványostól eltérőnek, élményszerűnek kell lenni. Ebből egyenesen következik, hogy a könyvtáraknak olyan piaci alapú logika szerint kell működniük, amely magas szinten integrálja a felhasználói szükségleteket és preferenciákat a könyvtári szolgáltatások és tevékenységek kialakításába. Mindehhez a szervezeti alapértékeket újra kell gondolni, és a gyűjteményszervezést, a rendezvényeket és a szolgáltatási kínálatot a használói igényekhez kell igazítani.

A könyvtár működésének középpontjában évszázadokig a tartalom állt. A hagyományos szemlélet azonban, amely a legfőbb értéknek a nehezen elérhető dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítását tekintette, az új, figyelemért harcoló, információs túlterhelés által fémjelzett társadalmi környezetben már nem releváns. Ehelyett magas szintű élményt kell nyújtani a használóknak, célzott módon, a különféle célcsoportok szerint, kiemelkedő minőségű szolgáltatásokkal.

A könyvtári stratégiai szemléletnek három fő módozata különíthető el: a termékorientált, az eladásorientált és a piacorientált működés. A hagyományos termék-alapú megközelítés középpontjában a gyűjtemény áll. Később került előtérbe az eladásalapú szemlélet, amely a meglévő könyvtári szolgáltatások népszerűsítésére és eladhatóságára összpontosít. A piaci alapú szemlélet pedig mindent a felhasználói igények köré épít – ma már erre van szükség. A könyvtárosok hagyományos közvetítő szerepét piaci szereplők vették át (*Google, Amazon*), ezért a pusztán hozzáféréseken túl más értékeket kell felmutatni a használók számára. A szerzők részletes képet adnak arról, hogy miként kell a szervezeti felépítést és kultúrát, a könyvtári szolgáltatásokat és tereket átformálni a piaci alapú

szemléletmód szerint. Egy öt fázisból álló iteratív folyamatot mutatnak be, amelyen meghatározott időszak alatt kell végighaladni (üzleti elemzés, a szervezeten belüli tudásmegosztás, a használói célcsoportok és a kezdeményezések meghatározása, szervezetfejlesztés, az eredmények értékelése). Ezt az öt lépésből álló átalakítási folyamatot hozzá lehet rendelni az összes könyvtári munkafolyamathoz (szolgáltatási koncepciók, gyűjteményszervezés, logisztika stb.), így szerves módon el lehet érni az egész könyvtári környezet ügyfélbarát, piaci alapú átformálását.

Ami a könyvtári kommunikációt illeti, az összes lehetséges hagyományos és online csatornát igénybe kell venni, szintén az ügyfélcsoportok igényeiből levezetett stratégiai terv gyakorlatba ültetésével. A könyvtár által gyűjtött adatok körét ehhez hasonlóan nem a gyűjteményhez kötve szükséges meghatározni, hanem oly módon, hogy minél inkább segítsék a használói célcsoportok igényeinek felismerését, a következtetések további finomítását. A szervezeten belüli rugalmas, célorientált együttműködés is kulcskérdés. Itt is a használói igények szerinti szolgáltatásalakítás az elsődleges; az, hogy a kitűzött szakmai feladatokat milyen szervezeti keretek között látják el, másodlagosnak számít.

A tanulmány konkrét példákkal is szolgál a Koppenhágai Városi Könyvtár különféle munkafolyamatainak átalakításán keresztül. Példának okáért amint látták, hogy nagy igény mutatkozik a gyermekeknek szóló dokumentumokra (2018-ban a kölcsönzések 42%-át tették ki), növelték ezek arányát a beszerzések során. A rendezvények terén azt tapasztalták, hogy a használók által kezdeményezett/tartott programok túl szétartóak, ezért profiltisztítást terveznek. Végezetül meghosszabbították a nyitvatartási időt, de a reggeli és esti órákban nincs személyes referenzszolgáltatás, a használók ekkor (is) egy központi online felülethez fordulhatnak, ahol telefonon és e-mailben állnak a rendelkezésükre szakképzett könyvtárosok.

Egy összesítő ábra szemlélteti a Koppenhágai Városi Könyvtárban kialakított fő munkaköri területeket (tanulástámogató szakember, projektmenedzser, információs szakember, gyűjteményszervezési szakember, szolgáltatásokat gondozó szakember, kulturaközvetítő szakember, menedzsment szakember, adminisztrátor), hozzájuk rendelve a különféle (új) kulcskompetenciákat, készségeket, alapfeladatokat. A közkönyvtárak jelentős változásokon mentek keresztül az elmúlt 50 évben, de napjaink információs környezete még nagyobb kihívásokat támaszt. Már nem elegendők a használói igényfelmérések: a mód-

szeresen összegyűjtött információkat meg is kell osztani és ki is kell aknázni, a könyvtár összes funkcióját és alapértékeit egyaránt figyelembe véve. Ennek fényében elmondható, hogy a könyvtárak nem(csak) a „könyves üzletágban”, de az irodalmi, a tanulási és természetesen a humán üzletágban is „utaznak”.

(Németh Márton)

Lásd még 12

Tervezés

Lásd 14, 45, 50

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

46/2021

OZBURN, Lindsay – LUNDSTROM, Kacy: Who is tracking what and why? A process for centralizing the tracking of patron interactions. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 60. (2020) 4., p. 437–452.

Ki mit számol és miért? A használói interakciók nyomon követésének központosítása

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Munkafolyamat; Munkaszervezés; Normatívák, mutatószámok; Olvasószolgálat; Statisztika

A cikk a Utah Állami Egyetem Merrill-Cazier Könyvtára adatgyűjtési folyamatának megújítását ismerteti. A hatékonyság növelése érdekében a könyvtár felvett egy értékelési koordinátort (*Assessment Coordinator*). Már ez előtt is kiterjedt adatgyűjtést végeztek, ám nem feltétlenül gondolták át alaposan, hogy milyen adatokat gyűjtsenek, miért, és hogyan használják fel azokat, így sok felesleges információhoz is hozzájutottak. A koordinátor első feladata az volt, hogy létrehozson egy központi mutatórendszert, amely a könyvtár három szolgáltatási pontjának interakcióit hivatott mérni: az összes tájékoztató/kölcsönző pultnál, a tantermekben, illetve a külső helyszíneken történő konzultációkat/interakciókat. Első lépésként az értékelési koordinátor és a könyvtári képzési koordinátor (*Library Instruction Coordinator*) azonosította az érdekelt feleket. Ezek a

könyvtáron belül a következők: tanszéki kapcsolattartók, az olvasószolgálat, a képzési csoport, a gyűjteményszervezési és tartalommegosztási részleg, a különgyűjtemények és levéltári anyagok részlege, a katalogizálási és metaadatolási részlegek munkatársai, a digitális fejlesztések felelősei, valamint a könyvtár vezetése. Második lépésként vegyes összetételű munkacsoportot hoztak létre, amely brainstormingok során mérte fel a különböző szervezeti egységek igényeit és működési folyamatait. Ezután az alkalmazandó adatgyűjtő platformok kiválasztását mérlegelték a szoba jöhető szoftverek előnyeinek és hátrányainak feltérképezésével. A felesleges adatok azonosítása érdekében az értékelési koordinátor táblázatkezelőben vizsgálta a korábbi adatgyűjtési módszereket és eszközöket (*LibAnalytics, LibInsights, Trello, Google Űrlapok, Excel*, papír stb.), majd a munkacsoport összevetette a jelenlegi adatgyűjtési gyakorlatokat a felderített igényekkel, ezek alapján pedig finomhangolták a gyűjtendő adatok körét. Pilot programként először az olvasószolgálaton vezették be egy új űrlap használatát.

Végül 2019 nyarán élesítették az új űrlapok rendszerét, amelyekhez kitöltési útmutatókat is készítettek a kollégák számára. A három fő szolgáltatási helyhez 1-1 megújított statisztikai adatgyűjtő űrlap tartozik, melyeket az ott szolgálatot teljesítő könyvtárosoknak kell vezetniük. Az új munkafolyamat lényege, hogy a használókkal történő összes interakció adatai rögzítésre kerülnek, minden szolgáltatási ponton, függetlenül a könyvtáros személyétől.

A pultoknál történő interakciók adatgyűjtését a *Springshare LibAnswers/Ref Analytics* szoftverével végzik az új módszer szerint. Korábban a különböző pultok nem egységesen gyűjtötték az adatokat, sőt akadt olyan munkaállomás, ahol egyáltalán nem történt adatgyűjtés. Az új űrlap rövid és áttekinthető: tartalmazza a pult megnevezését, a használó típusát, a tájékoztató típusát, a ráfordított időt és a kérdés formátumát.

A nem a pultoknál történő konzultációkhoz kapcsolódó adatgyűjtést a *Springshare LibInsights* szoftverrel végzik. Az itt használt módszer legfontosabb újítása, hogy képes jobban visszaadni a konzultációval eltöltött időt, ami akár több nap is lehet. Azt is rögzítik, honnan érkezett a használó vagy honnan irányították a konzultációra. Ezt az űrlapot nemcsak a tanszéki kapcsolattartó (*liaison*) könyvtárosok, hanem immár minden munkatárs használja a (külső) konzultációk nyomon követésére.

A harmadik adatgyűjtő űrlap az ACRL (Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete) által meghatározott elvek szerint a könyvtár formális (tantermi) képzési tevékenységére koncentrál. Ehhez is a *Springshare LibInsights* szoftvert választották. A legfőbb változtatás itt az, hogy inkább a képzési program tágabb értelemben vett adatait, semmint csupán a képzési részleg munkáját naplózzák. Ez az adatgyűjtés egyúttal a *Greater Western Library Alliance* (GWLA) konzorcium tanulmányi sikert mérő nagyszabású kutatásához is adatokat szolgáltat.

A projekt előtt a könyvtárban a statisztika és az értékelés érzékeny terület volt, amit a munkatársak hajlamosak voltak a munkájuk „megvédéseként” felfogni. Az értékelési koordinátor érkezése után sikerült az adatgyűjtést semlegesebben, egyúttal egységesebben kezelni, ami a remények szerint pozitív hatást gyakorol majd a könyvtár működésére. Megemlíthető továbbá – s ezt a tényt a munkacsoport is rendszeresen hangsúlyozza a vezetés felé –, hogy az új módszer a használói interakciókról gyűjt csak adatokat, és nem a könyvtári munka teljes egészének hatását méri. Az érintett felek igényeit figyelembe vevő, gondosan előkészített adatgyűjtés mindazonáltal hozzájárult az „értékelés kultúrájának” kialakulásához az intézményben.

(Bódog András)

47/2021

REID, Peter H.: How good is our public library service? The evolution of a new quality standards framework for Scottish public libraries 2012–2017. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 52. (2020) 3., p. 647–658.

Mennyire jó a közkönyvtári szolgáltatásunk? Egy új minőségmenedzsment-keretrendszer fejlesztése a skóciai közkönyvtárak számára, 2012–2017

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Rendszerelemzés; Szolgáltatások

A *Scottish Library and Information Council* (SLIC) a skót kormány által 1991-ben létrehozott független tanácsadó testület, amely könyvtári és információs szolgáltatásokkal foglalkozik. A szervezet 2005-re kidolgozta az első minőség-keretrendszert a skót közkönyvtárak számára, ez volt a *Public Library Quality Improvement Matrix* (PLQIM).

Egy pilot fázis és többéves eredményes használat után, 2012-ben a SLIC úgy döntött, hogy érdemes

átdolgozni a keretrendszert, részben a gazdasági és technológiai környezet megváltozása miatt, részben pedig azért, mert a könyvtárak „túl könnyen” jó eredményeket értek el a PLQIM-minősítéseken. 2013-ban kezdődött meg a keretrendszer felülvizsgálata. (Az időzítésben szerepet játszottak a fenntartói megszorítások is, illetve az ezek nyomán kibontakozó közéleti viták arról, mi tekinthető a könyvtári törvény által előírt „adekvát” szolgáltatásnak.) A kutatással egy munkacsoport volt megbízva, akik négy projektelt állítottak fel: a PLQIM szerint lezajlott minősítések áttekintését; a PLQIM alkalmazási folyamatának értékelését; a mutatók és szempontok alkalmazásának és relevanciájának felülvizsgálatát; végül ajánlások megfogalmazását ahhoz, hogy milyen elvek szerint lehessen továbbfejleszteni a keretrendszert és az eszközkészletet.

A PLQIM a következő minőségi mutatókat tartalmazza: 1. az információhoz való hozzáférés; 2. személyes és közösségi részvétel; 3. olvasói igények; 4. a tanulás segítése; 5. éthosz és értékek; 6. az erőforrások és a tér használata; 7. vezetés. A kutatás során a 2005–2012 közötti szakértői vizsgálati jelentéseket (57 db) elemezték és értékelték.

Az azonosított kérdésekről két fókuszcsoporthoz kérdeztek meg: a kiemelten érdekelt feleket (a vizsgált könyvtárak vezetőit) és a Robert Gordon Egyetem könyvtár-informatika mesterszakos hallgatóit mint a szakmához értő, de a folyamatban részt nem vevő, független szereplőket. A fókuszcsoporthoz felmérés azzal az eredménnyel zárult, hogy a PLQIM minőségfejlesztési elveinek hatékonyságához nem fér kétség, a minősítéseket pedig körültekintő adatgyűjtés előzte meg (dokumentációk és statisztikai adatok áttekintése, helyszíni látogatás, beszélgetés a könyvtár alkalmazottaival és egyéb érdekeltekkel). Mindazonáltal a szakértők által készített jelentésekből több alkalommal hiányoztak az egzakt adatokra való hivatkozások. A fókuszcsoporthoz és a kutatók is észrevételezték a minősítések „inflációját” az évek során: ami kivételesnek számított 2005-ben, az később általánossá vált, ami nem érdemelte feltétlenül „kiváló” minősítést. A szakértői vizsgálati jelentések minősítése hatfokozatú skálán történt (1: elégtelen – 6: kiváló); a többség 2009 előtt 3–5 közötti osztályzatot, 2009 után 4–6 közötti eredményt ért el. Ugyan mindenki szeretne jó minősítést kapni, de érdemes fontolóra venni, hogy azok a könyvtárak, melyek kevésbé jó értékelést kaptak, sokkal nagyobb fejlődést értek el később, mint azok, amelyek elsőre jó minősítést szereztek.

A PLQIM a benchmarking, a teljesítménymenedzsment, a szolgáltatásfejlesztés és tervezés szempontjából egyöntetűen hasznos volt a könyvtárak számára, noha a felülvizsgálat tanúsága szerint a benchmarking nem mindig volt következetes. Emellett a 7 minőségmutatót többen túl soknak és körülményesnek ítélték; javaslat született a számuk 5-re való csökkentésére. Mérlegelve az eddigieket, a munkacsoport alapvetően pozitívan értékelte a PLQIM keretrendszert, mivel eredményorientált, önértékelést és szakértői értékelést is magában foglal, illetve állandó fejlődésre ösztönöz. Úgy vélték azonban, hogy szükség van az újrakalibrálására: az indikátorok megváltoztatására, a benchmarking szintek kortárs gyakorlatokhoz igazítására, a bizonyítékalapú minősítések nagyobb szerepére az összesítésekben, illetve a könyvtári szolgáltatások társadalmi értékének hangsúlyozására. Ezért a keretrendszert átdolgozták *How good is our public library service? [Mennyire jó a közkönyvtári szolgáltatásunk?]* címen. A legfontosabb változás, hogy immár öt minőségi mutatót tartalmaz: 1. az információhoz való hozzáférés; 2. olvasói élmény; 3. tanulási kultúra; 4. egyéni és közösségi elköteleződés; 5. jövőkép, stratégia és folyamatos fejlesztés. (Ezeket a mutatókat további építőelemekre bontják a keretrendszerben.) Ezen felül a hatfokozatú skálát úgy dolgozták át a kutatás nyomán, hogy a korábbi 6-os szint követelményeit az új 5-ös szint kritériumainak feleltették meg. Szorgalmazzák a hároméves „gördülő” értékeléseket, illetve új űrlapokat hoztak létre az önértékeléshez és a szakértői értékeléshez. A kutatócsoport a minőségfejlesztési folyamat megújítása érdekében a következő területekre is kitért: más keretrendszerekkel való összehangolás (pl. EFQM); a könyvtárosok és a szakértők képzése; jó gyakorlatok megosztása.

A *How good is our public library service?* keretrendszer alapján az első (részleges) értékelés 2016-ban készült el. A gondolat, hogy a könyvtárak felmérjék és megmutassák, hogy mennyire hasznosak a szolgáltatásaik, kulcsfontosságú a folyamatosan változó fenntartói, pénzügyi környezetben. A könyvtári szolgáltatások minőségfejlesztésével kapcsolatos kutatással párhuzamosan – és azzal összefüggésben – elkészült a skót könyvtárak stratégiai terve is a 2015–2020-as időszakra vonatkozóan.

(Horváth Adrienn)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

48/2021

THOMAS, Linda: Auf dem Weg zu 100 Prozent Open Access : fünf Jahre DFG-geförderter Publikationsfonds und die Entwicklung notwendiger Infrastruktur an der Universität Potsdam. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 7-8., p. 545–558.

Res. angol nyelven

Úton a 100%-os nyílt hozzáférés felé: a DFG által támogatott publikációs alap és a szükséges infrastruktúra kifejlesztésének öt éve a Potsdami Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Költségvetés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Potsdami Egyetem 2015 óta rendelkezik a Német Kutatási Társaság (DFG) jóvoltából egy olyan pénzalappal, amely az egyetem munkatársainak publikációs tevékenységét támogatja. A 2020-ig tartó projekt során 12 megállapodást kötöttek tudományos kiadókkal, többek között annak érdekében, hogy a nyílt hozzáférésű publikálást támogassák, és elérjék annak minél nagyobb részarányát az intézmény publikációs termésében. (Ez a szám 2019-re meghaladta az 50%-ot.) A publikációs alapból közel 300 cikk megjelenését finanszírozták, összesen 424 265 euró értékben (cikkenként átlagosan 1500 euróval). A megállapodásoknak köszönhetően az intézmény jelentős kedvezményeket kapott a kiadóktól, így közel 90 ezer eurót takarított meg.

A projekt alkalmat adott arra, hogy elemezzék a Potsdami Egyetemhez kötődő szerzők publikációs tevékenységét, a pénzeszközök felosztásának modelljét, a nyílt hozzáférési (és hibrid publikálási) lehetőségek optimális megvalósulását, valamint a vonatkozó munkafolyamokat.

A pénzügyi források elosztásának könyvtári modellje nem az egyes tudományterületek nyomtatott dokumentumainak átlagáira épült, ahogy addig a gyarapítási keretek felosztásánál megszokott volt, hanem a hallgatók és a kutatók létszámára. Figyelembe vették az egyes tudományterületek igényeit is; a pénzeszközök virtuális allokációja a karok szerint történt.

A Potsdami Egyetemen a munkafolyamatokban a médiafeldolgozó részleg, illetve a kutatás- és publi-

kációtámogató részleg vesz részt. A publikációkat az összes kapcsolódó információval először Excel táblázatban, később MySQL-adatbázisban rögzítették, amely képes az adatokat külső forrásokból (pl. *Web of Science*, *CrossRef*) importálni, emellett egyetemi bibliográfiaként és a tudományos tevékenység értékelésére is használható.

A nyílt hozzáférésre való áttérés a kiadókat, a felsőoktatási intézmények vezetését, a könyvtárakat és a kutatókat egyaránt kihívások elé állítja. A kiadók az előnyös szerződésekért, a szabványos metaadatokért és az átlátható árakért, a jó kommunikációért és az egyes publikációk hozzáférési státuszának nyomon követhetőségéért felelnek. Az intézmények és könyvtáraik végzik el a szükséges pénzeszközökkel kapcsolatos számításokat. Eközben kezelniük és értékelniük kell a különböző nyílt hozzáférési modelleket, tekintetbe kell venniük az egyes tudományterületi jellemzőket, ellenőrizniük kell a metaadatok, valamint a szerzői publikálási díjak (*Article Processing Charges*, APC) számláit. Maguknak a tudósoknak nyomon kell követniük a nyílt hozzáférési modelleket és a kutatásfinanszírozók kritériumait. Törekedniük kell arra, hogy a publikációkhoz a megfelelő, szabványos szerzői és affiliációs (ORCID) adatokat adják meg, és másodközléseiket lehetőség szerint elhelyezzék az egyetemi repozitóriumban (publikációs szerveren). A kalkulációk során beigazolódott, hogy a jelentős publikációs tevékenységet folytató intézmények pénzügyi támogatásra szorulnak, továbbá hogy a támogatási kritériumokat rendszeresen értékelni és finomítani kell, mérlegelve a nyílt hozzáférésű publikálás új lehetőségeit (pl. az ún. DEAL hibrid publikálási modelljét). A cikk ábrákat és táblázatokat tartalmaz ennek igazolására (a DFG-pénzalap felosztása a 2015–2020-as időszakban; a kiadói árengedmények mértéke; az egyes publikálási modellek elszámolhatósága a DFG-pénzalapnál; a támogatott cikkek mennyisége karonként; az egyes karok publikációs tevékenysége 2019-ben; a publikálási tevékenység fejlődése a 2012–2019-es időszakban; az egyetem publikációs termése).

(Hegyközi Ilona)

49/2021

WALTERS, William H. – MARKGREN, Susanne: Zero-based serials review : an objective, comprehensive method of selecting full-text journal resources in response to local needs. – Bibliogr. In: *The journal of academic librarianship*. – 46. (2020) 5., 102189

Folyóirat-revideálás a nulláról: egy objektív, átfogó módszer a teljes szövegű források kiválasztására a helyi igényeknek megfelelően

Adatbázis; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gyarapítási keret; Igény; Költségvetés

A folyóirat-előfizetések revideálásakor legtöbbször az aktuálisan elérhető, ám magas fajlagos használati költségű források lemondására összpontosítanak. Ezzel szemben a *Manhattan College* legutóbbi folyóirat-felülvizsgálata a költséghatékonyság alapvetőbb indikátorát alkalmazta, és nem használta kiindulópont gyanánt a könyvtár kezdeti folyóirat-állományát. Miután összeállították a „vágott” 2717 folyóirat listáját – amelyeket a tanszékek oktatói jelöltek ki –, több ezer teljes szövegű folyóirat-forrást (online adatbázist és egyedi folyóirat-előfizetést) értékelték, hogy azonosítsák, melyek biztosítják a leginkább költséghatékony hozzáférést a kívánt folyóiratokhoz. A többször megismételt (iteratív) folyamat végül oda vezetett, hogy a kívánt folyóiratok beszerzett állományának aránya 50%-kal nőtt, a kívánt folyóiratokra eső fajlagos költség 35%-kal esett vissza, a teljes szövegű folyóirat-forrásokra fordított összes kiadás 3%-kal csökkent, a folyóirat-állomány tanszékek közötti megoszlásának egyenlőtlensége pedig lényegesen kisebb lett. Mivel a folyamat első körében alacsonyak a költségek, ugyanez az általános módszer alkalmazható a kiadások visszavágására. A kiválasztott folyóiratok kétharmadát meg lehetett volna venni a végösszeg mindössze egyharmadért, és 80%-ot be lehetett volna szerezni a pénz mindössze 53%-ából. A végeredmény azt bizonyítja, hogy a kívánt folyóiratokra eső fajlagos költségeken alapuló objektív módszerekkel jó eredményeket lehet elérni, és hogy a kereskedelmi kiadói adatbázisok központi jelentőségűek lehetnek egy költséghatékony folyóirat-gyűjtemény szempontjából.

(Autoref.)

Személyzet

50/2021

CORBIN, Jennifer L.: Turnover is coming : strategies to prepare for impending retirements. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 4., p. 354–364.

Közeleg a fluktuáció: stratégiák a küszöbön álló nyugdíjazásokra való felkészüléshez

Felsőoktatási könyvtár; Információszerzés; Könyvtáros-toborzás; Munkaszervezés; Személyzet; Tervezés

Az Egyesült Államokban már 2000-ben írtak arról, hogy a könyvtárosok 40%-a 2010-ig nyugdíjba fog menni (Wilder, *The Age Demographics of Academic Librarians: A Profession Apart*). A gazdasági válság idején egy 2009-es jelentésben az szerepelt, hogy 2015-ben a könyvtárosok 30%-a lesz 60 évnél idősebb, és feltehetőleg 2025-ig nyugdíjba vonul. A Munkastatistikai Hivatal 2018-ban úgy találta, hogy 7000 könyvtári munkatárs (*technician*) idősebb 55 évnél, ami azt jelenti, hogy a könyvtári alkalmazottak 21%-a van a nyugdíjkorhatár közelében.

Amikor a tömeges nyugdíjazással szembesülnek, a könyvtárak számára a munkaerő-felvétel és -megtartás nagyobb jelentőséggel bír, mint valaha. Ami az új munkatársakat illeti, az ún. tehetség-megszerzési megközelítés szerint fontosabbak a személyiségi jellemzők és a szervezetbe való beilleszkedés, mint a szakmai jártasság. Egy másik megközelítés az új szervezet iránti elkötelezettségre összpontosít, eszerint kiemelt szerepe van a teljesítménnyel szembeni elvárások közlésének, a rendszeres visszacsatolásnak, a döntéshozatalba való bevonásnak és a tanulási lehetőségek biztosításának. Ezek a módszerek nagyjából a betanulást/betanítást írják le (*onboarding*), ami az új dolgozónak az alkalmazás első évében a munkahelyébe és annak kultúrájába való beilleszkedési folyamatát jelenti. A folyamat szintjei: megfelelés (a jogi feltételeknek és a könyvtár célkitűzéseinek), tisztázás (meggyőződés arról, hogy a dolgozó megértette az elvárásokat), kultúra (segítség a munkahelyi beilleszkedésben), kapcsolat (a szervezeten belüli kapcsolatok építése).

A betanítási programokra nincs egységes előírás, azokat a könyvtárak maguk állítják össze. Ha egy könyvtárban nincs humán erőforrás (HR) osztály vagy felelős személy, a programot a könyvtár vezetőjének

kell megterveznie. A nem könyvtáros munkakörben dolgozóknak (*staff*) több mindent kell megismerniük, betanulásuk ezért hosszabb időt igényel.

A generációváltást vizsgálva megállapítható, hogy az 1981 és 1996 között születettek gyakran változtatnak munkahelyet, egy felmérés szerint 36,6%-uk 13 hónaponként; ám amikor 25–35 évesek voltak, az 1965 és 1980 között született („X”) generáció is körülbelül így járt el. A statisztikai adatok szerint a mai fiatalok képzetesebbek: 2016-ban több 25–35 éves rendelkezett alapszakos diplomával, mint 2000-ben. A fiataloknak új ötleteik és új elvárásaik vannak, de igénylik ugyanazt a figyelmet, mint az idősebbek, beleértve a megbecsülést, az előrelépési lehetőségeket, továbbá a munka és a magánélet egyensúlyát.

A cikk egy esettanulmányt ismertet egy kisebb, közel 4200 hallgatóval rendelkező magánegyetem könyvtárából, amely 8 könyvtárost és 13 egyéb munkatársat foglalkoztat. 2016 a kezdődő fluktuáció éve volt: öten nyugdíjba mentek, egy fő pedig felmondott, és azóta is további öten kérték nyugdíjazásukat, miközben nyolc új státusz nyílt újabb felmondások miatt. Jelenleg a 21 alkalmazott közül 16 fő legfeljebb hat éve dolgozik a könyvtárban. Az új munkatársakra általánosságban jellemző, hogy fiatalabbak, jobban alkalmazkodnak a technológiai változásokhoz és képzetesebbek: míg a nem könyvtárosi munkakörben foglalkoztatottak ebben az intézményben régen csak érettségizettek voltak, ma már mindenki rendelkezik felsőfokú (BA/BSc) végzettséggel. A szerző maga is 2016-ban érkezett a könyvtárba, ahol szembesült a munkaerő felvételéhez és a munka betanításához szükséges dokumentumok hiányával. Amikor 2017 nyara és 2018 nyara között a kölcsönzési osztályon a munkatársak 100%-a kicserélődött, a szerző az egyes munkafolyamatokhoz útmutatókat állított össze, és a könyvtár más osztályairól kért át munkatársakat, hogy tartani tudják az ügyeleti rendet. Ugyanebben az évben a könyvtár új IKR-t kapott, amihez új alkalmazási dokumentáció készítése vált szükségessé. Mivel a könyvtárban nincs tájékoztató pult, a kérdések a kölcsönzési osztályhoz futnak be, ezért a szerző az új dolgozókat felkészítette a gyakori kérdések megválaszolására. Az új munkatársak képzésébe be kellett illeszteni a könyvtári terminológiát és a könyvtárnak helyet adó épületben található egyéb szervezetekkel való együttműködést is. Mindent összevetve, az elmúlt évek munkaerővel kapcsolatos mérlege pozitív, bár a betanulási kultúra hiánya érezhető volt, és több fiatal azóta is munkahelyet váltott különböző okokból.

Az általánosságban javasolt stratégiai lépések a következők:

- a munkaerő-toborzási gyakorlatok megismerése;
- munkaerő-felvételi/betanítási terv kidolgozása;
- a könyvtár eljárásrendjeinek összegyűjtése;
- folyamatdokumentáció és segédanyagok készítése, információ- és tudásmegosztás a munkatársak bevonásával;
- gondoskodás a fizikai és mentális egészségről.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 12, 29

Módszertani irányítás

Lásd 8, 34

Marketing, közönségkapcsolatok

51/2021

EASTMAN, Teagan – SAULNIER, J.: State of e-learning marketing : results and recommendations from a nationwide survey. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 3., p. 235–249.

A könyvtári e-learning források népszerűsítése: egy országos hatókörű felmérés eredményei és javaslatai

Elektronikus dokumentum; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Marketing; Oktatás információellátása; Távközlés

A könyvtárosok már régóta az e-tananyagok felé fordultak, hogy támogassák a felsőoktatásban való részvételt mind a campuson, mind a távközlésben tanulók számára. Az e-learning anyagok létrehozása és karbantartása jelentős időt és erőfeszítést igényel a könyvtárosok részéről, aminek csak akkor van értelme, ha a célközönség ismeri és használja ezeket a tartalmakat.

Azért, hogy jobban megértsék a könyvtári e-learning források népszerűsítésére irányuló törekvéseket és stratégiákat, a szerzők (a Washingtoni Állami Egyetem és az Utah Állami Egyetem könyvtárosai) 2019-ben kérdőíves felmérést végeztek az Egyesült Államok különböző típusú és méretű felsőoktatási

intézményeiben dolgozó könyvtárosok körében. A kutatás a következő kérdésekre kereste a választ:

1. Hogyan népszerűsítik az Egyesült Államok felsőoktatási könyvtárai az e-learning forrásaikat?
2. Milyen kapcsolat van a könyvtárban az „e-learning-könyvtáros” vagy marketingszakember jelenléte és az e-learning anyagok oktatói ismertsége között?
3. Mennyire ismerik az oktatók a könyvtári e-learning forrásokat a könyvtárosok szerint?
4. Milyen értékelési módszereket alkalmaznak a könyvtárosok az e-learning források marketingstratégiáinak vizsgálatára?
5. Milyen bevált, az e-learning források népszerűsítésére szolgáló marketingmódszereket ajánlanak?

A kérdőív kiértékelésekor 122 fő válaszait vették figyelembe. 60% állította azt, hogy az oktatók tudatában vannak a könyvtár e-learning forrásainak, 9% úgy látta, az oktatók nem ismerik ezeket, 31% szerint ez tanszéktől vagy oktatótól függ. Ami a könyvtár által nyújtott e-learning forrásokat illeti, közel az összes megkérdezett könyvtár e-tananyagai között szerepel kutatási útmutató (98%). Népszerű elektronikus segédletek még az oktatási videók (73%), és jellemző a különböző célcsoportoknak szánt speciális források kínálata is (69%). Ezt követik az interaktív útmutatók (51%), a „hogyan csináld / csináld magad” oldalak (50%) és az adatbázis-útmutatók (38%).

Arra a kérdésre, hogy kinek a feladata a marketing, a válaszadók 42%-a felelte azt, hogy számára ez „kimondatlan feladat”, 23% pedig azt, hogy munkakörében is rögzítve van ez a típusú tevékenység. Csak 16% jelezte azt, hogy intézményében alkalmaznak a marketingre szakosodott munkatársat.

Az elektronikus tananyagokat a megkérdezettek 34%-a célzottan reklámozza az oktatóknak, míg a többség ad hoc megközelítést alkalmaz. A legelterjedtebb népszerűsítő módszer egy inkább passzívnak mondható technika: a honlapokon való közzététel (22%), ezt követi a személyes e-mailek küldése (19%) és a tanszéki megbeszéléseken való részvétel (19%). A válaszadó könyvtárosok 35%-a nyilatkozott úgy, hogy intézményében nem vizsgálják az e-learning források marketingjének hatékonyságát, 30% az e-learning források használati statisztikáit méri, a többiek változatos módszereket alkalmaznak. Azok szerint, akik valamilyen formában végeznek értékelést, a legsikeresebb marketingtechnikák közé sorolható a személyes e-mailek küldése az oktatóknak, a tantervbe való integráció és a részvétel a tanszéki megbeszéléseken.

A szerzők azt tapasztalták, hogy a marketingspecialista jelenléte nem növelte az e-learning tananyagok oktatók általi ismertségét. A válaszok tanúsága szerint sokkal fontosabb a tanszéki kapcsolattartó könyvtáros (*liaison librarian*) szerepe ebben a folyamatban. A kutatás végső célja azon jó gyakorlatok összegyűjtése volt, amelyek az e-learning tartalmak népszerűsítését szolgálják. A leglényegesebb az, hogy a tanszéki kapcsolattartó könyvtáros és az olvasószolgálati könyvtárosok jól ismerjék a könyvtár e-learning forrásait, ugyanis az ő személyes, kiépített kapcsolataikat felhasználva lehet tudatosítani az oktatókban és a hallgatókban a számukra releváns e-learning források meglétét. Fontos, hogy az e-learning tartalmak készítői, marketingfelelősei és a tanszéki kapcsolattartó könyvtárosok folyamatosan együttműködjenek; a partnerség nemcsak a könyvtáron belül, hanem azon kívül (pl. az oktatástervezőkkel, a PR-munkatársakkal, az IT-csoporttal) is kifizetődő. A marketingstratégiákat az adott célközönségre kell szabni, és szükség esetén aktualizálni kell a használók igényei szerint. Végezetül az aktív és személyre szóló marketingstratégiák sikeresebbek, mindazonáltal tanácsos kitartónak lenni és többféle stratégiát alkalmazni.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

52/2021

RENNICK, Brian – CAMACHO, Leticia – SPACKMAN, Andy: Targeted awareness : promoting niche resources using confirmation emails. – Bibliogr. In: Library management. – 41. (2020) 4/5., p. 183–191.

Célzott figyelemfelhívás: a szűk szakterületi források népszerűsítése megerősítő e-maileken keresztül

Adatbázis -közgazdasági; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Tájékoztató munka

Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja egy célzott e-mailes hirdetési módszer hatékonyságát, amely az

egyetemi hallgatókat tájékoztatja a főszejukhoz releváns könyvtári forrásokról.

Egy szemeszter folyamán azok az üzleti és kommunikáció szakos hallgatók, akik csoportos tanulószobát foglaltak, erről személyre szabott megerősítő e-maileket kaptak, melyek könyvtári adatbázisok célzott hirdetéseit is tartalmazták. Ezek a hirdetések felkínálták a hallgatóknak, hogy kattintsanak egy linkre, amely a szakjukhoz kapcsolódó adatbázishoz vezet. A szemeszter vége felé a hallgatókat arra kérték, hogy töltsenek ki egy rövid kérdőívet a hirdetéséről. A felmérés kérdéseit úgy alakították ki, hogy megtudják, a hallgatók észlelték-e a hirdetéseket, és hogy értékeljék az adatbázisok relevanciáját. A kérdőív emellett összegyűjtötte a résztvevői véleményeket ennek a célzott figyelemfelhíváson alapuló hirdetési megközelítésnek az értékéről.

Összességében véve az adatbázis-hirdetések foglalási e-mailekhez történő csatolása nem bizonyult hatékonynak; nagyon kevés hallgató emlékezett arra, hogy látta a hirdetéseket vagy rákattintott a linkekre. Pozitívum gyanánt említhető, hogy a kutatás tanúsága szerint nagyon kevés válaszadó ellenezte a hirdetések érkezését. Egy másik pozitív eredmény, hogy a többség azt jelezte, hogy a kiválasztott könyvtári adatbázisok relevánsak voltak az igényei szempontjából. A válaszadók javaslatokat is tettek e marketingtechnika fejlesztésére.

Jelen kutatás egy új, nem tolakodó módszert mutat be a könyvtári források célzott közönségnek való hirdetésére. Az eredményeket a könyvtárvezetők kiindulópontként használhatják ahhoz, hogy kísérletezzenek a releváns könyvtári forrásokra vonatkozó, célzott használói csoportoknak szánt információmegosztás hasonló (ám fejlettebb) módszereivel.

(Autoref.)

Lásd még 18, 36, 55, 57

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 6, 62, 65

Használat- és igényvizsgálat

53/2021

JOO, Soohyung – PETERS, Christie: User needs assessment for research data services in a research university. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 52. (2020) 3., p. 633–646.

Használói igények a kutatásiadat-kezelési szolgáltatásokra egy kutatóegyetemen

Együttműködés -helyi; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Igény; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Szolgáltatások

A kutatási adatszolgáltatások iránti igények és a kutatásiadat-kezeléssel kapcsolatos szokások vizsgálata céljából a Kentucky Egyetemen felmérést végeztek, melyre 186 érvényes válasz érkezett a különböző tudományterületek oktatói, doktoranduszai és mesterszakos hallgatói köréből.

Az adatok kezelésének tervezéséhez a társadalomtudományok, a természet- és műszaki tudományok, valamint az egészségtudományok kutatói használják a leggyakrabban (egyaránt 20% feletti arányban) a campus kapcsolódó szolgáltatásait (ideértve a tanszékeket, a kutatóintézeteket, az IT-központot és a könyvtárat). Adatgyűjtésre az egészségtudományi kutatók 52,6%-a veszi igénybe az egyetemi erőforrások segítségét, őket követik a mezőgazdasági terület (38,9%), valamint a természet- és műszaki tudományok képviselői (35,2%). Az adatelemzésben nyújtott támogatással leginkább az egészségtudományok (63,2%), a mezőgazdaság (61,1%) és a társadalomtudományok (49,2%) kutatói élnek.

A válaszadók többsége kvantitatív elemzésekhez, valamint az adatok vizualizálásához szeretne segítséget kapni. Viszonylag nagy igény mutatkozik az egészségtudományok különböző típusú, adatokkal

kapcsolatos kutatási támogatására, míg a bölcsészettudományok kutatói a válaszok tanúsága szerint jellemzően nem tartanak erre igényt.

A felmérés a kutatói szokásokat is vizsgálta. A főként szöveges formátumú adatokat használó bölcsészettudományok kivételével minden tudományág esetében az elsöprő többség a táblázatos formát részesíti előnyben. A képi anyagokat nagy arányban használják a mezőgazdaság területén (66,7%), míg a hanganyagokat a társadalomtudományok körében (42,9%). A kutatók 85,5%-a adatait saját számítógépén és külső tárolóeszközökön tartja, a felhőtárolást 49,5% választja. Ezt követik az egyetemi laboratóriumok tárhelyei, majd a tanszéki és az egyetemi tárhelyek (33,9%, 25,3%, illetve 11,3%). Míg külső adatrepozitóriumot a válaszadók 10,8%-a használ, az egyetemi könyvtári repozitóriumban csak 1,6% helyezi el az adatait. A szükséges tárhely nagyságát tekintve a válaszadók 17,2% -a jelezte, hogy kevesebb mint 1 GB tárhelyre van szüksége, 28%-uk igénye 1–10 GB között van, 19,9% 10–100 GB-ot, 16,1% 100 GB és 1 TB közötti adatmennyiséget kíván tárolni. Az adatok dokumentálására a válaszadók több mint fele szabványos fájlnevezést használ, a szabványos metaadatsémákat viszont szinte alig (1–2%-ban) alkalmazzák.

A kutatók közel fele jelezte, hogy hajlandó másokkal megosztani kutatási adatait (legnagyobb arányban a természet- és műszaki tudományok, legkevesebb a bölcsészettudományok területén). A megosztás leggyakoribb módja a személyes kérés (68%). Ezt követi az adatok kiegészítő anyagként történő megosztása folyóirat-publikációk részeként (43,3%), illetve az adatok internetes oldalon történő közzététele (20,6%). A külső, szakterületi vagy az intézményi adattárak használatának szándéka sokkal alacsonyabb (17,5%, illetve 15,5%).

Akik azt válaszolták, hogy nem hajlandók megosztani adataikat, leggyakrabban az adatok bizalmas természetére vagy minősített jellegére hivatkoztak (39,3%). Az adatmegosztást akadályozó tényezőként sokan utaltak a szakértelem vagy az idő hiányára (31%, illetve 25%). További aggodalmakként a válaszadók a szellemi tulajdonhoz fűződő aggályokat, az adatok megosztására vagy közzétételére szolgáló eszközök hiányát, a kutatási előny elvesztésével kap-

csolatos aggodalmakat és az adatok esetleges félreértelmezését nevezték meg.

A felmérés tanulságokkal szolgálhat az egyetemi könyvtárak számára, rámutatva a szolgáltatások és az igények közötti hézagokra és a képzési lehetőségekre, továbbá a campus más szervezeti egységeivel való együttműködések szerepére.

(Koltay Tibor)

54/2021

POISSENOT, Claude: L'usage des ressources en ligne en temps de confinement : vers une meilleure connaissance des publics de Limédia. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 1., p. 1–6.

Az online tartalmak használata a járványhelyzet ideje alatt: a Limédia használóinak vizsgálata

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi könyvtári hálózat; Használó; Használói szokások; Nyitvatartási idő; Portál

A koronavírus-járványhelyzet okozta kényszerű bezárás alatt nőtt a digitális forrásokhoz való hozzáférést már évek óta biztosító könyvtárak online látogatottsága. Az első, 2020 tavaszi lezárások különleges aktualitással szolgáltak, hogy megvizsgálják a könyvtárak digitális tartalmainak használatát, illetve felhasználói profilját.

2020 januárjában a Sillon Lorrain térség [Thionville, Metz, Nancy és Épinal városai és agglomerációik] könyvtárai és a Nancy-Charlemagne Egyetemi Intézet (IUT) közreműködésével felmérés indult annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjanak a regionális kulturális örökség digitális könyvtára, a *Limédia* portál (<https://limedia.fr/>) használóiról. Egy rövid online kérdőívet tettek közzé a portálon és a közösségi médiában. A zárásig, azaz 2020. március 15-ig 266 használó válaszolt, majd április 30-ig további 190 válasz érkezett, lehetővé téve a két csoport közötti összehasonlítást. A cikk az összevetés eredményeit mutatja be.

Az már ismert volt, hogy az online tartalmak használata gyakorta a könyvtárak fizikai felkereséséből következik. Ám a vizsgálat eredményei szerint a portált a zárva tartás alatt nagyobb arányban látogatták olyanok, akik az előző 12 hónapban nem jártak könyvtárban (24%, szemben a járvány előtti felmérés 13%-os adatával), nem kölcsönöztek (38% szemben 25%-kal), és aktuálisan nem érvényes az olvasójegyük (43% szemben 25%-kal).

A *Limédia* által kínált tartalmak – régi sajtótermékek, kurrens folyóiratok, képgaléria, könyvek, zeneművek – felkeresésének motivációja és az egyes dokumentumtípusok népszerűsége a járványhelyzetben változatlan maradt: a legtöbben továbbra is a sajtóra kíváncsiak, a portálon elérhető zeneműveket viszonylag ritkán keresik.

A járvány ideje alatt a *Limédiát* látogatók átlagéletkora nőtt: az 50 év feletti aránya 56%-ról 72%-ra ugrott, a 40 év alattiaké 25%-ról 13%-ra csökkent. Ennek egy lehetséges magyarázata, melyet több más kutatás is bizonyít, hogy a digitális környezetben kevésbé otthonosan mozgó idősebb generációk a járvány ideje alatt rákényszerültek az online világ által nyújtott lehetőségek használatára.

A zárás alatt a használók iskolai végzettsége nem mutatott jelentős változást: továbbra is a diplomával rendelkezők voltak túlsúlyban, azaz a járványhelyzet nem mozdította elő a használók digitális tartalmakhoz jutásának demokratizálódását, hiába volt ingyenes a hozzáférés. Hasonló a helyzet a foglalkoztatási vagy a szociális helyzetet illetően, némi módosulással: az alkalmazottak aránya a válaszadók körében 21%-ról 12%-ra csökkent. Az életkori változással összefüggésben a portál látogatói között nőtt a nyugdíjasok aránya (31%-ról 41%-ra). Tapasztalható volt továbbá egy kisebb elmozdulás a foglalkozást tekintve: a *Limédia* használói között nőtt a privát szférában elhelyezkedettek száma, miközben az eddig felülreprezentált közszolgálati dolgozók – a közigazgatásban, az oktatásban, a közgyűjteményekben foglalkoztatottak – aránya csökkent. Feltételezhetően a járványhelyzet okozta időleges munkanélküliség teremtett időt és lehetőséget a privát szektorban dolgozók számára a portál felkeresésére.

A nemek közötti megoszlás vizsgálata igazolja az 1990-es évek vége óta megfigyelt tendenciát, miszerint a nők gyakrabban járnak könyvtárba. A *Limédia* használói között is a nők aránya volt a magasabb, a zárva tartás előtt és alatt minimális eltéréssel (58%, majd 56%).

A *Limédia* alapvetően a Sillon Lorraine térség helyi kulturális örökségének dokumentumait teszi elérhetővé, a használók is elsősorban e régió lakói közül kerülnek ki. Ugyanakkor a régióban élő válaszadók aránya a zárás alatt csökkent (86%-ról 79%-ra). Talán az elszármazott lotaringiaiak használták ki nagyobb számban a lehetőséget, hogy a járvány ideje alatt elmerüljenek szülőföldjük kultúrájában.

Összességében elmondható, hogy a bezártság határozottan növelte a *Limédia* digitális tartalmai iránti

keresletet. A lezárás időszaka alatt több mint 5000 új beiratkozást regisztráltak. Ám a felmérés tanúsága szerint a látogatottság szerkezetét, a felhasználás módját tekintve nem történt forradalmi változás. Az azóta bekövetkezett újabb kényszerű zárás a digitális használat további megerősödését, beágyazódását eredményezheti. Kétségkívül zajlik a könyvtárak hibridizációja, amely mind a kínálatot, mind a használatot érinti.

(Kádár Krisztina)

Lásd még 5, 17, 19, 35, 37, 38, 45, 49

Olvasás

55/2021

COMALAT NAVARRA, Maite – BARÓ LLAMBIAS, Mònica: La lectura in Catalogna : analisi dei dati sulle pratiche di lettura e delle campagne di promozione della lettura = La lectura en Catalunya : análisis de los datos sobre prácticas lectoras y de las campañas de promoción de la lectura. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 361–383.

Res. angol nyelven

Olvasás Katalóniában: felmérés az olvasási szokásokról és az olvasásnépszerűsítési kampányokról

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Irodalmi rendezvény; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Közművelődési könyvtár; Művelődésügy; Olvasás; Olvasási szokások; Olvasáskutatás; Olvasásra nevelés

Ha az olvasásról és az olvasásnépszerűsítésről beszélünk, olyan alapvető kérdéseket kell tisztáznunk, mint hogy mi számít olvasásnak, ki számít (rendszeres) olvasónak, illetve ezzel összefüggésben mi az olvasásnépszerűsítési kampányok pontos célja. Az olvasás túlmutat az egyénen, hiszen az, aki olvas, nagyobb eséllyel válik tájékozott állampolgárrá. Ez a nehezen számszerűsíthető társadalmi érték áll az olvasást népszerűsítő kezdeményezések hátterében – a spanyolországi Katalónia esetében kiegészülve a katalán nyelven való olvasás identitásképző és -őrző szerepével.

Katalóniában évente vizsgálják az olvasási szokásokat; 2015 óta a felmérést a regionális kormányzat kultúráért felelős szerve (*Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya*) végzi. 2018-ban a 10 év feletti lakosságot (összesen 6 768 049 fő) reprezen-

táló 1205 fő képezte a telefonos felmérés mintáját. A következő tipológiát állították fel: gyakori olvasók (hetente legalább egyszer olvasnak); rendszeres olvasók (havonta legalább egyszer olvasnak); alkalmi olvasók (1–3 havonta olvasnak); nem olvasók (szinte soha nem olvasnak). A spanyolországi országos felmérésekhez hasonlóan az olvasás fogalmát az utóbbi években kiterjesztették az összes dokumentumtípusra (könyv, időszaki kiadvány), formátumra (nyomtatott, digitális) és célra (tanulás/munka, szabadidő). Ezáltal a 2018-as felmérés szerint a katalán lakosság 97,6%-a (legalább alkalmi) olvasónak, 68,4% pedig (legalább alkalmi) könyvolvasónak számít. Ami a legkisebbeket illeti, a válaszok szerint a 6 évnél kisebbeknek a háztartások 82,4%-ában olvasnak fel a szüleik, a 6 és 9 év közöttiek szülei pedig a háztartások közel 75%-ában tesznek így. (Mindkét szám csökkenést mutat a 2016-os felmérés értékeihez képest.) A legtöbbet olvasó korosztály a 10 és 13 év közöttieké, akiknek 85%-a olvas a szabadidejében (75% legalább hetente egyszer). A lányok többet olvasnak, mint a fiúk; a 10–13 évesek körében elterjedt a digitális olvasás is. Ellenben a 14 és 18 év közöttiek már számottevően kevesebbet olvasnak: a nem olvasó 14–18 évesek aránya 32,4%, és a gyakran olvasóké is csak 61,3%. Ez a korosztály az, amelyik a legtöbbet olvas digitális eszközökön (pl. közösségi média, weboldalak, blogok, e-könyvek). A tizenévesek olvasási motivációi között a világ megismerése, az érzelmek átélése és a szórakozás áll; közel felük nyilatkozott úgy, hogy az olvasás olyan koncentrációt igényel, amire nem képes a mindennapokban – ez különösen a romló tendenciákat mutató szövegértési PISA-felmérések tükrében figyelemre méltó. Ami a gyerekeknek szóló olvasmányok megválasztását illeti, a szülők elsősorban a barátok és rokonok véleményére adnak, közel felük a könyvesboltokban tájékozódik, és csak kisebb részük használ speciális forrásokat.

A tipikus felnőtt katalán olvasó az eredmények szerint 18 és 34 év közötti, felsőfokú végzettséggel rendelkező nő. A nők általánosságban inkább könyveket olvasnak, míg a férfiak többet olvasnak digitális eszközökről. Más országokhoz hasonlóan minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál nagyobb valószínűséggel olvas. A könyvolvasók aránya az életkor előrehaladtával csökken, ami ellen célzott olvasásnépszerűsítési kampányokkal lehetne fellépni, tekintettel arra, hogy a középkorúak szülőként a gyermekek olvasási szokásaira is hatással vannak. A válaszadók szerint az olvasás elsődleges helyszíne az otthon; kisebb arányban említették a

tömegközlekedést, a közttereket és a munkahelyeket, a sor végén pedig a könyvtárakat, a kávézókat és a fodrászatokat. A felnőttek az olvasás motivációi között hasonló okokat jelöltek meg, mint a tizenévesek; kiemelhető, hogy az olvasás túl nagy koncentrációt igénylő mivoltára elsősorban a 65 évnél idősebb, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők hivatkoztak, de sokan utaltak az idő hiányára, egyéb hobbikra vagy éppen a megromlott látásra is. Az olvasmányok kiválasztásakor a legtöbben a barátokra hallgatnak; a könyvtárakat csak 5,4%, a könyvesboltokat 2,9% említette.

Katalónia több szinten is támogatja az olvasásnépszerűsítést: a kormányzati programok (a legújabb a 2020-as *Pla Nacional de lectura*) célja az olvasók számának növelése, az olvasás társadalmi megbecsülésének javítása és a szövegértés fejlesztése. Az intézményi szereplők (iskolák, könyvtárak) mellett a piaci szektor (könyvkiadás, könyvkereskedelem) és a civil szféra (egyesületek) is bekapcsolódik a különböző, egymást kiegészítő kezdeményezésekbe. Néhány példa: digitális olvasmányajánló platform (*Que llegeixes?*) közösségimédia-kampány (*#Llibrèfils*), iskolai író-olvasó találkozók (*Lletres a les aules*), olvasókörök (*Lletres en viu*). Jelentősek az iskolás korosztálynak szóló, iskolai könyvtárakra is építő olvasásfejlesztési programok (*Impuls a la lectura*, *LEXCIT*, *Programa Punteđu de bibliotecas escolares*), valamint a legkisebbeket célzó kampányok (*Nascuts per llegir*), gyermekirodalmi fesztiválok (*Món llibre*) vagy éppen a gyermekirodalmi díjak. A könyvesboltokhoz és a kiadókhöz is kötődnek állami kezdeményezések (ajándék könyv a 6 éveseknek), valamint ide sorolhatók a tematikus vagy regionális könyves rendezvények (könyvnap, könyvhét, könyvfesztiválok stb.). A 411 könyvtárból és 12 könyvtárbuszból álló katalán közkönyvtári hálózat is hozzájárul a maga eszközeivel (olvasókörök, felolvasások, irodalmi események) az olvasásnépszerűsítéshez: 2018-ban 73 946 ilyen rendezvényre került sor 1 534 740 látogatóval.

Összegzésképpen elmondható, hogy szükség van az olvasásnépszerűsítés előmozdítására specializált szakemberek képzésére (pedagógusok, könyvtárosok, kulturális animátorok) – erre szolgál a 2008-ban indult iskolai könyvtárosi és olvasásnépszerűsítési mesterszak a Barcelonai Egyetemen. Mindemellett nem könnyű felmérni az olvasásnépszerűsítési kezdeményezések hatását. A számok ugyan azt mutatják, hogy a könyves rendezvényeket sokan látogatják, ám ez általában ugyanazt a „már olvasó” réteget jelenti,

azaz érdemes lenne kiszélesíteni a megszólítottak körét. Aggasztó, hogy 14 éves kor felett csökkenő tendenciát mutat az olvasók aránya. A felmérés tanúsága szerint a könyvtárakat a válaszadók nem látják hangsúlyos szereplőnek olvasási szokásaik alakításában – itt is van tere a változásnak. Figyelembe véve a felmérés eredményeit, az olvasást népszerűsítő kampányokkal külön-külön kellene megcélozni az egyes korosztályokat, felhasználva a digitális/multimodális olvasás eszközeit is, ami által az olvasók aktívabb szereplőként léphetnének fel, és a digitális és kulturális szakadék is csökkenthető lenne.

(Szabó Piroska)

Olasváskutatás

Lásd 55

Használok képzése

56/2021

BOBKOWSKI, Piotr S. – YOUNGER, Karna: News credibility : adapting and testing a source evaluation assessment in journalism. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 822–843.

A hírek hitelessége: az újságírói forrásértékelés adaptálása és tesztelése

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használok képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Sajtó; Társadalmi követelmények

A Kansasi Egyetemen az újságírást és kommunikációt tanuló hallgatók egy féléves kurzus keretében sajátíthatják el a forrásértékeléssel kapcsolatos ismereteket. Ezek minden egyetemi hallgató számára fontosak, ám a jövő újságírói és más kommunikációs szakemberei számára nélkülözhetetlenek. Egy újságíró hitelessége és megélhetése ugyanis attól függ, hogy képes-e megtalálni, értékelni és ellenőrizni azokat a forrásokat, melyekre hivatkozik.

A kurzus során kitérnek a hitelesség jellemzőire (pl. szerző, kiadó, hivatkozott források stb.) és az ellenőrzéshez használható forrásokra (pl. hírarchívumok, közérdekű adatok, üzleti iratok, szakirodalom stb.). Azok a forrásértékelési készségek, amelyeket a hall-

gatók várhatóan el tudnak sajátítani, arra szolgálnak, hogy felkészítsék őket a hiteles források pontos azonosítására és felhasználására.

A hallgatói teljesítmény értékelése a kurzuson az ACRL *Információs műveltségi keretrendszere*, azon belül „az autoritás (szakmai tekintély) konstruált természetű és kontextuális” elnevezésű küszöbfogalom segítségével történik. Ehhez az *Erin Daniel* által kidolgozott hétfokú skálát vették alapul, amelynek legalacsonyabb szintje az, ha az illető egyáltalán nem azonosítja a hitelesség jellemzőit; a legmagasabb szint pedig az, amikor nemcsak meghatározza ezeket, hanem értékeli azt is, hogy e jellemzők miként befolyásolják egy adott információforrás értelmezését a kutatott téma összefüggésében.

A küszöb elérése és átlépése nem egyszerű; az autoritás konstruált és kontextuális jellegét nehéz megérteni. Miközben a hallgatók megközelítik a küszöböt, válaszaikból úgy tűnhet, mintha tisztában lennének az autoritás fogalmának lényegével. Ez azonban sokszor csak látszólagos: értékelésük „begyakorolt”, nem elég árnyalt, azaz hiányzik a forrás szakszerűségének és a mögötte álló társadalmi struktúráknak a fényében történő mérlegelés. Ehelyett hajlamosak inkább a tekintély alapvető mutatóira, például a publikáció típusára vagy a szerző elismertségének adataira támaszkodni.

A hallgatók készségeinek méréséhez a kurzuson figyelembe vették, hogy az újságírók nem készítenek irodalomjegyzéket, hanem a cikkek, a leiratok vagy a sajtóközlemények szövegében hivatkoznak a forrásaikra. Ezért jelen tanulmány szerzői a feladatot és a kritériumrendszert a következőképpen jelölték ki: a hallgatóknak a szemeszter elején és végén egy-egy cikk hitelességét kellett értékelniük, minél több tényezőt tekintetbe véve és ítéletüket érvekkel alátámasztva; a hallgatói kompetenciák felmérését pedig egy „szélességi” és egy „mélységi” dimenzióra bontották. A felméréshez kódolták a hallgatók írásbeli válaszait, a „szélességet” az azonosított hitelességi jellemzők számossága, a „mélységet” az alkalmazott érvek minősége alapján pontozva. Az eredmények szerint a félév végére a hallgatók forrásértékelési készségei javultak: a „szélességi” dimenzióban ugyan nem történt számottevő elmozdulás az azonosított összetevők terén (ami még mindig a „listákban” való gondolkodásra utal), a „mélységi” dimenzióban viszont szignifikáns fejlődés volt kimutatható.

(Koltay Tibor)

57/2021

ESCHER-SCHENKSCHUCK, Annamarie – FLECKE, Sabine: (Digitale) Medienkompetenz in der Stadtbibliothek Kreuztal – Ein Blick in das Projekt „Wissen, Können, Machen“. – *Bibliogr. In: Bibliothek.* – 44. (2020) 2., p. 170–175.

Res. angol nyelven

(Digitális) médiakompetencia a Kreuztali Városi Könyvtárban: a „Megtanuljuk, tudjuk, megcsináljuk” projekt

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Idős olvasó; Információs műveltség; Információtechnológia; Kapcsolat intézményekkel; Rendezvény; Városi könyvtár

A Világgazdasági Fórum rangsorában Németország az aktív népesség digitális készségeit tekintve 2018-ban a 16., 2019-ben a 21. helyet foglalta el. A felhasználók száma folyamatosan nő; a Z generációtól a *Baby Boomer* generációig mindenki szembesül a technológiai fejlődéssel és az új médiumokkal. A könyvtárak régóta aktív szerepet vállalnak a digitális kultúra és kompetenciák terjesztésében.

A Kreuztali Városi Könyvtár – amely egy 30 ezres lélekszámú települést lát el több mint 40 ezres könyvtári állománnyal, amihez 8 munkatárssal rendelkezik 5,4 álláshelyre – 2018–2019 fordulójától, az igazgatóváltást és egyéb személycserét követően olyan szolgáltatásokat igyekezett kifejleszteni, amelyek több embert vonzanak, aktuálisak és fenntartható eredményeket hoznak. Arra törekedtek, hogy minden életkori csoport részese legyen a szolgáltatásokból, és a lakosok a digitális forrásoknak és eszközöknek ne csak fogyasztói legyenek, hanem értő módon és aktívan alakítva használják fel azokat. A projekt a „Megtanuljuk, tudjuk, megcsináljuk” nevet kapta.

Az óvodás és kisiskolás gyermekek számára olyan foglalkozásokat tartanak, ahol a könyvtáros vezetésével maguk készítenek különböző szöveges-képeshangos könyveket, amelyeket a városi könyvtárban bemutatnak, majd eljuttatnak az óvodákba és az iskolákba.

A könyvtár a gyűjteményt is felhasználva természet- tudományi és műszaki témákról is szervez rendezvényeket (például robotokról, meteorológiai állomásokról és hasonlóról); a résztvevők számára egyúttal gyakorlati programozási ismereteket is közvetítenek. Minden hónap első vasárnapján különböző aktuális témákról és újdonságokról tartanak bevezető előadást, majd gyakorlati foglalkozást, alkalmanként

külső szakemberek bevonásával. (Néhány példa a témákra: a virtuálisvalóság-technológia és a 3D nyomtatás kipróbálása, Lego-robotok építése és programozása, de létezik *Dungeons & Dragons* szerepjáték, bábszínház, origamihajtogatás és madárismereti kurzus is.)

A 12–18 évesek körében nagyon népszerű a számítógépes játékok tesztelése (havonta két alkalommal). A résztvevők le is írják, hogy egy-egy játék mennyibe kerül, melyik korosztálynak ajánlják, milyen problémákat tapasztaltak (erőszakos jelenetek stb.), és látják-e a függőség veszélyét. Az elkészült útmutatókat a *Spieleratgeber NRW* („Játéktanácsadó”) oldalon közreadják a tanárok és szülők számára.

A könyvtár munkatársai a szülőknek másfél órás esti programokat szerveznek, ahol egy kiselőadást követően a gyakorlatban is megismerhetik azokat a számítógépes játékokat, amelyeket a gyerekeik előszeretettel játszanak, és értesülhetnek arról, milyen veszélyeket rejtnek az egyes játékok.

Különösen az idősebb generáció számára vonzóak a technikai konzultációk. Ezeket sokféle alkalmazásról (*WhatsApp, Facebook, Onleihe*) esik szó. A résztvevők maguk alakíthatják a konzultációk programját, feltehetik kérdéseiket. A cél az, hogy az idősek megismerjék a digitális kor lehetőségeit, éljenek azokkal, és ehhez megszerezzék a szükséges kompetenciákat. A városi könyvtár egyik helyiségében havonta társasjáték-versenyt hirdetnek, ahol a már népszerűek mellett újabb számítógépes játékokkal is megismertetik a fiatalokat. Itt elsajátíthatják a csapatjáték és a versenyés fortélyait, illetve a vesztes helyzet kezelését. A programok megvalósítása során a könyvtár együttműködésre lépett a környékbeli óvodákkal és iskolákkal, továbbá a helyi vállalkozásokkal. 2019-ben 166 rendezvényre került sor (2018-ban 123-ra). A résztvevők száma 2019-ben majdnem elérte a háromezret (2018-ban közel feleannyi résztvevő volt). A programokat a könyvtár honlapján, a helyi újságokban és a közösségi médiában népszerűsítették (az utóbbiban filmekkel és szöveges-képes útmutatókkal). A rendezvények gyakoriságát a használói igényekhez igazították.

2020-ban két VR-szemüveggel, egy 3D nyomtatóval, továbbá kölcsönözhető robotokkal gazdagodott a könyvtár eszközparkja. Elmondható, hogy a digitális kompetenciákat fejlesztő rendezvények szerves részei lettek a Kreuztali Városi Könyvtár stratégiai fejlesztési tervének.

(Hegyközi Ilona)

58/2021

STEINHARDT, Isabel: Learning Open Science by doing Open Science : a reflection of a qualitative research project-based seminar. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 263–279.

A nyílt tudomány elsajátítása a művelésén keresztül: gondolatok egy projektalapú, kvalitatív kutatási szemináriumról

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási intézmény; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A német egyetemeken kultúraváltásra lenne szükség a nyílt tudománnyal kapcsolatos gyakorlatok terén, az oktatás ugyanis még mindig elsősorban tanárközpontú, és nem pedig a tudományra mint tanulási folyamatra összpontosít. A Kasseli Egyetem szociológia és tanár szakos hallgatói egy választható szemináriumon egy kvalitatív kutatási projektben vehettek részt a nyílt tudomány gyakorlatának elsajátítása érdekében. A tapasztalatok szerint a nyílt adatok gyakorlatának ismerete könnyen taníthatónak bizonyult, míg a nyílt forráskódú eszközök használata és az együttműködés elsajátítása jóval nehezebb volt.

Elméleti háttérként a habitus-hermeneutika módszerét alkalmazták, amelynek célja az egyének habitusának, azaz a társadalmi beágyazottságú cselekvésmintázatainak rekonstrukciója. A résztvevők áttekintést kaptak a projektalapú tanulási környezetekről, valamint magáról a kutatási projektről, amelynek a célja a hallgatói digitálistechnológia-használat és habitus vizsgálata volt. Ezt követően felmérték a hallgatóknak a digitális technológia terén meglévő felhasználói ismereteit, továbbá azt, hogy gyűjtöttek-e valaha kutatási adatokat.

Mivel a hallgatók elméleti felkészültsége hiányos volt, a szeminárium első részében a habitus fogalmának tisztázására és a digitális technológiák használatának oktatására koncentráltak. Nem minden, a habituselmélettel kapcsolatos publikáció volt nyílt hozzáférésű formában elérhető, ezért ezeket az oktató feltöltötte az egyetem Moodle e-learningkeretrendszerébe. A szeminárium második részében a narratív interjúk lefolytatásának módszereivel foglalkoztak, kitérve az adatvédelmi irányelvekre, az átírássra és a repozitóriumban való elhelyezésre. Ezután kidolgozták az interjúk kérdéssorait. A szeminárium utolsó részében került sor az eredmények értelmezésére, amihez egy olyan nyílt forráskódú,

wiki-alapú szoftvert (*KolloIn*) használtak, amely a közös munkára is lehetőséget biztosít.

Egy félév alatt nem lehet teljesen új gyakorlatokat elsajátítani; ebből az esettanulmányból is vegyes következtetések vonhatók le. A hallgatók megértették a nyílt tudomány alapelveit, új kompetenciákra tettek szert, de csak az elvárható minimumot teljesítették, és ugyan magánéletükben használják a web 2.0-s alkalmazásokat, a szeminárium keretében nem vagy csak kevéssé éltek a digitális kommunikáció és együttműködés eszközeivel. (A *KolloIn*t a 13 résztvevőből

csak 5-en használták a tanórákon kívül, egyéb online kommunikációs csatornát pedig az oktató unszolása ellenére a csoport nem kívánt igénybe venni.) Ez is bizonyítja, hogy a nyílt tudomány gyakorlatainak és a nyílt pedagógiának a német felsőoktatásban való meghonosításához mindenképpen szükség lenne a digitális kooperáció és részvétel elveinek alkalmazására, illetve a digitális készségek elmélyítésére.

(Koltay Tibor)

Lásd még 8, 10, 17, 46

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

59/2021

BENILOUS, Bryan [et al.]: Arhiv mirovoj pressy „Ist V'ú” : uroki programmy ocifrovki gazetnyh materialov. – Bibliogr. In: Bibliografija i knjigovedenie. – (2020) 4., p. 140–155.

Res. angol nyelven

**Az East View Globális Sajtóarchívum: egy tömeges hír-
lap-digitalizálási program tanulságai**

Alakfelismerés; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Hozzáférhetőség; Nem latin betű; Orientalia; Sajtóarchívum; Szerzői jog

Az *East View Information Services* 2016-ban kezdte meg együttműködését a Stanford Egyetem Könyvtáraival (SUL) és a Hoover Intézet Könyvtárával és Levéltárával azzal a céllal, hogy 25 millió oldalnyi hírlapot digitalizáljon és elérhetővé tegyen a világ minden tájáról, kínai, japán, arab és cirill nyelveken egyaránt. Ez a partnerség katalizátorként szolgált az *East View* számára, hogy nagymértékben kibővítsen saját digitalizálási programját, amelyet ma *East View Global Press Archive* (globális sajtóarchívum) néven ismerünk.

A Hoover Intézet Könyvtárát és Levéltárát 1919-ben alapították, küldetése a XX. és XXI. század globális

politikai, társadalmi és gazdasági változásairól szóló legfontosabb sajtóanyagok összegyűjtése, megőrzése és elérhetővé tétele. Az intézet több mint 125 országból szerez be hírlapokat, és több mint 25 millió oldalnyi gyűjteménnyel rendelkezik. Különlegessége, hogy a nagyobb napilapok mellett egyedi, ritka hírlapcikk is fellelhetőek benne. 2001–2002-ben a SUL megkapta a Hoover Intézet Könyvtára és Levéltára anyagainak mintegy 60%-át, beleértve a kelet-ázsiai gyűjteményt is.

A SUL-lal és a Hoover Intézet Könyvtárával és Levéltárával kötött megállapodás után az *East View* szoros együttműködésbe kezdett a *Center for Research Libraries*-zel (CRL) is. Ez az 1949-ben *Midwest Inter-Library Center* néven alapított szervezet korán felismerte a nemzetközi hírlapok fontosságát, majd az évek során páratlan gyűjteményt hozott létre a nemzetközi hírforrásokból: katalógusa több mint 18 ezer hírt tartalmaz az 1700-as évek közepétől egészen napjainkig. A megnövekedett dokumentummennyiség indokolta tette, hogy a CRL stratégiái lehetőségeket keressen egy nagyszabású digitalizálási program megkezdéséhez. 2016-ban a CRL bejelentette szándékát, miszerint minden olyan digitális anyag, amely nyilvános forrásokból származik, vagy amelyhez a CRL biztosította a szükséges jogokat és engedélyeket, korlátozás nélkül elérhető lesz.

Az *East View*-vel kötött megállapodás szerint a SUL 10 év alatt 25 millió oldal digitalizálását vállalta; a

CRL-lel kötött megállapodás szűkebb fókuszú, és a tagintézmények finanszírozási képességein alapulva 4,5 millió oldal digitalizálásáról szól egy hároméves időtartamra. A CRL-lel való együttműködés nemcsak az *East View* digitalizálási programját alakította át, hanem egy olyan új digitalizálási modellt is létrehozott, amely a legszélesebb körű hozzáférést biztosítja a ritka anyagokhoz, beleértve a nyílt hozzáférést az árva művekhez is.

Egy ilyen hatalmas digitalizálási projektben azonban számos logisztikai kérdés merül fel, többek között a metaadatokkal kapcsolatos problémák, a szállítás és a tárolás, vagy a digitális kimenet megosztása. A logisztikai feladatok megoldását segítette a *Digital Divide Data* nevű, Kambodzsában alapított, ma már nemzetközi kereskedelmi szolgáltató cég – amellyel az *East View* 2017-ben kezdeményezett együttműködést –, illetve az általa alkalmazott szoftver és felhőalapú technológia.

A Stanford–Hoover gyűjtemény immár százéves múltra tekint vissza. Ez alatt az idő alatt a katalógizálási szabályok módosultak, különös tekintettel a transliterálásra. Más kulcsfontosságú metaadatok is változtak az idők során, például a városok neve is. Ez a címadatok többszöröződését eredményezte. Bizonyos esetekben teljesen hiányoztak a megfelelő metaadatok, és nem voltak egységes azonosítók az ismétlődő címek összehangolásához. Mivel a gyűjtemény különböző országok sajtóanyagát tartalmazza, ezek különféle nyelveken és írásmódokban találhatóak meg, mint például a hagyományos és egyszerűsített kínai, japán (hiragana, katakana), koreai, orosz, spanyol, arab, urdu, pastu stb. További problémát jelentett az OCR szoftver alkalmazása. Az OCR-eredmények még kivételes képminőség mellett is elmaradhatnak az elvárhatótól, mert egyes nyelvek OCR-ezése nem éri el azt a pontosságot, mint a nyugati nyelveknél.

A projekt a szerzői jogok és a finanszírozás területén is számos akadályba ütközött. Mivel a digitalizálandó tartalom nagy része szerzői jogvédelem alatt áll, az *East View* megbízást adott a szerzői jogi törvény globális szintű és országonkénti vizsgálatára. A szerzői jogi szabályok ugyanis attól függően változnak, hogy hol és mikor készültek a kiadványok, illetve hogy hol található a forgalmazó, és milyen országokban adják ki az anyagot. Mindezek miatt egy ilyen vállalkozás óriási összegeket emészt fel.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a tömeges digitalizálási programok megvalósításához elengedhetetlen a szoros együttműködés a kereskedelmi és

a tudományos szervezetek között. Az olyan cégek, mint az *East View*, meghatározó szerepet játszanak az egyetemek, a könyvtárak, a tudományos intézmények és a kiadók közötti szakadékok áthidalásában.

(Lengyel Szilvia)

60/2021

STANČIĆ, Hrvoje – TRBUŠIĆ, Željko: Optimisation of archival processes involving digitisation of typewritten documents. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 72. (2020) 4., p. 545–559.

Az archiválási folyamatok optimalizálása a gépiratok digitalizálásának példáján

Alakfelismerés; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Levéltári anyag; Közgyűjtemény; Szoftver

Napjainkban a teljes szövegű eléréssel rendelkező elektronikus tartalmak kereshetősége mindennapos, köszönhetően az optikai karakterfelismerés (OCR) technológiájának. Ám vannak olyan digitalizált dokumentumtípusok, amelyek szövegfelismerése informatikai szempontból nehezebb. Ezek közé tartoznak a kézírást, valamint az írógéppel készült dokumentumok is.

A digitális repozitóriumok használata nagyban függ a szövegek kereshetőségének minőségétől, vagyis az OCR-ezés pontosságától. A felismerési hibák minimalizálása érdekében módszeres, empirikus vizsgálattal szükséges értékelni a szövegfelismerés hatékonyságát. A cikkben tárgyalt horvát kutatás XX. századi, írógéppel készült iratokat használt mintaként. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy gépiratok esetében a modern OCR-szoftverek elegendő pontossággal dolgozzák-e fel a szöveget ahhoz, hogy nagy léptékben alkalmazni lehessen őket minimális emberi beavatkozás mellett. A kiértékeléshez a Nevadai Egyetem Információtudományi Kutatóintézete (ISRI) által kifejlesztett, *The ISRI Analytic Tools for OCR Evaluation* (ISRI-elemzőeszközök OCR-értékeléshez) nevű szabadon felhasználható szoftvert alkalmazták. Két fő hipotézist állítottak fel: egyrészt a szövegfelismerés pontossága növekszik a digitalizálás minőségének javulásával, másrészt az ún. binarizáció (fekete-fehérre konvertálás annak érdekében, hogy a szöveg jobban megkülönböztethető legyen a háttértől) tovább növeli az OCR-folyamat pontosságát. Ehhez kapcsolódó alhipotézis, hogy a szokatlanul nagy és kis mértékű binarizáció a gépek

és az emberek számára egyaránt olvashatatlan szöveget eredményezhet.

A binarizáció folyamatára a *Linux* operációs rendszerre fejlesztett *ImageMagick* nevű szoftvert használták, míg magát az optikai karakterfelismerést a térítéses *Abbyy FineReader 15* és a nyílt forráskódú *Tesseract 4.0.0* szoftverekkel végezték. Az adatmintát 123, A4-es méretű színesen szkennelt TIFF formátumú oldal szolgáltatta, amely a Horvát Írószövetség 17 db, 1966 és 1968 közötti jegyzőkönyvét, valamint egy irodalmi nyelvvel kapcsolatos deklaráció gépiratát foglalta magában. (Az irategyüttes lelőhelye a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia.) A dokumentumok kizárólag írott szöveget (azaz táblázatokat, ábrákat, képeket nem) tartalmaztak, esetenkénti margóra írt kéziratos jegyzetekkel. Minden egyes oldalt hatféle minőségben szkenneltek (100, 200, 300, 400, 500 és 600 DPI), az adategyüttes így 738 oldalt számlált. (Minél nagyobb a felbontás, annál több időt vesz igénybe a szkennelés, és annál nagyobb tárhelykapacitásra van szükség, aminek tömeges digitalizáláskor nagy jelentősége van.)

Az OCR-szoftverek esetében nem változtattak az alapbeállításokon. A horvát nyelvet – és a speciális karaktereket – mindkét OCR-szoftver gond nélkül felismerte. A karakterfelismerés pontosságát a beavatkozást (beillesztést, törlést vagy behelyettesítést) igénylő hibák számszerűsítésével határozták meg, majd ezt hasonlították össze a kutatásra előkészített *ground truth* adatmintával (előre ismert, „ideális, várható eredmények”). Külön vizsgálták a karakterfelismerésen túl a szavak felismerését is, amit szintén a *ground truth* mintával vetettek össze. (Az iratokban előforduló, x-ekkel felülírt elgépelések a dokumentumtípusból adódó kihívást jelentettek a szövegfelismerés során.)

A *Tesseract* átlagos karakterfelismerési pontossága binarizáció nélkül 88% és 91% között mozgott 100 és 400 DPI felbontás között. Magasabb felbontás esetén romlani kezdett a hatékonyság, mivel a nagyobb részletesség miatt az így már látható kosz vagy a papírhibák megzavarták a szövegfelismerő algoritmust. A *FineReader* esetében még nagyobb karakterfelismerési pontosságot értek el (a legjobb érték 95,02% volt 300 DPI mellett), és az algoritmus a nagyobb felbontással is hatékonyabban birkózott meg. A szavak felismerésének pontossága ugyanezt a trendet követte, azzal a különbséggel, hogy a kapott értékek alacsonyabbak voltak (a *FineReader* maximuma 86,97% volt 500 DPI mellett).

A binarizáció kevés eredményt hozott a *Tesseract*nál és a *FineReader*nél egyaránt. Több szinttel is kísérleteztek: 30–50% között drasztikusan visszaesett az OCR-hatékonyság, 20% alatt és 70% felett pedig szinte olvashatatlanok volt a szövegek a szoftverek számára (is). A 60%-os binarizációs szint növelni tudta a felismerés pontosságát 400–600 DPI felbontás esetében (szignifikánsan 600 DPI-nél), általánosságban azonban megállapítható, hogy nem érdemes alkalmazni a binarizációs eljárást.

Összegezve az eredményeket, a két szoftver közül mind karakter- mind szófelismerés tekintetében a *FineReader* bizonyult hatékonyabbnak. A kutatás az első hipotézist megcáfolta: a pontosság nem nőtt a felbontással arányosan, 200 DPI (*Tesseract*), illetve 300 DPI (*FineReader*) felbontás felett vagy stagnáló, vagy csökkenő OCR-pontosságot mértek. Ezt szem előtt tartva számottevő munkaidő és tárhely spórolható meg. A második hipotézist sem igazolták, a binarizáció összességében nem javítja az OCR-ezés pontosságát. Az alhipotézis viszont megerősítést nyert: a szélsőségesen alacsony vagy magas binarizációs szintek olvashatatlan karaktereket eredményeznek. A vizsgálat maga megmutatta, hogy a horvát nyelvű XX. századi gépiratok OCR-ezése nem okoz problémát a jelenlegi szövegfelismerő szoftverek számára, a nyílt forráskódú *Tesseract* ráadásul költséghatékony módon biztosít kielégítő pontosságot.

(Bódog András)

Lásd még 11, 20, 28, 39, 66, 68

Adatbázisok

Lásd 39, 49, 52, 68

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 39

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 19, 27, 51, 61

Információ- és kommunikációs technológia

61/2021

HARDESTY, Juliet L. [et al.]: 3D data repository features, best practices, and implications for preservation models : findings from a national forum. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 789–807.

A 3D-adatrepozitóriumok jellemzői, jó gyakorlatok és megőrzési modellek: egy országos fórum tanulságai

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Információtechnológia; Konferencia -nemzeti; Megőrzés; Munkafolyamat

A háromdimenziós és virtuális valóság (VR) formában megjelenő dokumentumok egyre inkább teret hódítanak a közgyűjteményekben és a kutatásban, lehetővé téve a műtárgyak, helyszínek és adatok interaktív vizualizációját és elemzését. Egyre több felsőoktatási könyvtárban jelennek meg ilyen jellegű gyűjteményrészek, ám jelenleg még hiányoznak a szabványok és jó gyakorlatok a 3D-s és VR-tartalmak előállítására, szolgáltatására és megőrzésére. E kihívásra válaszul indította el az Egyesült Államokban a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) a *Könyvtári stratégia kidolgozása 3D-s és VR-gyűjteményfejlesztés és újrafelhasználás céljából* (LIB3DVR) elnevezésű pályázatot, amely négy fő célt tűzött ki maga elé:

- holisztikus tudás gyűjtése a különböző alterületek szakértőinek bevonásával;
 - jó gyakorlatok kialakítása a 3D/VR-technológia támogatására a kutatási ciklus egészét tekintve, beleértve a metaadatsémákat, a tartalom-előállítást, a vizualizációt, az újrafelhasználást, a kereshetőséget, a megőrzést és a repozitóriumokat;
 - irányelvek kidolgozása többféle kutatási környezet és felhasználási mód támogatására, ahogy egyre inkább elterjednek a 3D/VR-kutatási eszközök;
 - könyvtári stratégiák kidolgozása a 3D/VR-szolgáltatások irányelveihez és munkafolyamataihoz.
- A projektcélokkal összhangban 2018 folyamán három konferenciát szerveztek országszerte (*Washington DC Forum, Oklahoma Forum, Chicago Forum*).

A cikk az utóbbi konferencián tárgyalt kutatási problémákat összegzi:

1. Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy repozitóriumnak a 3D-adatkezeléshez?
2. Milyen munkafolyamatokat és jó gyakorlatokat alkalmazhat egy információs intézmény a 3D-adatok megőrzésére és kezelésére?
3. Milyen vonatkozásokkal bírnak a 3D-adatok a jelenlegi tartós megőrzési modellek tükrében?

Ami a 3D/VR-adatokat kezelő repozitóriumokhoz szükséges és hasznos jellemzőket illeti, elsőként a kereshetőség említhető: elengedhetetlen a kulcsszavak, címkék, tárgykörök és műfajok hozzáadása, hiszen a 3D-modellek esetén nem-szöveges tartalmakról beszélünk. VR-környezetben a keresési eredményeknek vizuálisan ajánlott megjelennie, a videojátékokban alkalmazott kiemelések és metaadatok használatával. További követelmény a tartalom jogvédelme, valamint a tulajdonjogot és a licencet érintő kérdések egyértelmű tisztázása. Hasznos opció a 3D-tartalom streamelésének lehetősége webböngészőben vagy a repozitóriumplatform felületén. A tartalom letöltése is valós igény a felhasználók részéről, ami szintén méret- és felbontásbeli kérdéseket vet fel. A gyűjtemények méretének növekedésével szükségessé válik a munkafolyamatok skálázhatósága is. A tartós megőrzéshez kívánatos a szabványosított formátumok bevezetése, valamint a 3D/VR sajátosságaiból eredően fontos a formátumok verziózása, ami által lehetséges az újonnan kibocsátott változatok, illetve a nyomtatásra vagy vizualizációra szánt verziók nyomon követése. Az adattisztítás (*data scrubbing*) kulcsfontosságú a személyes adatok védelme érdekében (pl. CT-felvételeknél). Szintén a hosszú távú megőrzést segíti elő a működéshez szükséges informatikai környezet és forráskódok megőrzése az utókornak. A konferencia során a résztvevők munkacsoportokba szerveződve vázolták fel a 3D-adatkezelés munkafolyamatait és gyakorlatát. Az egyik megközelítés szerint a 3D/VR-objektumok repozitóriumba vétele négy összetevőt igényel: befogadást/feldolgozást, vizualizációt, archiválást és disszeminációt. Utóbbira a szabványosított X3D fájlformátumot ajánlották. Egy másik megközelítés az OAIS referenciamodellen alapul, egy javasolt felhasználói felület (UI) hozzáadásával. A jelenleg alkalmazott megőrzési modellek közül a Digitális Gondozás Életciklusa (*Digital Curation Lifecycle*): leírási és reprezentációs információk, megőrzési terv, közösségi részvétel, gondozás és megőrzés), a már említett OAIS referenciamodell (átadási információs csomag, archiv információk

csomag, felhasználói információs csomag – SIP, AIP, DIP), valamint a FAIR (megtalálható, hozzáférhető, interoperabilis, újrafelhasználható) alapelvek jönnek számításba a 3D/VR-adatok kezelésekor.

Összegzésképp elmondható, hogy a 3D/VR-gyűjtemények kialakításánál szükség van az egyedi dokumentumtípus sajátosságainak figyelembevételére a munkafolyamatok során, ám kívánatos lenne a 3D/VR-fájlformátumok szabványosítása. A hosszú távú megőrzésnél a legnagyobb nehézséget a munka

költsége és volumene jelenti; további kihívás a szellemi tulajdont érintő kérdések megoldása 3D/VR-környezetben. Érdemes mérlegelni a repozitóriumok aggregátorokon keresztüli elérésének lehetőségeit. Végezetül megemlíthető még fejlesztési területként, hogy átvehetők jó gyakorlatok a média- és szórakoztatóiparból is.

(Bódog András)

Lásd még 6, 8, 13, 57, 62

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

62/2021

FU, Meng-Hsuan: Integrated technologies of blockchain and biometrics based on wireless sensor network for library management. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–13.

Vezeték nélküli szenzorok hálózatán alapuló blokklánc- és biometrikus technológiák integrált használata a könyvtár működtetése során

Adatvédelem; Gépesítési kérdések -általában; Használó; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Munkafolyamat; Rádiófrekvenciás azonosítás

A dolgok internete (*Internet of Things, IoT*), amely egyedi azonosítóik alapján köt össze egyes tárgyakat vezeték nélküli hálózaton keresztül, immár a hétköznapi „okos” technológia egyik alappilléret képezi. Ide tartoznak az RFID-címkével ellátott „okoskártyák”: diákigazolványok, tömegközlekedési bérletek, bankkártyák, vagy akár a könyvtári olvasójegyek. A többféle kártya használata helyett már rendelkezésre áll a biometrikus – ujjlenyomat, tenyérvéna, arc, hang vagy retina alapján történő – azonosítás lehetősége is. A jelenlegi tíz legnépszerűbb technológiai trend egyike a blokklánc-technológia (*blockchain*), amelyben az ún. blokk egy kriptográfiai eszközökkel és komplex algoritmusokkal védett virtuális adattároló egység. Az ilyen privát, védett rendszerben tárolt adatok decentralizáltan, felhasználó és felhasználó között cserélődnek. A technológiát több területen is

alkalmazzák már; biometrikus azonosítási technológiával és vezeték nélküli hálózattal kombinálva a könyvtárszakmában a kölcsönzési adminisztráció korszerűsítésére lehet felhasználni.

A tajvani szerző cikkében a *BlockMetrics Library* (blokkmetrikus könyvtár) koncepciót ismerteti, amely blokklánc- és biometrikus technológiákat integrál egy IoT-eszközöket tömörítő, vezeték nélküli szenzorhálózatba. A tervezett architektúra ötrétegű (hardver, szoftver, internet, adatátvitel és biztonság, alkalmazás). Hardveroldalról a könyvtárban fizikailag elhelyezett szenzoros csomópontokról és RFID-címkével ellátott dokumentumokról, valamint biometrikus azonosítórendszerekről, kamerákról, érintőképernyőkről és egyéb perifériákról van szó. A szoftveres rétegben egy nyílt forráskódú szövegszerkesztőt alkalmaznak a könyvtári gyűjtemény adatainak rögzítésére és a könyvtári ügyek kezelésére, emellett természetesen megfelelő szoftverek szolgálják a biometrikus azonosítást, a kép- és videofeldolgozást, az adatbázis-kezelést. A használókat biometrikai jellemzőik révén (ebben a koncepcióban ujjvéna-felismeréssel) azonosítja a rendszer. A könyvtári tereket, a be- és kilépést, valamint a kölcsönzési tranzakciókat kamerák figyelik. A rögzített felvételeket, a személyes adatokra, illetve a könyvtári gyűjteményre és használatára vonatkozó információkat célszoftverekkel dolgozzák fel, az eredményeket gyűjteményi és biometrikus (személyi) adatbázisban tárolják. Az internettechnológiai réteg a hardveres és szoftveres komponenseket köti össze az internettel mint a könyvtári és egyéni eszközök elsődleges közvetítő csatornáival. Itt válik nélkülözhetetlenné az

adatátviteli és adatbiztonsági réteg: a blokkmetrikus könyvtárban az információkat blokklánc-kriptográfiai megoldással védik. Végezetül az alkalmazási réteg az RFID-technológiát és ujjvéna-felismerést használó beléptetéshez, az önkiszolgáló kölcsönzéshez/visszavételhez, valamint a könyvtár részéről a működtetéshez szükséges megoldásokat takarja.

Használói oldalról a folyamat a regisztrációval kezdődik, ami magában foglalja az azonosításhoz szükséges ujjvéna-beolvasást és a könyvtárhasználathoz szükséges személyes információk megadását. Ezek az adatok blokklánc által védetten kerülnek a rendszerbe. A regisztráció után biometrikus azonosítással vehetők igénybe a könyvtár szolgáltatásai az érvényesség lejártáig, nincs szükség olvasójegyre vagy egyéb fizikai azonosítóra. A beléptetőkapunál a vénaszkenneléssel automatikusan megtörténik az olvasók azonosítása. Amint valaki levesz egy könyvet a polcra, egy infravörös érzékelő észleli a dokumentum helyváltoztatását. Ezt követően a megfigyelőkamerák képi felismerés útján azonosítják a könyvet és az olvasót, statisztikailag rögzítve a dokumentumhasználatot. Helyben használat esetén a használó egyszerűen egy újabb ujjvéna-azonosítással távozik a kapunál (ha nincs nála a könyv). Ha kölcsönözni kívánja az adott dokumentumot, a teendők sora kiegészül az RFID-címkéket beolvasó terület és a vénaszkenner használatával, majd az illető kiviheti a kapun a dokumentumot. A használói adatokat és a dokumentumok státuszának változását összekapcsolják, és személyes kölcsönzési blokkláncban tárolják. A visszahozatal is egyszerű folyamat: a dokumentumokat az RFID-olvasó területre kell helyezni, aminek révén megtörténik a státuszváltozás a gyűjteményi adatbázisban és a személyi kölcsönzési blokkláncban. A helyi adatbázisokkal dolgozó integrált könyvtári rendszerek jelenleg nincsenek felkészülve a blokklánc-technológia adaptálására. (Az arcfelismerés és az ujjlenyomat-olvasás könyvtári alkalmazására már van példa, de ezek adatait helyben tárolják.) Egy számos könyvtárat átfogó új, blokklánc-alapú rendszer kiépítése új szabályozást, illetve könyvtári feldolgozás és egyéb munkafolyamatok egységesítését teszi szükségessé, továbbá interdiszciplináris szak tudást igényel, és magas költségekkel jár. Előre nem látható adatvédelmi problémák is felmerülhetnek, emellett maguknak a használóknak a részéről is számítani lehet ellenállásra egy ilyen működési modell bevezetése esetén.

(Bódog András)

Könyvtárépítés, -berendezés

63/2021

DUB, Roman: Využívaný veřejný prostor města (Městská knihovna Písek) In: Čtenář. – 72. (2020) 4., p. 152–156.

A város nyilvános terének újrahaznosítása – a Píseki Városi Könyvtár

Átéptetés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

A 2019-ben új helyre költözött könyvtár Písek városában korábban krónikus helyhiánnyal küzdött, ami gátolta fejlődését. A hasonló nagyságú (20–40 ezer lakosú) városok közül itt 1000 lakosra csupán 17,27 m² könyvtári tér jutott. A jelenlegi ajánlásokhoz képest ez jóval elmaradt az elvárttól (60 m²/1000 lakos). Korábban jellemző hiányosság volt az akadálymentes bejutás megoldatlansága, mivel az épület műemléki védelmet élvezett. A nehézségek ellenére a könyvtár használóinak száma 2009 óta folyamatosan növekedett, ezért a város új megoldást keresett. A médiamegjelenések mellett a könyvtár folyamatos lobbitevékenységet fejtett ki; a nyilvánosság, a könyvtárhasználók bevonásával sikerült döntést hozni egy új könyvtár építéséről. A helyszín kiválasztására már 2007-ben történtek kezdeményezések, végül a város tanácsa a lehetőségek 2013-as mérlegelése után a régi általános iskola átépítése mellett döntött, amely a régi könyvtár épületének közelében, attól kb. 40 m-re helyezkedik el.

A 2014-ben indult építészeti tervezésbe a könyvtár munkatársait is bevonták, a tender Písek Városi Könyvtár és Oktatási Központ néven mintegy 13 millió koronás támogatást kapott az integrált regionális operatív programból. A tervezéskor figyelembe vették a hasonló nagyságú új cseh városi könyvtárak épületeit. A rekonstrukció tervezett költsége 153 millió cseh korona volt, amelyet menet közben 139 millióra sikerült csökkenteni. A belső berendezésre és az IT technológiára csaknem 17 millió koronát fordítottak. A megújult könyvespolcok, bútorok, pultok, továbbá a könyvlift, a számítástechnikai eszközök (PC-k, laptopok, táblagépek, nyomtatók, szerverek) mellett televíziók, indukciós hurok és 3D nyomtatók beszerzésére is sor került. Kialakítottak egy politechnikai műhelyt is, ahová a biológia és a fizika oktatásához szükséges felszerelések kerültek (mikroszkópok, csillagvizsgáló távcső stb.). A könyv-

tár alapterülete az előzőhöz képest megháromszorozódott (3729 m²); a kültéren egy belső udvar várja a látogatókat a parkoló mellett, és a tetőn egy oktatóteraszt is létrehoztak geológiai parkkal. Az épület minden szintje akadálymentes, a földszinten 110 férőhelyes oktatóterem, az átriumban külső pódium és relaxációs zóna található. Az egyéni és csoportos tanulást 313 m²-nyi terület szolgálja (politechnikai műhely, nyelvi és digitális tanulószoba, kézműves műhely és oktatókonyha). Az eredeti iskolaépület tornyában kapott helyet az obszervatórium a távcsővel. A belső design a könyvtár egész területén újszerű, látványos, vonzó, és az olvasók kényelmét szolgálja (pl. kör alakú polcok, akváriumok, szövegfelhőt formázó világítótestek, színes ülőhelyek). A bejáratnál lévő kávéház külső és belső térrel is rendelkezik. A földszinten található az irodák, raktárak, technikai helyiségek. Az 1. emeletre helyezték az információs és szolgáltatási övezet központi részét a kölcsönzővel, regisztrációval, könyvtárközi és önkiszolgáló kölcsönzési lehetőséggel. A 2. emeletre került a szépirodalom, a 3. emeletre pedig a szakirodalom és a további oktatóterem. A könyvtár amellett, hogy a szabadidő aktív eltöltésének színtere, egyúttal egy oktatási központnak is helyet ad, s a város oktatási intézményeivel együttműködve a képzési tevékenység (olvasásfejlesztés, digitális írástudás, környezeti nevelés stb.) kiemelkedő szerepet tölt be az épület különböző tereiben.

A 2019-ben megnyílt könyvtár munkanapokon 9-től 18 óráig, szombaton 9 és 16 óra között tart nyitva. A regisztrált használók száma 2018-ban 5350 fő volt, amely 2019-re 6039 főre növekedett. A kölcsönzött kötetek számában jelentős emelkedés volt tapasztalható, különösen a gyermek- és szépirodalom területén. A megújult könyvtárral a munkatársak és az olvasók is megbarátkoztak, így az a város látványos, népszerű nyilvános terévé vált.

(Prókai Margit)

Lásd még 3, 16, 20

Számítógépes könyvtári rendszerek

64/2021

PORTER, Toccara D.: Migrating from ILLiad to Tipasa. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 2., p. 83–95.

Migráció az ILLiadról a Tipasára

Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftverválasztás; Továbbképzés

A Tennessee Állami Egyetem (TSU) könyvtáraiban 2009 óta használták az OCLC *ILLiad* nevű könyvtárközi kölcsönzési rendszerét. 2018-ban döntés született arról, hogy átállnak a szintén OCLC-termék *Tipasára*. A migráció oka nem az ILLiaddal való elégedetlenség volt, hanem az, hogy értesültek róla, hogy a szolgáltató fel kívánja váltani az ILLiadot a Tipasával. A cikk a TSU egyik könyvtárközi kölcsönzésért felelős munkatársának szemszögéből mutatja be a közel egy évig tartó implementációs folyamatot, különös tekintettel az OCLC-vel való kommunikációra, a munkatársak továbbképzésére és együttműködésére, valamint az új felület megismertetésére a használókkal.

Míg az ILLiad az asztali gépekre konfigurált alkalmazás, a Tipasa egy, a *WorldShare Platform* webes architektúrájára épülő felhőalapú rendszer, amely okostelefonról is használható, és több szempontból hatékonyabb, mint az elődje. A szerző két előnyt emel ki: a könyvtárosok otthonról is beléphetnek a Tipasába, így a hét elején kevesebb felgyűlt kérést kell kezelniük. Emellett az automatikus értesítési rendszernek köszönhetően azonnal üzenetet kapnak a teljesített cikk-kérésekről, amit követően a beszkenelt anyagot rögtön továbbíthatják az olvasóknak.

Az átállási folyamat 2018 nyarán vette kezdetét: ekkor a könyvtár vezetősége, a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást nyújtó két campuskönyvtár egy-egy könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosa, a rendszerkönyvtáros, illetve az OCLC képviselői bevonásával párbeszéd indult az adminisztrációról, a költségekről, a határidőkről és a munkatársak továbbképzéséről. A migrációra vonatkozó papírokat 2018 szeptemberében nyújtották be, ezt további egyeztetések követték, majd 2019 elején a rendszerkönyvtárosnak ki kellett töltenie egy felmérést az intézményi autentikációról, egy IT-munkatárs pedig részt vett egy online megbeszélésen, ahol pontosították a rendszer felállításához szükséges követelményeket. A könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosok ezután egy ún. kohorsz-továbbképzésbe kapcsolódtak be 2019 áprilisában, amelyet az OCLC egyszerre több könyvtárnak biztosított (a rendszermigráció ára tartalmazta a képzés

Számítógép-szoftver

65/2021

QUINTEL, Denise FitzGerald – WILSON, Robert: Analytics and privacy : using Matomo in EBSCO's Discovery Service. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–11.

Analitika és adatvédelem: a Matomo használata az EBSCO Discovery Service-ben

Adatvédelem; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Honlap; Statisztika; Szoftver

A webes elemzőeszközök kiválasztásakor a felsőoktatási könyvtárak hagyományosan a *Google Analytics*-hez fordultak az adatok gyűjtése céljából, hogy képet kapjanak webtulajdonaik használatáról. Miközben az adatelemzés nagy értékkel bíró területe egyre nő, aggályok is felmerülnek a használói személyes adatokkal (*user privacy*) kapcsolatban, különösen ha egy Google-hoz hasonló technológiai óriásról beszélünk. A cikkben a szerzők a *Matomo* nevű ingyenes és nyílt forráskódú, a könyvtárak *discovery* rétegének webanalitikájára szolgáló szoftveres alkalmazás használhatóságának lehetőségeit tárják fel. A Matomo olyan webanalitika-platform, amelyet a felhasználói adatok védelmének garanciáit szem előtt tartva terveztek. A cikk részletezi a telepítési folyamatot, összehasonlítja a Matomót a Google Analytics-szel, továbbá leírja egy nyílt forráskódú elemzőplatform működését egy könyvtárspecifikus alkalmazás, az *EBSCO Discovery Service* keretén belül.

(Autoref.)

Lásd még 13, 26, 36, 60, 66

díját). Az összesen 9 alkalomból álló online képzéssorozat lefedte a kölcsönzés, az ügyfélkezelés és értesítés, a szerzői jog és a dokumentumszolgáltatás tematikáját, illetve áttekintő jellegű, interaktív megbeszéléseket is tartalmazott. Az OCLC implementációért felelős munkatársai online fogadóórákat is tartottak, ahol válaszoltak a kohorsz résztvevőinek felmerülő kérdéseire. A betanulási időszak alatt a TSU könyvtárosai párhuzamosan dolgoztak az ILLiadban és a Tipasában, egyre nagyobb mértékben az utóbbira támaszkodva. Az OCLC ezenfelül oktatóvideókkal és online szimulációs feladatokkal is segítette a Tipasa használatának elsajátítását. 2019 májusától júliusig a TSU könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosai és a rendszerkönyvtáros közösen finomhangolták az értesítések szövegét, valamint beállították a felületre való belépést. Utóbbihoz elegendő az egyetemen használt felhasználónév és jelszó, a rendszer első használatakor ugyanis automatikusan létrejön egy használói fiók; a statisztikai relevanciával bíró használói adatok (egyetemi hallgatói/oktatói/dolgozói státusz, illetve tanszéki illetőség) megadására a rendszerkönyvtáros a dokumentumkérő űrlapon hozott létre új mezőket.

Miután mindkét campus könyvtárában gondoskodtak az egységes felület véglegesítéséről, elkezdődött a Tipasa marketingkampánya. 2019 júliusától szeptemberig kör-e-maileket küldtek az átállásról azoknak, akik az elmúlt egy évben éltek a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével. A Tipasa használatával kapcsolatban (belépés, kérés indítása, elektronikus dokumentumok megtekintése, hosszabbítás stb.) kör-e-mailek, az egyetemi levelezőlistára küldött e-mailek, *LibGuide*-útmutatók, illetve a könyvtár honlapján elhelyezett PowerPoint-prezentációk formájában tájékoztatták a közönséget.

A Tipasát 2019. augusztus 1-jén élesítették; az ILLiad augusztus végén vált végleg inaktívvá. Az új platformmal eddig pozitívak a tapasztalatok, egyedül a két campuskönyvtár közötti dokumentum-átírányítást nem tudja jól kezelni a rendszer. A TSU könyvtárai az OCLC által szolgáltatott használati statisztikák vizsgálata mellett a jövőben használói elégedettségfelmérést terveznek.

(Szabó Piroska)

Elektronikus könyvtár

66/2021

BURNETT, Anne – EVANS, Rachel: Messy data secrets revealed : how we digitized theses and improved discovery In: Computers in libraries. – 40. (2020) 6., p. 16–22.

Adattisztítási titkok, avagy hogyan digitalizáltuk a szakdolgozatokat és javítottuk a kereshetőséget?

Digitalizálás; Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Online információkeresés; Online katalógus; Szoftver

A cikk a Georgiai Egyetem Alexander Campbell King Jogi Könyvtára intézményi repozitóriumának adattisztítási folyamatát mutatja be a jogi mesterszakos szakdolgozatok költségűjteményén keresztül. A szakdolgozatok elektronikus változatainak gyűjtését már az 1990-es évek végén elkezdték; az ezt kiegészítő nagy volumenű digitalizálást külső partner végezte. (Az üres PDF-oldalak törlését egy szkripttel oldották meg.) A különféle elektronikus dokumentumok megőrzésére és szolgáltatására a könyvtár 2006 óta használja a *bepress Digital Commons* repozitóriumplatformját.

A repozitórium rekordjai kevesebb metaadatmezőt kezelnek, mint a MARC-on alapuló könyvtári katalógusrekordok. A repozitórium hasonló információkat tárol, mint a katalógus, de eltérő mezőelnevezéseket és formátumot alkalmaz, ezért nagy kihívást jelentett a szakdolgozatok esetében a meglévő rekordokból a gyűjteményt alkotó példányok kilistázása, ráadásul a hiányzó pontok, felesleges szóközpök vagy kötőjelek megnehezítették a behasonlítást a katalógus- és a repozitóriumrekordok között. A katalógusbeli példánylistához jó kiindulópontnak gondolták az 502-es disszertáció megjegyzést, ám nyilvánvalóvá vált, hogy a jogi terület megnevezését (LL.M. = *Legum Magister, Master of Laws*) és az intézményt többféle módon is feltüntették a rekordokban. Végül kiderült, hogy a szakdolgozatok rekordjainak többsége rendelkezik azonos adományozóra vonatkozó megjegyzéssel, így ez lett az átemelés kontrollmezője, melynek segítségével már több találatot értek el, mint a repozitóriumban található szakdolgozatok száma.

Ezt követően a *Sierra IKR Create Lists* funkciójával nyert listát szöveges fájlba exportáltak, hasonlóan a repozitórium tartalmához, amelyből szintén készült exportálás. Mindkét listát adattisztításnak vetették alá, amíg a köztük lévő különbség kevesebb nem lett, mint 30 rekord. Az eredményeket Excelben kézi munkával tovább javították (pl. korrigálva az elhelyezéssel és a dokumentumtípussal kapcsolatos következetlenségeket vagy a repozitóriumra hivatkozó 856-os mező kitöltetlenségét). Végül az *OpenRefine* szoftver használatával hasonlították be a két listát, javítva minden előforduló kisebb formai hibát az adatokban (pl. a repozitóriumban csupa nagybetűvel szereplő címeket).

A munkával párhuzamosan átnézték a *Digital Commons* statisztikáit, és kiderült, hogy a jogi szakdolgozatok az egyik legnépszerűbb gyűjteményt képezik a repozitóriumban. Ehhez az adattisztítás és az OPAC-beli 856-os mezők frissítése – aminek köszönhetően többen jutottak el a repozitóriumba a katalógusból – nagymértékben hozzájárult.

A cikk hat pontban foglalja össze a repozitórium gyűjtemények felfedezhetőségének optimalizálását a *Google* és a hasonló keresőmotorok számára:

1. Fontos kitölteni a címmezőket, mivel a *Google* algoritmusai elsődlegesen ezeket figyelik.
2. A *Google* előnyben részesíti az emberek által olvashatóbb tartalmakat az OPAC-ok gépi olvashatóságú adataival szemben.
3. Maximum négy kulcsszót adjunk meg a rekordoknál, ugyanis a keresőmotorok a túl sok kulcsszót manipulációnak érzlelik, ezért ezeket a találatokat figyelmen kívül hagyják.
4. Gyakori frissítéssel és használatlaltal törekedjünk arra, hogy a *Google* gyakran indexelje az oldalunkat!
5. A keresőbotok nem szeretik a hosszú töltési időket, így az oldalakat célszerű nem túlterhelni videókkal és egyéb beágyazott médiatartalmakkal.
6. A keresőmotoroknak fontos az oldaltérképek megléte, ezért ügyeljünk ezek pontosságára és naprakészségére!

(Bódog András)

Lásd még 11, 25, 28, 34, 42, 48, 54, 59, 60, 61, 67, 68

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 8, 20, 34, 60

Kiadói tevékenység

67/2021

WOUTERSEN-WINDHOUWER, Saskia [et al.]: Consolidating institutional repositories in a digital, free, open access publication platform for all scholarly output. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1–15.

Az intézményi repozitóriumok egyesítése egy digitális, ingyenes, nyílt hozzáférésű publikációs platformon minden tudományos produktum számára

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A jelenlegi publikálási környezetet a kereskedelmi célú kiadók oligopóliuma jellemzi, amelyben a szerzők és az intézmények minimális kontrollal bírnak. Az intézményi repozitóriumok kevésbé vonzóak a szerzők számára, mivel nem részei a tudományos elismerési rendszernek; ezzel szemben a finanszírozók gyakran előírják a nyílt hozzáférésű (*open access*) publikálást. Tovább bonyolítja a helyzetet az, hogy a hagyományos kiadók döntően csak lektorált tanulmányokat és könyveket publikálnak, amibe viszont a tudományos produktumok jelentős hányada (így például a jelentések, adatok, szoftverek, protokollok stb.) nem tartozik bele. Nem is szólva arról, hogy a szektor lektorálási és replikációs válsággal néz szembe, és a kiadói elvárások publikációs torzítást is eredményeznek (nem hoznak le negatív kutatási eredményeket vagy megismételt kutatásokat).

A nyílt hozzáférésű publikálás újabb lehetőségét keresve, illetve az intézményi repozitóriumok újrapozicionálását célul kitűzve négy európai ország 13 egyeteme 2018-ban elindította a *University Journals* elnevezésű konzorciumi projektet (<https://universityjournals.eu/>). Az elgondolás az,

hogy egy nyílt hozzáférésű, akkreditált nemzetközi platformon, minőségbiztosítást követően folyóirat formájában tegyék közzé az előzőleg intézményi repozitóriumokban elhelyezett tudományos produktumokat, legyenek azok cikkek, jelentések, adategyüttesek, protokollok, szoftverek vagy egyéb tudományos eredmények. A kezdeményezés megfelel a nyílt tudomány (*open science*) gyakorlatának és a FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – kereshető, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható) alapelveknek. A tervek szerint típusától függetlenül minden publikáció DOI-azonosítót kap, és indexelik a vezető tudományos adatbázisok és a keresőmotorok is, miközben a szerzői jogok az egyetemekenél maradnak.

Minőségbiztosítás szempontjából a *University Journals* újszerű megközelítést kíván alkalmazni, amelynek lényege, hogy a részt vevő egyetemek maguk végzik saját repozitóriumi tartalmaik szigorú ellenőrzését, és helyi és tudományterületi gyakorlatok alapján az egyetemen dolgozó illetékesek döntenek – a szerzők mellett – a lektorálás esetleges módjáról (belső/külső/lektorálás nélküli; nyílt/anonim). A külső szaklektorálás lehetősége változatlanul adott lenne a szerzők számára. A *University Journals*ba az egyetem és a kutató is beküldhet majd anyagokat; a lektorálás módját a platformon közzétett publikáción egy címkével jelölnék. A hagyományos folyóiratokkal szemben a *Universal Journals* szabad publikálást tesz lehetővé: nem válogatnak téma, diszciplína vagy a várható idézettség szerint, ezzel is gyorsítva a minőség-ellenőrzés folyamatát.

A *University Journals* a részt vevő partnereket tömörítő konzorcium tulajdonában áll, amelyben minden egyetem egyenlő szavazati joggal bír, a döntéseket pedig egy megválasztott vezető testület hozza majd. A kiindulópontot képező intézményi repozitóriumok működtetése az egyetemek feladata marad; a közös infrastruktúra költségeit a résztvevők osztják fel egymás között, illetve kormányzati finanszírozásra is számítanak. A projekthez később is lehet csatlakozni, amennyiben a belépni kívánó intézményt a tagok erre alkalmasnak találják. A feladatok többségét a partnerintézmények (már meglévő) munkatársai végzik, így a központnak csak kevés munkatársra van szüksége, akik a platform működtetéséért, a

marketingért, a technikai fejlesztésekért felelnek. Az egyetemeken helyi szerkesztők és adminisztrátorok dolgoznak, akik bizonyos keretekig intézményi sztemderdek alapján végeznék a munkát. A platform első (béta) verzióját 2020 júniusában kívánják élesíteni. A *University Journals* célja, hogy a kutatók tanulmányainak és egyéb tudományos eredményeinek egy gyors és rugalmas, lektorált, nyílt hozzáférésű és indexelt felületet kínáljon, összekapcsolva a már létező intézményi repozitóriumokat. Előnye, hogy a szerzőknek nem kell fizetniük a publikálásért, nem kell lemondaniuk szerzői jogaikról, valamint tudományos produktumaik megjelenése sincs típushoz kötve. A platform a részt vevő egyetemeken köre miatt presztízzsel is bír, emellett eleget tesz a nyílt hozzáférési követelményeknek is, így vélhetően a szerzők tudományos elismerését is növelné, akik emiatt elfogadnák ezt a típusú publikálást. A hagyományos bibliometriai mutatók háttérbe szorításával a *University Journals* több teret enged a nyílt tudomány gyakorlatának; a platform révén az egyetemeken segíthetik kutatóik (költség)hatékonyabb nyílt hozzáférésű publikálását egy minőségbiztosított felületen. A működtetést és az adminisztrációt a könyvtárakra bíznák, akik ezáltal kulcsszerepet játszanának a nyílt tudomány infrastruktúrájának előmozdításában, és a kutatókkal együtt visszanyernék a kontrollt a tudományos publikálási folyamatban.

(Molnár Bence)

Lásd még 43, 48, 68

Közművelődés

Lásd 55

Határtudományok

68/2021

MARTINEZ, Merisa: Critical approaches to 'clerical' work: textual transmission in two Swedish digital resources. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1–44.

Kritikai közelítések a „hivatali” munkához: textuális közvetítés két svéd digitális forrás esetén

Adatbázis; Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -szakterületi; Elektronikus könyvtár; Hasonmás kiadás; Interdiszciplináris problémák; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Tudományos kutatás

Jelen kutatás szerzői a könyvtári digitalizálási projektek és a digitális tudományos kiadási projektek közötti különbségtételt elemzik kvalitatív interjúk adatait felhasználva, melyeket két svéd digitális tudományos ökoszisztémából gyűjtöttek: 1) *Litteraturbanken* (a Svéd Irodalmi Adatbank) és együttműködése a Göteborgi Egyetemi Könyvtárral, illetve 2) belső együttműködés az Uppsalai Egyetemi Könyvtárban és az ebből születő digitális output az ALVIN platformon. A digitális kiadási gyakorlat mindkét említett együttműködésben felbukkanó elemeinek vizsgálata után a szerzők mellett érvelnek, hogy a fenti különbségtételek elmosódóban vannak, és a „kritikai kontra nem kritikai kiadás” felől a kritikai közvetítési (*transmission*) tevékenységek felé történő orientációt szorgalmazzák, amely több teret enged a nehezebben definiálható digitális kiadási projektek vizsgálata számára. Végezetül arra a következtetésre jutnak, hogy a könyvtárosok, a könyvtári bázissal dolgozó textológusok, továbbá az olyan könyvtári technikai szakemberek, mint a képtechnikusok, a digitalizálási koordinátorok és a felvételezők, aktívan részt vesznek az irodalmi szövegek kritikai közvetítésében, valamint a „könyvtáros” és a „kutató” fogalma közötti, intézményi szinten érvényesülő határok újraakkeretezésében.

(Autoref.)

Lásd még 13, 25

Az ismertett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	60. (2020) 2.
Aslib journal of information management (GB)	72. (2020) 4.
Bibliografîa i knigovedenie (RU)	(2020) 4.
Bibliotekovedenie (RU)	(2020) 2., 3.
Biblioteksbladet (SE)	105. (2020) 6.
Bibliothek (DE)	44. (2020) 2.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2020) 2.
Bibliotheksdienst (DE)	54. (2020) 7-8.
Bok og bibliotek (NO)	88. (2021) 1.
BuB (DE)	72. (2020) 7., 8-9.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2020) 1.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 3-4.
College & research libraries (US)	81. (2020) 3., 5., 6.
Computers in libraries (US)	40. (2020) 6.
Čtenář (CZ)	72. (2020) 4., 6.
Education for information (I)	36. (2020) 3.
Information technology and libraries (US)	39. (2020) 3.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 4., 6.
Journal of access services (US)	17. (2020) 2.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 4.
Journal of education for library and information science (GB)	61. (2020) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 2., 3.
Journal of library administration (US)	60. (2020) 3., 4.
Journal of map & geography libraries (US)	15. (2019) 2-3.
LIBER quarterly (I)	29. (2019) 1.; 30. (2020) 1.
Library hi tech (GB)	38. (2020) 3.
Library management (GB)	41. (2020) 4/5.
The library quarterly (US)	90. (2020) 1.
Libri (I)	70. (2020) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2020) 2., 3.
New review of academic librarianship (GB)	25. (2019) 2-4.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 1.
The serials librarian (US)	78. (2020) 1-4.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 3.